

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики початкової освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Тема: «Екскурсії як засіб мотивації до вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі»

Виконала:

Шеремет Тетяна Сергіївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

013 Початкова освіта

(спеціальність)

Науковий керівник:

канд. пед. наук, ст. викл.

(вчений ступінь, вчене звання, посада)

Мозуль І.В.

(ініціали, прізвище)

Консультант:

канд. пед. наук, ст. викл.

(вчений ступінь, вчене звання, посада)

Мозуль І.В.

(ініціали, прізвище)

Допущено до захисту

_____ 2023 р.

Завідувач кафедри

Т.Ф. Зенченко

(підпис) (ініціали, прізвище)

Дата захисту: «__» _____ 2023 р.

Національна оцінка _____

Кількість балів: _____ Оцінка ECTS _____

Підписи членів комісії:

_____
_____
_____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ЗАСОБОМ ЕКСКУРСІЙ.....	
1.1. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ».....	7
1.2. Теоретичні аспекти, психолого-педагогічні умови та фактори формування мотивації учнів до вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».....	12
1.3. Екскурсії як одна з форм організації освітнього процесу з «Я досліджую світ» в початковій школі.....	37
Висновки до першого розділу.....	51
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ ЕКСКУРСІЙ.....	
2.1. Стан дослідження проблеми (констатувальний етап).....	54
2.2. Експериментальна методика.....	76
2.3. Аналіз результатів впровадженої методики.....	81
Висновки до другого розділу.....	93
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	103
ДОДАТКИ.....	111

ВСТУП

Актуальність дослідження. Інтегрований курс «Я досліджую світ» вивчає природу як єдине матеріальне ціле, розглядає її в розвитку, у часі і просторі. Звідси основна задача уроків цього курсу – вивчення природи як єдиного цілого і встановлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між окремими її елементами, явищами, процесами.

Природознавчі знання молодших школярів служать пропедевтичною основою для вивчення природничих дисциплін в середній школі (географії, ботаніки, зоології, анатомії і фізіології людини). Природознавчі знання постійно використовуються дітьми на інших учбових предметах початкового курсу навчання. Здійснюючи зв'язок з життям, вчитель використовує результати дитячих спостережень за навколишньою природою і працею людей. Чим більше об'єм знань про природу і працю людей, тим легше вчителю працювати з усіх інших предметів початкової ланки освіти.

Педагоги, психологи, методисти переконливо довели, що процес формування і розвитку особистості повинен починатися з перших днів життя людини, що створює сприятливі умови для розкриття потенційних можливостей дитини. Виявленню і розкриттю цих можливостей сприяє проведення екскурсій.

Протягом багатьох років у навчальних програмах початкових класів масової і допоміжної шкіл значне місце у вивченні природознавчого матеріалу приділяється екскурсіям і предметним урокам, на яких предмети і явища розглядаються в природних умовах. Ціль таких уроків – ознайомити учнів з об'єктами і явищами природи за допомогою дослідів, спостереження, самостійної роботи. Зміст екскурсій повинен мати безпосередній зв'язок із пройденим на попередніх уроках матеріалом. У той же час отримані на екскурсіях уявлення, результати спостережень і зібрані матеріали використовують в подальших уроках.

Дослідницький підхід до вивчення природи дозволяє на екскурсіях навчати учнів орієнтуватися на місцевості, спостерігати, порівнювати, установлювати

зв'язок між предметами, що спостерігаються, і явищами природи, сприяючи формування навичок самостійного вивчення навколишньої дійсності.

Значення краєзнавчої роботи в школі не тільки в тому, що вона сприяє всебічному вивченню природно-економічних і соціальних умов рідного краю і перспектив його розвитку, а й у тому, що дає вчителю можливість вивчити психологічні особливості учнів, виявити їхні інтереси. Участь у суспільно-корисній роботі, виконання індивідуальних завдань краєзнавчого змісту формує в школярів пізнавальний інтерес до краєзнавчих знань, а через них – і до природи. Психологи визначають краєзнавство як один з видів науково-освітньої діяльності, якому властиві свій зміст, техніка, функції, етапи і стадії.

Отже, актуальність теми дослідження полягає в необхідності емпіричного та теоретичного вивчення проблеми використання екскурсій у процесі організації освітнього процесу з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі.

Об'єкт дослідження: процес навчання здобувачів початкової освіти.

Предмет дослідження: екскурсія як метод мотивації вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі.

Мета дослідження: визначити сутність і особливості методики проведення екскурсій з метою формування мотивації в учнів до вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі.

Основні завдання дослідження:

- розкрити наукові аспекти мотивації до вивчення «Я досліджую світ» у початковій школі;

- охарактеризувати суть екскурсії як однієї з форм організації освітнього процесу з «Я досліджую світ» у початковій школі, визначити їх структуру і зміст проведення;

- охарактеризувати основні методи і прийоми вивчення «Я досліджую світ» під час екскурсії в початковій школі;

- описати стан дослідження проблеми дослідження в науково-педагогічній літературі;

• розробити експериментальну методику підвищення мотивації до вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі та перевірити її ефективність і результативність.

Для досягнення поставленої мети, вирішення завдань ми використали комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**:

– *теоретичних*: аналіз психолого–педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження, вивчення і аналіз нормативної документації, аналіз письмових та усних відповідей, контрольних робіт, діяльності учнів;

– *емпіричних*: спостереження за освітнім процесом, анкетування учнів, бесіди з ними, що сприяло вивченню стану проблеми в практиці роботи школи; педагогічний експеримент із статистичним аналізом його результатів.

Експериментальна база дослідження. Педагогічне дослідження проводилось на базі Шосткинської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 4. Сумської області. Дослідно-експериментальною роботою було охоплено 30 учнів третього класу, із них: 15 учнів експериментального класу і 15 учнів контрольного класу.

Дослідження мало теоретико-практичний характер і проводилось у три етапи. На першому (констатувальному) етапі проводився аналіз педагогічної та методичної літератури з даної теми, визначалися вихідні позиції дослідження, об'єкт, предмет, завдання та основні напрями; розроблялись шляхи їх реалізації та матеріали дослідження; окреслено коло питань, що в майбутньому потребують вирішення. На другому (формуальному) етапі дослідження був здійснений відбір різних методів і форм реалізації процесу виховання у дітей бережливого ставлення до природи під час екскурсій з «Я досліджую світ»; проводився педагогічний експеримент. На третьому (підсумковому) етапі проводилося контрольне опитування учнів; узагальнювались результати експериментальної роботи, формулювались загальні висновки дослідження.

Практичне значення даного дослідження полягає у розробці методики цілеспрямованого використання екскурсій як засобу мотивації в освітньому

процесі для опанування учнями початкових класів інтегрованим курсом «Я досліджую світ».

Практична значущість роботи полягає у дослідженні психолого-педагогічних умов пізнавальної мотивації учнів початкової школи. Здійснено теоретичний аналіз проблеми мотивації та виокремлено існуючі у психології підходи до мотивації і умови її забезпечення. Дана робота може бути корисною під час навчальної діяльності вчителів.

Структура магістерської роботи: робота складається з титульного аркуша, змісту, вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ЗАСОБОМ ЕКСКУРСІЙ

1.1. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Мета інтегрованого курсу «Я досліджую світ» полягає в індивідуальному розвитку учнів молодшого шкільного віку, в основі якого знаходиться засвоєння досвіду попередніх поколінь та формування цілісної картини світу. Курс включає комплекс інтегрованих знань про суспільство, ціннісні орієнтації, природу, способи дослідницької поведінки, якими характеризується спроможність школярів початкової школи розв'язати завдання практичного спрямування [88].

Інтегрований курс «Я досліджую світ» спрямовується не лише на оснащення учнів знаннями про людину, природу, суспільство, але й на розуміння ними причинно-наслідкових зв'язків між явищами та предметами, закономірностей у розвитку оточуючого світу, важливості екологічного відношення до нього. Вимоги під час відбору навчального матеріалу полягають у його науковості та доступності. Основною спрямованістю програм є дослідно-практична. Формами навчання передбачається самостійна пізнавальна, дослідницька діяльність учнів як групова, так й індивідуальна [88].

Досягнути поставлену мету можна шляхом реалізації наступних завдань:

- сформувати доступні способи пізнання себе самого, предметів, явищ суспільного та природничого життя (обстеження, дослід, спостереження, вимірювання, практична робота, класифікація, систематизація, встановлення часової та логічної послідовності подій, оцінка почутого (побаченого), встановлення залежностей і зв'язків у суспільстві та природі, аналіз наслідків ризикованої поведінки тощо);

- сформувати на досить доступному рівні цілісну природно-наукову картину світу, що відображатиме природні закономірності та закони та місце в ній людини;

- сформувати практичні навички та уміння поведінки у природі та соціальному середовищі;

- виховати активну позицію щодо соціально-культурної та громадянської належності себе та родини до України, зацікавленості у пізнанні історії власного краю та країни, пошани до державних символів, ініціативної поведінки у громадських акціях, у святкуванні пам'ятних подій та дат;

- розвинути ціннісне відношення до життя оточуючих людей, усвідомлення правової відповідальності у ситуаціях застосування правил і норм життєдіяльності, інші соціальні навички стосовно співпраці та взаємодії в різних видах діяльності;

- навчити правилам природоохоронної поведінки, ощадливого застосування природних ресурсів;

- розвинути розумові здібності учнів, їх емоційно-вольову сферу, пізнавальну активність та самостійність, здатність до творчості, спілкування та самовираження.

Вирішити завдання курсу можна забезпечити через відповідні змістові лінії побудови навчального матеріалу, як корекційно-розвивального, так і освітнього характеру.

Особливості інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі полягають в інтеграції декількох освітніх галузей: природничої, громадянської та історичної, соціальної і здоров'язбережувальної, технологічної, інформативної, частково мовно-літературної та математичної; застосування активних методів навчання (інтерактивних технологій, проєктного навчання, технологій розвитку критичного мислення, кооперативного навчання); компетентнісного навчання (формування ключової та предметної компетентностей, що визначені в Державному стандарті початкової освіти, концепція множинного інтелекту Г. Гарднера, базових психосоціальних

компетентностей, провідної модальності дитини, компетентнісно орієнтованих завдань); тематичного навчання (тематичних тижнів або днів, міжпредметних зв'язків, інтелект-карт) тощо.

На основі виокремлених вище особливостей можна сформулювати наукові підходи для викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі: діяльнісний, тематичний, інтегрований, компетентнісний, дослідницький.

За визначенням О. Пасічника, діяльнісний підхід – «персоналізація педагогічної взаємодії, яка передбачає відмову від рольових масок, адекватне включення особистісного досвіду (почуттів, переживань, емоцій, відповідних до них дій і вчинків)» [63, с. 154]. Діяльнісним підходом в освітньому процесі передбачається цілеспрямована переорієнтація з передачі та засвоєння готових знань на процеси пошуку та осмислення інформації; формуються нові види діяльності, пріоритетність та співвідношення яких можуть варіюватися (кооперативна діяльність, взаємодія із іншими людьми, розв'язування комплексних завдань); систематично й послідовно формуються та розвиваються уміння та навички як важливі розумові операції.

У викладанні інтегрованого курсу «Я досліджую світ» діяльнісний підхід спрямовується на те, щоб розвивати свідому активність молодших школярів і виявляється у плануванні, прогнозуванні результатів та дій, регулюванні вчинків, у прагненні до їх вдосконалення, правильному відборі оптимальних засобів.

Під тематичним навчанням розуміється цілеспрямований процес інтегрування змісту навчального матеріалу із різноманітних дисциплін навколо деякої теми. На думку І. Большакової та М. Пристінської, тематичне навчання «забезпечує формування в молодших школярів цілісної картини світу, здатності сприймати предмети і явища різнобічно, системно, емоційно, сприяє поглибленню та розширенню знань учнів, діапазону їх практичного застосування» [61, с. 85].

В інтегрованому курсі «Я досліджую світ» тематичний підхід можна реалізувати через планування тематичних днів/тижнів за допомогою створення

інтелект-карти (специфічного методу структурування інформації із додержанням відповідних правил та застосуванням графічного запису); різноманітних інтерактивних методів («Мозковий штурм», «Мозковий штурм у парах», «Мозковий штурм у загальному колі»); стратегій розвитку критичного мислення («Асоціативний куш», «Кластер», «Знаємо – Хочемо дізнатися – Дізналися»). Можна констатувати, що тематичний підхід під час викладання курсу «Я досліджую світ» у початковій школі спрямовується на вивчення дисциплін комплексно, а не ізольовано, коли послідовно й систематично відбувається заповнення дитини знаннями, а сам процес пізнання оточуючого світу ніколи не зупиняється.

Розглянемо сутність інтегрованого підходу під час викладання курсу «Я досліджую світ». І. Андрусенком інтеграція в початковій школі трактується як специфічна міждисциплінарна форма освітнього процесу, що ґрунтується на теорії пізнання та розумінні того, що безпосередньо пошук знання і виступає дієвим способом міждисциплінарного дослідження [2, с. 13].

Сам інтегрований підхід до викладання курсу «Я досліджую світ» базується на інтегрованому навчанні та реалізується через внутрішньопредметну (у межах одного навчального предмета) та міжпредметну (зв'язки між окремими дисциплінами) інтеграцію. Таким чином, буде сприяти накопиченню пізнавального та соціального досвіду, розвитку психічних процесів, формуванню допитливості, активного відношення до подій та явищ довкілля [88]. За допомогою інтегрованого навчання є можливість скоротити термін вивчення окремих тем, виключити дублювання матеріалу з різних предметів, заохотити молодших школярів будувати зв'язки між окремими дисциплінами й опиратися на знання з різних предметних галузей, адже світ – це загальна картина, а не поділ на окремі елементи. Зазначено, що інтегрований підхід до навчання позитивно впливає на розвиток самостійності, пізнавальної активності й уподобань дитини, сприяє розвитку здібностей, побудові нових нейронних зв'язків, активізації мисленнєвих процесів, спонукає до узагальнення відомостей із різних наук.

Наприклад, інтегрований курс «Я досліджую світ». Тема «Космос»: природнича освітня галузь (вивчення понять «планета», «супутник», «Сонце», «зірка», «астероїд», «галактика»), математична освітня галузь (кількісна та порядкова лічба планет), мовно-літературна освітня галузь (власні та загальні назви), технологічна освітня галузь (час, виготовлення годинника). Отже, інтегрований підхід до викладання курсу «Я досліджую світ» у початковій школі сприяє формуванню цілісних зв'язків між окремими об'єктами для поглибленого, усебічного, ґрунтовного вивчення найважливіших понять та явищ навколишньої дійсності.

Компетентнісний підхід, на думку О. Савченко, – це «спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей» [78, с. 137].

Інтегрований курс «Я досліджую світ» у початковій школі базується на засадах компетентнісного підходу. Це яскраво проявляється в елементах активного навчання, яке враховує індивідуальні особливості сприймання та стратегії навчання школярів (тематичні дослідження, рольові ігри, робота у групах), використання ситуацій з елементами реального життя (безпека та здоров'я школярів, дотримання правил, процес соціалізації), партнерство між учителем та учнями, де вчитель виступає ментором, фасилітатором, коучем, однак не транслятором знань; наявність компетентнісно орієнтованих завдань, спрямованих на формування та виявлення рівня сформованості компетентностей (наприклад: «Які предмети не можна викидати у смітник? (пластикові пляшки, батарейка, целофановий пакет, картонна обгортка). Розпитай у вчителя, куди їх можна здати») тощо. Отже, компетентнісний підхід у викладанні курсу «Я досліджую світ» об'єднує особисте і соціальне, налаштовує учнів на пізнання об'єктів та явищ навколишньої дійсності, пропонує діяти, розв'язувати проблеми, спонукає до питань, переносить акценти з рівня знань на рівень використання інформації для вирішення життєвих проблем.

Інтегрованому курсу «Я досліджую світ» притаманний дослідницький підхід як спеціально організована форма самоосвіти молодших школярів, яка має

бути цікавою, доступною та корисною. У разі впровадження дослідницького підходу в молодших школярів формуються елементи ключових та предметних компетентностей, уміння дискутувати, спроможність шукати і використовувати здобуті знання, здатність до самостійного й неупередженого мислення, уміння планувати дії та співпрацювати, розвиваються допитливість, цікавість, неординарність мислення, самокритичність тощо. Варто зауважити, що в типовій освітній програмі (під керівництвом О. Савченко), у процесі реалізації програми інтегрованого курсу «Я досліджую світ» передбачається впровадження завдань дослідницького характеру: дослідження-розпізнавання (Що це? Яке воно?), дослідження-спостереження (Як воно діє? Що відбувається? Для чого призначене?), дослідження-пошук (Чому? Яким чином? Із чим пов'язано?) [78, с. 39].

У контексті інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі можна давати такі завдання: «розпізнай емоції людей навколо»; «розглянь, який одяг пасує твоїй ляльці»; «знайди дві речі, у яких ви різні та схожі»; «досліди, чим займається консультант у супермаркеті»; «досліди, у які ігри можна грати на вулиці, а в які – вдома»; «як створити вулкан?» тощо.

Отже, процес викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» об'єднує навчальну та дослідницьку діяльність, розвиває частково-пошукові, дослідницькі, творчі вміння школярів, формує уявлення через досвід практичної діяльності та дозволяє критично розв'язувати поставлені запитання і завдання.

1.2. Теоретичні аспекти, психолого-педагогічні умови та фактори формування мотивації учнів до вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Трансформація всіх сфер життєдіяльності суспільства та розширення освітнього простору вимагають від підростаючого покоління вмінь розумного орієнтування у швидкоплинному інформаційному потоці та ефективно здобувати нові знання. Ось чому на сьогодні пріоритетне завдання всіх типів навчальних закладів полягає в активізації учнів у системі організованого

навчання у якості суб'єктів учіння та зберігання відповідної результативності останнього. У зв'язку із цим поступово зростає інтерес дослідників до різноманітних психологічних чинників ефективності в навчальній діяльності учнів, зокрема до проблем мотиваційного стимулювання результативності навчання.

Головною метою Нової української школи на сучасному етапі є створення умов для самореалізації та розвитку кожної особистості, формування покоління, яке буде здатне навчатися впродовж усього життя. Саме тому завдання початкової школи полягає у тому, щоб підготувати дітей до цілеспрямованого та систематичного навчання в старшому віковому періоді, сформувати у них позитивну мотивацію навчання, забезпечити морально-духовну зрілість особистості.

Мотивація є однією з фундаментальних проблем як вітчизняної, так і зарубіжної психології. Її значущість для розробки сучасної психології пов'язана з аналізом джерел активності людини, спонукальних сил її діяльності, поведінки. Особливо важливим питанням є вивчення психологічних особливостей мотивації пізнавальної діяльності школярів. Як зазначає Т. Гладиш, проблема забезпечення пізнавальної активності дітей у навчально-виховному процесі сьогодні є однією з найактуальніших, оскільки з переходом до школи в учнів помітно зменшується інтерес до навчання, невпинно скорочується обсяг та знижується якість засвоєного навчального матеріалу, вчителю все важче вдається залучити дітей до повноцінної інтелектуальної діяльності. У зв'язку з цим простежується протиріччя між необхідністю здійснювати учнями навчальну діяльність у повному обсязі та відсутністю в них внутрішньої потреби до навчання.

Мотивація навчання відіграє надзвичайно важливу роль у становленні особистості, адже без неї неможливою є ефективна навчальна діяльність та розвиток потреби та здатності до самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку. Саме у молодшому шкільному віці закладаються основи подальшого навчання

особистості і часто саме від бажання навчатися у початковій школі залежатиме й прагнення до навчання у старших класах.

Мотиваційний аспект навчально-пізнавальної діяльності останнім часом все частіше стає предметом досліджень психологічної і педагогічної науки, оскільки саме мотиваційна сфера є джерелом найрізноманітніших виявів активності учнів, їх самостійності та ініціативи в процесі пізнання (М. Алексєєва, Н. Бабич, І. Бех, Н. Бібік, Д. Богоявленська, М. Вашуленко, Л. Виготський, Є. Голобородько, Т. Донченко, С. Занюк, Є. Ільїн, О. Малихіна, О. Савченко, О. Хорошковська, Т. Шамова та ін.); Навчальну мотивацію як компонент навчальної діяльності у психологічному аспекті досліджували в таких напрямках: онтогенетичному (В. Асєєв, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Скрипченко та ін.); діяльнісному (М. Алексєєва, Н. Зубалій, А. Маркова, М. Матюхіна, Т. Матіс та ін.); дидактичному (Ю. Бабанський, М. Данилов, А. Кузьмінський, Я. Лернер, А. Омеляненко, М. Скаткін, О. Савченко, Г. Щукіна та ін.).

У психології проблема мотивації досліджується досить широко (О. Леонтєв, С. Рубінштейн, П. Якобсон, Л. Божович, Г. Костюк, М. Матюхіна, Х. Хекхаузен, Є. Ільїн, Т. Гордєєва, М. Боришевський, А. Маркова, Ю. Гільбух, Ю. Швалб С. Максименко, В. Семиченко, тощо), але незважаючи на величезну кількість досліджень у цій сфері, її не вважають повністю вирішеною. Значний внесок у вивчення проблеми мотивації учіння у молодших школярів здійснився вітчизняними вченими М. Алексєєвою, О. Скрипченко, М. Дригус, Н. Зубалій, С. Дрозденко, Н. Пророком тощо. Зокрема, були вивчені динамічні, структурні, змістовні та характеристики мотивів навчання дітей шестирічного віку, тенденції та особливості розвитку відношення до навчання у молодших школярів з різною успішністю, умови цілеспрямованого формування позитивної мотивації навчання.

Формування мотивації навчання шляхом організації діяльності стало предметом вивчення в руслі досліджень під керівництвом Д. Ельконіна, П. Гальперіна, Н. Талізінної, В. Давидова, але незважаючи на це проблема формування мотивації до навчання в Новій українській школі взагалі і до

вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» зокрема залишається актуальною і потребує детального розгляду.

Разом з тим проблема формування мотивації до пізнавальної діяльності у молодших школярів залишається актуальною та потребує детального вивчення шляхів оптимізації розвитку позитивної внутрішньої мотивації дітей до навчально-пізнавальної активності.

Мотивація до навчання – одна із головних умов реалізації освітнього процесу. Вона не тільки сприяє розвитку інтелекту, але і є рушійною силою удосконалення особистості в цілому. Формування мотивації у учнів до навчально-пізнавальної діяльності є однією з головних проблем сучасної школи. Її актуальність обумовлена оновленням змісту навчання, постановою завдань формування у школярів прийомів самостійного набуття знань, пізнавальних інтересів, життєвих компетенцій, активної життєвої позиції, здійснення в єдності ідейно – політичного, трудового, морального виховання учнів, введенням профільного навчання у старших класах.

Проблема формування мотивації знаходиться на стику навчання й виховання. Це означає, що увага педагогів та психологів повинна бути не тільки спрямована на здійснення учнем навчання але і на те, як і що відбувається у розвитку особистості учня в процесі навчально – пізнавальної діяльності. Формування мотивації – це виховання у дітей та учнівської молоді ідеалів, створення системи цінностей, пріоритетів соціально прийнятних в українському суспільстві, у поєднанні з активною поведінкою учня, що означає взаємозв'язок між усвідомленими та реально діючими мотивами.

На жаль, сьогодні пересічний учитель і типовий навчальний заклад орієнтовані переважно на підтримування зовнішньої мотивації у вигляді контролю, наказів та вимог. Така практика згубно позначається на внутрішній мотивації, веде до поступового зниження інтересу учнів до навчання. У сучасній школі потрібно здійснити радикальні зміни з удосконаленням внутрішньої мотивації учнів. Методики «Спрямованість на набуття знань» та «Спрямованість на оцінку», розроблені Є.П.Ільїним і Н.А. Курдюковою, дадуть учителю змогу

визначити, на що сформована мотиваційна сфера учнів – на знання (внутрішня мотивація) чи оцінку (зовнішня мотивація). Учителі- предметними, які працюють з учнями основної та старшої школи, мають пам'ятати про можливості активізації пізнавальної діяльності учнів шляхом формування внутрішніх мотивів.

З переходом до основної школи в учнів помітно зменшується інтерес до навчання та знижується якість засвоєного навчального матеріалу, вчителю все важче вдається залучити дітей до повноцінної інтелектуальної діяльності. Відтак, постає важливе завдання – науково обґрунтувати основи формування мотивації навчальної діяльності учнів.

Підвищення рівня внутрішньої активності людини безпосередньо пов'язане з проблемою підвищення рівня її мотивації до діяльності, що нею здійснюється.

Саме мотивація забезпечує особистості її активну суть, здатність перетворювати навколишній світ. У перші півроку відвідування дитиною школи формується особливе новоутворення цього віку – мотивація навчальної діяльності. В цей період дуже важливо щоб вона була позитивною, спрямованою на досягнення, що здебільшого залежить від вчителя. Учні необхідно прищеплювати любов, бажання, інтерес до навчання. Тільки від майстерності вчителя, його педагогічного досвіду і психологічного настрою залежить використання ним таких форм і методів роботи з учнями, які сформують у них сталі позитивні мотиви у здобутті знань, умінь, навичок, викличуть інтелектуальні інтереси.

У молодшому шкільному віці провідною стає навчальна діяльність. Структура навчальної діяльності формується поступово. При згадуванні про молодший шкільний вік одразу стає необхідним з'ясувати одну з найактуальніших на сьогодні проблем сучасної системи освіти – готовність дитини до школи, і, особливо її мотиваційний компонент.

У процесі формування навчальної мотивації велику увагу треба приділяти організації навчальної діяльності. Для того, щоб в учнів склалося правильне

ставлення та змістовна мотивація до навчальної діяльності, її потрібно організувати особливим чином.

У книжці «Серце віддаю дітям» В.О. Сухомлинський, звертаючись до вчителів, писав: «Не забувайте, що ґрунт, на якому будується ваша педагогічна майстерність, - у самій дитині, в її ставленні до знань і до вас, учителю. Це – бажання вчитися, натхнення, готовність до подолання труднощів. Дбайливо збагачуйте цей ґрунт, без нього немає школи» [35]. Щоб навчити дитину, треба не просто передати їй знання і вміння, а й викликати в неї відповідну активність, пізнавальну чи практичну. Важливим структурним елементом цієї активності є мотивація, в якій виявляється ставлення школярів до навчання.

Поняття «мотивація» тлумачиться у наукових джерелах у кількох значеннях:

1) як мотиваційна сфера особистості – система внутрішніх факторів, що обумовлюють поведінку і діяльність людини і підтримують її активність на необхідному рівні;

2) як процес розгортання активності індивіда у часі, від початку до завершення [13, с. 463];

Мотивація передбачає:

- морально-психологічну стимуляцію навчальної діяльності, так званий «внутрішній двигун»;

- прагнення людини домагатися успіху в різних видах діяльності;

- пошук відповідей на запитання «чому?», «навіщо?», «заради чого?».

«Потрібно, щоб усі учні вже з самого початку чітко бачили мету з усіма проміжними ланками й прагнули досягти її», — писав Ян Амос Коменський. А мету навчання учні бачитимуть тільки тоді, коли вона буде чітко визначена і зрозуміло вмотивована вчителем.

Поняття «мотив» походить з лат. *movere* – рухатися. Мотив визначають як внутрішній потяг людини до діяльності; особисті причини, що спонукають людину до дій, вчинків; те, заради чого діяльність відбувається [44].

С. Ільїн зазначав «мотив – складне психологічне утворення яке має будувати сам об'єкт». Це означає, що на результативність дітей найбільше впливає внутрішня мотивація, тобто прагнення до пізнання нового, подолання труднощів під час виконання завдань, отримання насолоди від процесу пізнання нового [48]. Отже, мотив позначає внутрішню, особисту причину діяльності.

Педагог Ю. К. Бабанський вперше виділив серед методів навчання окрему групу методів стимулювання й мотивації навчання, зазначаючи, що кожен метод навчання має не тільки інформативно-навчальний, а й мотиваційний вплив, він, однак стверджує, що існують й певні методи, спеціально спрямовані на формування позитивних мотивів навчання, стимулюють пізнавальну активність, одночасно сприяючи засвоєнню навчальної інформації. До цих методів відвідні дві великі підгрупи: методи формування пізнавальних інтересів та методи формування почуття обов'язку і відповідальності у навчанні [4, с. 88].

Загальними принципами управління мотивацією навчальної діяльності школяра, з опорою на дослідження О. Киричук і Т. Грабовської [20, с. 13–14], вважаємо такі: забезпечення привабливого творчого характеру діяльності; чітке визначенні мети і кінцевих результатів роботи, способів її оцінювання; включення вихованців у процес планування цілей і поточних завдань класу; повага, довіра, гуманне ставлення до учнів, належне заохочення й стимулювання навчальної діяльності і под.

Таким чином, навчальна діяльність учнів зумовлена передусім внутрішніми мотивами, що спрямовують пізнавальну потребу дитини безпосередньо на предмет діяльності, та зовнішніми мотивами, що спонукають до самоствердження, виконання обов'язку.

Виділяють такі умови формування в учнів повноцінної мотивації: використання на уроці особистісно-орієнтованого цікавого матеріалу; підтримка прагнення до саморозвитку і самовдосконалення; формування допитливості та пізнавального інтересу; збагачення мислення інтелектуальними почуттями; стимулювання появи емоційного задоволення від процесу навчання; формування

адекватної оцінки власних можливостей; використання різних способів педагогічної підтримки.

Таким чином, найбільш значущою для ефективності навчальної діяльності є мотивація, зумовлена інтелектуальною ініціативою й пізнавальними інтересами учня. Справжній учитель має урізноманітнювати форми роботи так, щоб у кожного учня виникало бажання вчитися і самовиховуватися. Потрібно виховувати позитивні мотиви до навчання, як до відповідальної, цікавої і радісної праці.

Новою українською школою (НУШ) і новим змістом освіти все більше вимагається від учнів уміння самостійного отримання знань. Для цього потрібно у них сформувати стійкий інтерес щодо учбової та пізнавальної діяльності. Успіх в будь-якій діяльності залежить не тільки від знань та здібностей, але й від мотивації, тобто від прагнення самостверджуватися, досягнути високих результатів. Чим вищим буде рівень мотивації, чим більше факторів спонукатимуть дитину до діяльності, тим більших результатів вона зможе досягнути. У зв'язку з цим особливої ваги набуває процес формування мотиваційної сфери школярів молодшого шкільного віку.

Це пояснюється тим, що саме цей вік є сенситивним для закладення основ знань, умінь та навичок, що необхідні для подальшого навчання. У переважній більшості від бажання навчатися у початковій школі залежить й прагнення до навчання у старших класах. Початкова школа є важливим етапом у житті школяра, оскільки саме в цей період перебудовується свідомість дитини, її емоційна сфера, психологічне та соціальне адаптування до умов школи.

Зі вступом дитини до школи докорінно змінюється її об'єктивне становище в суспільстві та конкретні взаємовідносини з навколишнім середовищем. Учбова діяльність висуває до неї нові, складні вимоги, пов'язані з виконанням нових обов'язків. В аспекті цих вимог перебудовується весь перебіг життя дитини, який уже визначається вимогами школи, учителя, специфікою учбової діяльності. Водночас відбуваються зміни загальної спрямованості особистості дитини, а отже, і значення основних мотивів діяльності [45].

Мотивація навчання молодших школярів – одна з головних умов реалізації навчально-виховного процесу в умовах реформування освіти. Вона відіграє важливу роль у становленні особистості, адже без неї неможлива ефективна учбова діяльність та розвиток здатності і потреби до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти. Вона не тільки сприяє розвитку інтелекту, але і є рушійною силою удосконалення особистості в цілому. Мотивація учбової діяльності у школярів не є постійною, а має свої вікові особливості. На початковому етапі шкільного навчання провідною є мотивація вступу до школи. Сам факт вступу підносить дитину на новий щабель в її житті – у неї з'являються нові обов'язки, своє шкільне життя. Усе це відіграє роль у формуванні позитивного ставлення до навчання і є джерелом повноцінних соціальних мотивів учбової діяльності.

У молодшому віці навчальна діяльність стає провідною. Провідною вона стає не автоматично, структура навчальної діяльності поступово формується. У порівнянні з дошкільним періодом складнішими стають цілі навчальної діяльності, що визначаються навчальним змістом, який значно ускладнюється та розширюється. В учнів починають формуватися нові дії. Серед них на провідне місце виходять мовні та мислинневі, а вже їм підпорядковуються практичні та мнемічні.

Якщо простежувати загальну динаміку мотивів навчальної діяльності учнів початкової школи, то виявиться наступне. За результатами досліджень Л. Славіної, Л. Божович, Г. Щукіної на перших етапах навчання певна спонукальна сила для 6-7-річних учнів буде відводитися деяким зовнішнім аспектам шкільного життя та інтересу до школи, що має більш загальний характер. Дітям цікавою буде будь-яка активність, що пов'язана із атрибутивними характеристиками шкільного життя. Їм подобається перебувати у приміщенні школи, шкільна форма, подобається сидіти за партою, носити портфель, мати підручники, а також сама шкільна ситуація: існування учнів та вчителя, класу із його атрибутикою, дзвониками. Надзвичайно велике значення для них має вчитель, що є носієм усіх суспільних вимог, що повинні виконувати

учні. Тільки після цього сформується зацікавленість процесом, змістом навчання, а ще трішки пізніше – способами для здобуття знань [36, с. 20].

Одразу при згадуванні про молодший шкільний вік необхідно з'ясувати одне з найактуальніших на сьогодні питання сучасної освітньої системи – готовність дитини до школи, а особливо її мотиваційний компонент. Говорячи про відсутність пізнавального мотиваційного компоненту в навчальній діяльності (дитина хоче навчатися лише по соціально-рольових мотивах) йде мова про неготовність дитини до школи. Про мотиваційну готовність до школи говорить відношення до навчання як до соціально значущої діяльності, потягу до оволодіння новими вміннями та знаннями, бажання виконувати вимоги від дорослих, а не лише бажання самому стати дорослим. Це є так званою суб'єктивною готовністю виконувати навчальну діяльність [37].

У молодших школярів своєрідність мотивації виявляється у їхній готовності беззаперечно виконувати будь-які вимоги вчителя. За даними досліджень, учнями початкових класів, особливо 1-2 класів, учбова діяльність розглядається як суспільно важлива і необхідна. Їм дуже подобається виконувати завдання класного керівника, отримувати оцінки. Дослідження підтверджують, що маленьким школярам не подобається взагалі, коли у них не буде домашніх завдань, конкретних завдань. Це можна пояснити тим, що у подібних випадках порушуватимуться погляди учнів 1-2 класів на навчання як на обов'язкову та серйозну діяльність.

Значна мотиваційна роль відводиться й оцінкам, які отримують учнів. На початкових навчальних етапах вони сприймаються учнями як оцінки за їхні зусилля та старання, які вони доклали, а не за те, наскільки якісно зроблена робота.

Як показують результати досліджень, не усі мотиви будуть однаково усвідомлюватися молодшими школярами. Слабо усвідомлюваними вважаються мотиви відповідальності та обов'язку, престижу, хоча саме вони реально спонукають до навчання. Недостатньо розвиненість волі не дає молодшим

школярам можливості довго утримувати енергію сформованого наміру. Тому їм треба ставити не віддалені та складні цілі, а тільки близькі та невеликі.

Під час вивчення мотивів навчання науковцям важливо отримати від школярів відповіді на питання: «Що учня спонукає до конкретної навчальної діяльності?», «Яке відношення учня до виконання навчальних завдань?».

Деякі учні початкових класів володіють недостатнім рівнем розумової активності (що виступає наслідком багатьох причин, насамперед неадекватних методів активізації мисленої діяльності), він буде стримувати повноцінне формування у них навчально-пізнавального інтересу, який здатний буде мотивувати сталі позитивні відношення до процесу засвоєння знань. Таким дітям у 2 і 3 класах більш властивими є мотиви престижу, обов'язку, аніж інтерес до змісту навчальних предметів [83, с. 318].

З'ясований факт, що при мотивах, що безпосередньо не пов'язані зі змістом навчання (бажання отримати гарну оцінку, заслужити похвалу батьків тощо), результати навчання будуть не досить високими. За цього найкращі умови для формування в школярів пізнавальних інтересів та інших мотивів, які відповідають об'єктивному змісту навчання, створюються там, де їхня учбова діяльність спрямована не до запам'ятовування готових даних і висновків, а до активних пошуків відповідей на поставлені перед ними запитання, до самостійного розв'язання доступних для них проблем і подолання труднощів, що виникають за цього [50, с. 15].

Успіх будь-якої діяльності залежить не лише від здібностей і знань, а й від мотивації, тобто від прагнень самостверджуватися, досягати високих результатів. Адже що вищий рівень мотивації, то більше чинників спонукають дитину до діяльності, то більших результатів вона може досягти.

У психології і педагогіці виділяється декілька груп мотивів, які, в свою чергу, об'єднуються в соціальні і пізнавальні мотиви.

Соціальні мотиви покликані виховувати в учнів позитивне ставлення до учіння, щоб зробити свій внесок у національну розбудову нашої України або ж

заслужити похвалу, схвалення в колі друзів, родини тощо. Ці мотиви формуються класними керівниками.

Пізнавальні мотиви формуються у процесі вивчення різних навчальних предметів, з метою розширення і поглиблення знань, умінь і навичок, прищеплення інтересу до знань і процесу їх набуття (зацікавленості, допитливості, кмітливості та ін). Пізнавальна мотивація – важливий компонент навчання. Дослідник з даного питання Киричук О.В. зазначає, що «завдання вчителя полягає в тому, щоб сформувати в учнів навчально-пізнавальні мотиви учіння, які пов'язані з бажанням і прагненням учнів оволодіти знаннями, вміннями і навичками з тим, щоб забезпечити власну життєдіяльність і бути корисними суспільству» [41, с. 36]. При цьому варто зважати на відмінність мотивів учіння, які зумовлюються віковими психофізіологічними особливостями учнів.

Причинами спаду мотивації школярів до навчальної діяльності є: відношення учня до вчителя; відношення вчителя до учня; особиста значимість предмета; розумовий розвиток учня; продуктивність навчальної діяльності; нерозуміння мети навчання; страх перед школою [18].

Для формування повноцінної мотивації навчання молодших школярів особливо важливо забезпечити такі умови [66, с. 148-149]:

- збагачувати зміст особистісно-орієнтованим цікавим матеріалом;
- утверджувати справді гуманне ставлення до всіх учнів, бачити в дитині особистість;
- задовольняти потреби в спілкуванні з учителем та однокласниками під час навчання;
- збагачувати мислення інтелектуальними почуттями;
- формувати допитливість і пізнавальний інтерес;
- формувати адекватну самооцінку своїх можливостей;
- утверджувати прагнення до саморозвитку, самовдосконалення;
- використовувати різні способи педагогічної підтримки, прогнозувати ситуації, коли вона особливо потрібна дітям;

- виховувати відповідальне ставлення до навчальної праці, зміцнювати почуття обов'язку.

Мотивами у навчанні можуть виступати потреби учнів, пізнавальний інтерес, емоції, які виникли на уроці, ідеали, установки. Для кожної дитини важлива потреба у нових враженнях, яка може поступово перейти в пізнавальну потребу. І саме на неї повинен спиратися вчитель у першу чергу, актуалізувати її, сприяти її усвідомленню учнями. Педагогічна діяльність учителя потребує знань та вмінь формування мотиваційної сфери особистості учня для досягнення та підвищення результативності навчання.

У молодшому шкільному віці мотиваційна сфера зазнає істотних перебудов: соціальна, загальна та пізнавальна спрямованості дошкільника конкретизуються через «позицію школяра» – у прагненні відвідувати школу, далі ця позиція задовольняється і має бути замінена через учбово-пізнавальні мотиви і більш зрілими формами соціальних мотивів. До кінця молодшого шкільного віку в учнів необхідно сформувати стійкий учбово-пізнавальний мотив – інтерес не тільки до нових знань, а саме до способів їх здобуття. Формування цих нових рівнів мотивації становить істотний резерв виховання позитивного ставлення до навчання в даному віці.

Варто наголосити, що у мотивації є багато сторін, які співвідносяться та змінюються (зміст навчання, суспільні ідеали, емоції, інтереси, мотиви, мета). Іншими словами, становлення мотивації є не просто збільшенням позитивного або негативного відношення до навчання, але й ускладненням структури мотиваційної сфери та спонукань, які до неї входять, становлення більш зрілих, інколи суперечливих взаємозв'язків між ними. Ці окремі складові мотиваційної сфери повинні стати об'єктом вчительського керування.

«Я досліджую світ» – новий навчальний предмет, який розкриває взаємодію людей у сім'ї, колективі, суспільстві; передбачає активне спілкування дітей із природним і соціальним оточеннями, набуття досвіду особистісного ставлення до системи цінностей демократичного суспільства [88]

У початкових класах через введення предмета «Я досліджую світ» готується підґрунтя для диференційованого вивчення природничої, історичної, громадянської, суспільствознавчої і здоров'язберігаючої освітніх галузей на наступних ланках школи. Метою предмета у 1-4 класах є особистісний розвиток учня, формування його соціальної і життєвої компетентностей на основі поетапного засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює загальнолюдські, загальнокультурні і національні цінності, соціальні норми, громадянську активність, практику прийнятої в суспільстві поведінки, толерантного ставлення до відмінностей культур, традицій, різних точок зору.

Форми організації освітнього процесу з «Я досліджую світ» можуть бути досить різноманітними як за видами роботи, так і за змістом, вдалим буде використання парних, групових форм роботи тощо.

Для реалізації розвивальної функції слід використовувати завдання, спрямовані на формування особистісних якостей дитини – допитливості, цілеспрямованості, вольової й емоційної сфер, досвіду творчої діяльності. Зокрема завдання і вправи, які передбачають рефлексивні дії учнів, тренування поведінкових еталонів, оцінку й вибір оптимального розв'язку з-поміж запропонованих. [35, с. 205]

Для мотивації варто включати ігрові і практичні ситуації, дослідницько-пошукові і творчі завдання. Надзвичайно важливо, щоб учні мали змогу бути почутими, коли переживатимуть ситуацію успіху, будуть поставлені в ситуацію вибору змісту, форми діяльності, виду завдань партнерів для їх виконання з позиції конструкторів знань, а не пасивних спостерігачів.

Можна використовувати особистісно-орієнтовані технології навчання (за О. Савченко), зокрема [77, с. 26]:

- діагностична основа навчання;
- зосередження на потребах учнів;
- гуманізація навчального спілкування;
- співпраця, співтворчість між учнями і вчителем;
- переважання навчального діалогу;

- турбота про фізичне й емоційне благополуччя;
- стимулювання розвитку, саморозвитку і відповідальності учнів [39].

Чим більше вправ на осмислення себе, своїх перспектив, тим гнучкішою й еластичнішою стає психіка дитини, тим успішніше вона входить у соціальні зв'язки. Коли висуваються гіпотези про об'єкт пізнання, розв'язуються прогностичні задачі; учні вступають у діалог щодо засадничих істин у системі: я – інший, я – навколишній світ; правда – неправда, добро – зло. Саме діяльність учня поєднує в єдине ціле множину процесів, які зумовлюють появу й функціонування нового знання, дають змогу розкрити неоднозначність впливу різноманітних умов. Тому варто приділяти увагу прийомам, які допомагають накопичувати якомога більше прикладів таких діяльностей, які формують досвід: описати гарне в іншій людині; дати характеристику партнеру, визначити функцію об'єкта; розгорнути критичну характеристику явища, спробувати на щось подивитись з іншого боку, з іншої точки зору; передбачити різні варіанти розвитку подій тощо [30, с. 102].

Під час практичної чи творчої самореалізації учня, доцільно використовувати прийоми типу: навчи мене. Це презентації соціальних проєктів, участь у колективних справах, іграх тощо. Як мовиться в одному з прислів'їв народів світу «Той, кого несуть на руках, не знає, яким довгим є шлях до міста». Тож лише через подолання пізнавальних утруднень, проблем, через власні дії учень набуває соціального досвіду. Проблематизація навчального матеріалу через систему задач-ситуацій допомагає учням ув'язати розрізнені явища-деталі в широку картину уявлень про світ, життя людини, а моральні висновки і особистісні цінності перетворити на соціально значущі.

Під час організації пошуково-дослідницької роботи учні розмірковуюватимуть над запитаннями: «Що може бути наслідком таких вчинків: узяти чуже; зіпсувати якусь річ; вдарити меншого за себе?». Оскільки основним методом накопичення конкретних знань з курсу є безпосередні спостереження учнів, практична й дослідницька діяльність, то основна роль предмета полягає в

систематизації знань учнів, навчанні школярів зв'язувати окремі факти в ціле, розкривати їх у взаємозв'язках і взаємозалежностях.

Конкретні знання постають як засіб пізнання світу і життєтворчості, а не як кінцева мета. Саме тому основним завданням є забезпечення активної позиції учня у набутті особистісних цінностей. А через них – суспільно значущих [39, с. 13].

Формування особистісно значущої картини світу здійснюється за рахунок максимальної опори на життєвий досвід, який розвивається у процесі взаємодії учня з навколишнім світом. Це стає можливим лише за умови створення такого соціокультурного середовища, в якому учні мають змогу пропустити через себе норми, приписи, правила, які прийняті в суспільному житті. Тож важливо практикувати розгляд світу і його подій з різних точок зору, з різних рольових позицій: свідка події; учасника; того, хто сумнівається; того, хто не сумнівається; історика; учня; вчителя; директора та ін. Тут буде доцільним і використання технологій критичного мислення.

Постійна зміна ролей зумовлює широту поглядів на світ людей, вчинків, поведінки, дає змогу їх розглядати як взаємозумовлені, залежні одне від одного, створює умови для координації різних позицій [77, с. 30].

Важливо всіляко заохочувати звернення учня до власного «Я», до використання життєвого досвіду, до проб, подолання труднощів, творення нового знання. Як показує практика, типовим недоліком у проведенні уроків з соціальної тематики є зловживання словесними методами, коли ефект засвоєння змісту пов'язується з добрим розтлумаченням норми. За такого розуміння пріоритетним стає слово. А має бути «менше вчителя» – «більше учня!», діалог – звернення до іншого, жива взаємодія, яка породжує партнерські стосунки [30, с. 104]

Для педагога важливими стає уміння розподіляти активність – свою власну і школярів шляхом розгортання різних видів діалогічних форм. Домінуюча ж позиція вчителя знижує навчально-виховний ефект, не залишаючи часу на обдумування, нав'язує учням свою точку зору, ігнорує їхню активність.

Натомість і зміст уроку, і методи його проведення мають актуалізувати рефлексивні шари свідомості учня, спрямувати кожного прагнути більшого: більше знати, читати, уміти.

Таким чином, використовуючи технології особистісно орієнтованого навчання, спрямовується на вироблення траєкторії саморозвитку учня. Учителеві важливо збагатити навчальний матеріал конкретними фактами, які близькі й зрозумілі школярам певного класу, збалансувати питому вагу інформативного й діяльнісного компонентів навчання.

Ілюстрації, які вчитель планує використовувати на цих уроках мають бути функціональними, реалістично відображати зв'язки й залежності в навколишній дійсності, приваблювати учнів естетикою зображення, стимулювати інтерес до теми [19].

Можливим було б використання і тренінгових технологій, спрямованих на розвиток творчого мислення, комунікативності. Тренінг спонукає дитину звертатись до свого внутрішнього світу, оцінювати свої позитивні надбання і невикористані можливості, вибудовувати індивідуальну програму життєдіяльності на близьку і віддалену перспективу. Проте під час проведення тренінгів слід дотримуватися всіх вимог до їх проведення, оскільки буде втрачатися результативність [77, с. 118].

Оскільки у змісті предмета «Я досліджую світ» першочерговими є формування системи ставлень учнів до навколишнього світу, створення умов для вибору ними суспільних цінностей, формування соціальної, громадянської компетентностей та вміння вчитися, то і кожен урок вчителя має бути нестандартним, позбавленим знаннецентричності, направленим здобуття дитиною практичних навиків.

Щоб підвищити інтерес до навчання, педагоги початкової ланки освіти можуть практикувати такі прийоми:

1. Приваблива мета - перед учнем ставиться проста, зрозуміла і приваблива для нього мета, що стає для нього особистісно-значущою метою, і він залучається до запланованої вчителем навчальної діяльності.

2. Подив - учитель подає навчальний матеріал у такій формі, що навіть повсякденне стає дивним

3. Відповідь, на яке дається певний час. На початку уроку вчитель ставить проблемне запитання, правильну відповідь до якого учень зможе сформулювати, отримавши необхідну інформацію під час уроку.

4. Помилка в поясненні - пояснюючи матеріал, учитель навмисно допускає помилки. При цьому він пояснює учням свій намір.

5. Практичність теорії - введення в теорію вчитель здійснює через практичне завдання, розв'язання якого корисне учням.

6. Запитання до тексту - перед вивченням навчального тексту учням дається завдання скласти до нього список запитань, відповіді на які розкриє зміст даного матеріалу [94, с. 22].

Практика свідчить про те, що дуже складно працювати з невстигаючими учнями, тому що дані учні не можуть засвоювати навчального матеріалу. Тому пропоную такий прийом, як дозування навчального матеріалу: відтворення невеликої дози матеріалу, виконання легкої самостійної роботи. Причому, результат слід оцінювати не лише середнім, але й іноді високим балом.

Для створення ситуації успіху ми пропонуємо вчителям дотримуватися правил, які забезпечать результативність у роботі:

1. Не бійтеся ставити хороші оцінки, якщо спостерігаєте хоча б мінімальний успіх учня. Адже не відчувши, що таке "відмінно", учень не буде до нього прагнути.

2. На уроках надавайте дитині можливість почувати себе особистістю піднімайте не тільки самооцінку, але й самовпевненість у хорошому розумінні цього поняття. Називайте дитину на ім'я, створюйте ситуації успіху і довіри.

3. Кількість і різноманітність позитивних, у тому числі й спеціально створюваних педагогом, ситуацій і обставин визначають можливість підтримання інтересу до навчальної діяльності і досягнення успіху.

4. Створюйте якомога більше епізодів, випадків, ситуацій, в яких учень може взяти участь - у нього буде більше можливостей знайти себе.

5. Нормою педагогічної діяльності повинно стати ставлення до дитини, як до рівного, що виключає право педагога на грубість, різкість, зневажливий тон.

6. Ви повинні бути цікавими як особистість - непередбачувана, загадкова, особлива [96, с.16] .

Для мотивації навчання учнів можна використовувати такі форми і методи як:

1. Використовувати різноманітні форми і методи організаційної роботи, що враховують суб'єктивний досвід учнів до теми, яка розглядається.

2. Створювати систему зацікавленості кожного учня як у власній роботі, так і в роботі всього класу.

3. Стимулювати учнів до використання різноманітних способів виконання завдань на уроці без побоювання помилитися.

4. Заохочувати учнів до самостійної роботи, аналізувати під час уроку різні способи виконання завдань, запропоновані дітьми, відзначити всі прояви діяльності, що сприяють досягненню учнями мети.

5. Створювати педагогічну ситуацію спілкування, що дозволяє кожному учневі виявити свою ініціативу.

6. Обговорювати з учнями наприкінці уроку: що сподобалось, а що ні, а що зробити по іншому.

7. Під час опитування на уроці аналізувати не лише правильність, але й самостійність, оригінальність відповіді.

8. Оголошуючи домашнє завдання, слід давати чітку інструкцію щодо раціонального виконання [85, с.18].

Методи мотивації: Метод «Асоціація на дошці»; Метод «Показуха (скульптура)»; Метод «Картинна галерея»; Метод «Брей-стормінг» («Мозковий штурм»)

Прийоми мотивації:

- створення проблемної ситуації
- опрацювання тексту періодичних видань
- технологія «Незакінчене речення»

- бесіда
- виготовлення саморобних наочних посібників
- використання творчих завдань
- використання науково-популярної і художньої літератури
- створення ситуації успіху
- на основі діяльнісного підходу до навчання
- екстрополяція (перенесення об'єкта в іншу ситуацію, в майбутнє)
- ігри та ігрові ситуації
- цікаві прийоми роботи з текстом
- застосування ІКТ [61].

10 кроків самомотивації для здобувача початкової освіти і вчителя:

1. Плануйте на перспективу.
2. Шукайте взаємовигідного партнерства для навчання.
3. Шукайте, як те, що ви робите можна використати в житті, професійній діяльності.
4. Плануйте час занять.
5. Визначте цілі і задачі навчання.
6. Поділіть матеріал на частини і починайте від засвоєння змісту середньої складності, потім переходьте до складних і, нарешті, легких.
7. Доповнюйте вивчення своїми примітками, малюнками, схемами.
8. Нагородіть себе приємними словами за виконане завдання.
9. Обговоріть те, що вас зацікавили з учителем або товаришем.
10. Щоб знання були міцними, повторюйте, виконуйте вправи [19].

Із вступом до школи у дитини кардинально змінюється соціальна ситуація розвитку її особистості. У багатьох маленьких школярів розвиваються відчуття невпевненості в собі, шкільної тривожності, що з часом приводить до небажання ходити до школи, знизить цікавість щодо нових відкриттів, одержання нових знань. Ось чому з першого навчального дня в школі треба створювати умови, за яких дитина могла б самоутверджуватися, набувати впевненості у власних можливостях.

Для формування мотивів навчання потрібна раціональна організація освітнього процесу, за якої школярі виступали б активними учасниками пізнавального процесу. У дітей з'являється внутрішня потреба до учіння, позитивне ставлення до навчального процесу в тому випадку, якщо вони мають можливість зайняти активну позицію у навчально-пізнавальній діяльності. Для цього потрібно зрозуміло викладати матеріал, вміло організовувати самостійну роботу для оволодіння знаннями, уміннями й навичками, показувати практичну значимість навчального матеріалу, добирати цікаві тексти, формувати життєво важливі вміння, вміло поєднувати різні методи і прийоми, навчання та способи навчальної роботи, створювати проблемні ситуації, використовувати елементи зацікавленості, вдаватися до гумору, викликати емоції, переживання подій тощо.

Віковою особливістю молодших школярів є загальна недостатність волі: учень молодшого шкільного віку ще не вміє тривалий час досягати поставленої мети, цілеспрямовано долати труднощі і перешкоди. Він у разі невдачі може втратити віру у свої сили і можливості [41, с. 75]. Тому в педагогічній діяльності надзвичайно важливим є уміння вчителя створити ситуацію успіху для кожного учня, допомогти дитині подолати сумнів, напругу в складних ситуаціях, невпевненість у власних силах тощо. Створення ситуації успіху є частиною особистісно орієнтованої технології.

Іноді замість розгорнутої “пояснювальної мотивації” достатньо поставити перед учнями одне або кілька цікавих проблемних запитань, пов'язаних із досліджуваним матеріалом, заохочуючи учнів відмінними оцінками [69].

Внутрішня мотивація у молодших школярів є нестійкою, інтерес проявляється переважно до результату. Більшість з дітей є несхильними докласти вольові зусилля, щоб долати труднощі у навчанні. Безпосередньо структура навчальної діяльності, яка буде адекватною навчальним цілям, буде чинником формування в учнів не лише системи знань та операцій, але й пізнавальних та навчальних інтересів, бажання навчатися, любові до книги, допитливості, прагнення самостійно отримати освітні знання.

Таким чином, велике значення відводиться організації навчальної діяльності молодших школярів, яка допоможе розкрити цю структуру, так як включає великі мотиваційні можливості. Отже, для ефективності навчальної діяльності найбільш значущою є мотивація, що зумовлюється інтелектуальною ініціативою, пізнавальними інтересами. Її слід намагатися розвинути у кожного школяра молодших класів, а для цього потрібно так організувати роботу, щоб були зацікавлені всі діти, створити умови виховання позитивних рис характеру, вміння, а головне, бажання навчатися.

Спостереження показують, що найбільший інтерес в учнів викликає поєднання матеріалу з очевидними явищами життя або, навпаки, з таємницями буття природи, людини, суспільства.

Найбільш цінною є пізнавальна мотивація. Вона зумовлюється інтелектуальною ініціативою дитини, бажанням навчатися. Рекомендовано організовувати так навчальний процес, щоб викликати у дітей бажання вчитися, зацікавити їх. Навчальний матеріал має стимулювати учнівське мислення, а поставлені завдання – підштовхувати до шляхів його розв'язання. Занадто спрощені завдання для учнів будуть нецікавими, а це призведе до втрати мотивації засвоєння навчального матеріалу. Дитина повинна радіти тому, що вона щось нове дізналася. Тільки у такому випадку можна стверджувати, що у неї розвивається мотивація, яка буде адекватна структурі особистості.

Мотивація до навчання, стимулювання пізнавальних інтересів до явища (об'єкта), що досліджується на уроці, реалізовується різними способами:

- за рахунок чіткої постановки цілей уроку (про що дізнаємося і чого навчимося на кожному конкретному занятті); переконання учнів у тому, що матеріал, який вивчається є значущим (для чого вивчається матеріал, наприклад, перед ознайомленням з компасом вчитель може сказати, що вміння орієнтуватися із застосуванням компаса потрібно всім, особливо військовим, геологам, туристам, морякам, або що в кінці навчального року у школі проходять змагання з орієнтування, у яких наш клас братиме участь, а щоб перемогти, необхідні вміння роботи з компасом);

- за рахунок пробудження інтересу, який можна досягти за допомогою постановки проблемних питань. Наприклад, на уроці, який передуватиме уроку «Як розмножуються рослини», можна провести дослід із пророщуванням насіння квасолі, після чого школярам буде дане завдання простежити, що відбувається далі із цим паростком;

- за рахунок створення емоційно-моральних ситуацій. Наприклад, на початку уроку «Водойма – природна спільнота» вчителю можна сказати: «Вчора за містом я бачила (бачив), як хлопці полювали на жаб, пояснюючи це тим, що жаби шкідливі, бридкі, і що від них бувають бородавки. Чи є цей факт правильним?»

- за рахунок введення цікавого матеріалу або ігрових ситуацій;

- за рахунок змагального методу. Мова йде не про спортивну діяльність, хоча природа ефективності застосування духу змагальності та суперництва однакова; змагання – насамперед інтелектуальні ігри, вікторини, коли учні вмотивовані та об'єднані в команди; виконуючи завдання та відповідаючи на запитання, учні змагаються за першість, перемогу, шукають творчі рішення.

Саме мотивація навчання спонукатиме дитину до відповідної діяльності, мета якої полягає у розширенні та поглибленні знань, а основним засобом є підвищення навчальної успішності. Перебудовою вчительської позиції в забезпеченні мотиваційного компонента уроку передбачається така організація навчання, щоб всі діти мали передумови виховувати в собі позитивні риси характеру, бажання та вміння вчитися.

Для розвитку мотивації навчання потрібним є середовище, яке стимулюватиме та цілеспрямований вплив через систему педагогічних прийомів. Виходячи з цього доцільним буде поєднання загальних умов педагогічного стимулювання із використанням широкого діапазону методичних прийомів, які «прямо працюють» на мотиваційні компоненти уроку.

Навчальну діяльність будуть стимулювати навчальні дискусії та сприяти прояву особистісного ставлення учнів до проблем, знайомити з реальними місцевими екологічними умовами, допомагати у пошуках можливостей для їхнього вирішення. Наприклад:

- поміркуйте, чому людина має знати, з яких речовин складається тіло;
- допоможіть вирішити проблему забруднення повітря у своєму населеному пункті;
- поясніть, як саме зменшення місця, яке займає у просторі порожня пляшка впливає на зменшення шкоди оточуючому середовищу;
- дослідіть у чому полягають основні відмінності між живленням тварин та рослин тощо [16].

Доцільним буде також звернути увагу дітей на приказки та прислів'я, народні прикмети: «Де вода – там життя», «Якщо восени сіренький ранок, то чекай ясного дня», «Білка мостить гніздо високо – на теплу зиму, низько – на люту» тощо [17, с. 28]. Народні прикмети, приказки, доречно використані, на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» забезпечуватимуть емоційну насиченість змісту навчального матеріалу, формуватимуть загальнолюдські цінності, позитивну мотивацію.

Великий мотиваційний потенціал має застосування на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» поезії. Коли навчальний матеріал буде викладатися за допомогою поетичного слова, він набуватиме нові грані розумового, емоційного та пізнавального сприймання. А якщо додати ще й інші художні засоби відображення змісту, наприклад витвори живопису та музики, тоді складеться цілісний образ явищ світу. На уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» доцільно пропонувати такі поетичні твори, у яких є яскраві описи природи, влучні спостереження за поведінкою тварин, розвитком рослин, життям нашого народу. Літературні твори допомагають учителю вирішити наступні природознавчі завдання: встановити зв'язки між живою та неживою природою, з'ясувати вплив людської діяльності на природний стан, розкрити значення охорони природи та ролі спостережливості під час дослідження світу. У дослідженні світу це допоможе радості та веселому гумору стати супутниками дитини.

Взявши до уваги фізіологічні та вікові особливості учнів молодшої школи, при вивченні економічної лінії інтегрованого курсу «Я досліджую світ» завдання доцільно пропонувати у цікавій нестандартній формі, залучаючи казкових,

мультиплікаційних, телевізійних та літературних героїв. Народні казки, що містять у собі віковий економічний досвід, застосовують для виховання таких якостей, як практичність, ощадливість, працьовитість. Їхній економічний зміст розгортається у вигляді проблемних ситуацій, розв'язання яких сприяє розвитку самостійного, нестандартного мислення, логіки. Використання літературних творів дає можливість ввести дітей до нової сфери соціального життя людей та сприяє формуванню моральних якостей, пробуджує пізнавальні мотиви.

Пізнавальну роль матиме екскурсія, наприклад, до місцевої річки, де учні зможуть спостерігати за піщаним пляжем. При цьому доцільно обговорити з учнями, як ці піски утворилися, із усіх можливих варіантів відповідей учнів, учитель зупиниться на варіанті «пісок принесла річка і тут відклала». Це сформує в учнів розуміння того, що річка підхоплює зруйновані породи під дією зміни температур у вигляді піску та приносить їх у певне місце, де вони будуть накопичуватися. Аналогічним чином можуть розглядатися питання накопичення вапняків (відклади скелетів морських організмів, черепашок, віддалені від узбережжя, за межами зони відкладів глини та пісків). Відбитки черепашок у шматочку вапняку можна порівняти з черепашками з найближчого озера або річки. У береговому обриві річки школярі можуть спостерігати шари вапняків, що перекриваються пісками, що може стати практичною роботою по визначенню, які із порід утворилися раніше (чим глибше в геологічному розрізі розташовані породи, то тим старші вони будуть за віком). Це беззаперечно, зацікавить дітей, сприятиме позитивній мотивації до вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Таким чином, мотивація навчання відіграє важливу роль у становленні особистості, адже без неї неможливою є ефективна учбова діяльність та розвиток потреб та здатності щодо самовдосконалення, самоосвіти, саморозвитку. У молодшому шкільному віці закладаються основи для подальшого навчання школяра і часто саме від бажання навчатися у початковій школі залежить й прагнення до навчання у середніх та старших класах.

1.3. Екскурсії як одна з форм організації освітнього процесу з «Я досліджую світ» в початковій школі

Курс «Я досліджую світ» вивчає весь навколишній світ та природу як єдине ціле, тобто одну величезну систему, розглядає природу у процесі розвитку, простору та часу. Завдяки досконалому оволодінню молодшими школярами знаннями з природознавства, у дітей не з'явиться труднощів у середній школі з вивченням нових природничих дисциплін таких як: хімія, фізика, біологія та географія. Учні використовуватимуть свої знання й на інших предметах початкового курсу навчання. Необхідно постійно проводити зв'язок з життям, спираючись на результати учнівських спостережень за навколишнім світом. Чим більшим буде об'єм навчального матеріалу, тим легше вчитель зможе працювати й з інших навчальних предметів початкової ланки освіти. У програмі всі теми мають важливе значення, а не розподіляються на основні і другорядні, тому вчитель має відповідально відноситись до кожної теми та розділу, аби в майбутньому не виникало проблем з вивченням та засвоєнням матеріалу.

Доведено, що вже з перших днів життя людини починається процес розвитку особистості і це йде на користь батькам та майбутньому вчителю, оскільки так вони можуть створити сприятливі умови для розкриття потенційних можливостей дитини та учня. Одним з практичних засобів навчання на уроках «Я досліджую світ» є екскурсії. Саме вони сприяють виявленню та розкриттю потенційних можливостей дитини.

Протягом довгого часу навчальні програми початкових класів містили велику кількість природничого матеріалу, який був присвячений саме екскурсіям або предметним урокам. Саме на таких предмети та явища розглядаються в природних умовах і діти можуть поспостерігати на практиці велику кількість подій, які яскраво відкладуться в пам'яті та дадуть ще більш зрозумілий зв'язок природи з життям. Ціль екскурсій – ознайомити дітей з явищами, об'єктами, поняттям, їх взаємозв'язки, за допомогою дослідів, самостійної роботи та спостереження. Ефективність екскурсій у більшій мірі залежить від підготовки її

вчителем. Зміст кожної екскурсії повинен мати прямий зв'язок з вже пройденим матеріалом на уроках раніше. А той матеріал отриманий на екскурсіях, знання, уявлення, результати спостережень, необхідно використовувати на подальших уроках.

У сучасному світі проблема «людина – природа» постає гостро, вирішення якої залежить від кожної людини. Необхідно з раннього дитинства виховувати у дітей любов до природи, вчити з повагою ставитися до навколишнього світу, а також до інших людей. Початкові знання дитина отримує від батьків, потім від садочку і школи. Молодший шкільний вік є дуже важливим у формуванні певних уподобань і навичок. Через екологічне виховання у початковій школі розкривається сутність світу природи – середовища перебування людини, яка повинна бути зацікавленою у збереженні цілісності, чистоти і гармонії в природі.

Проблема формування екологічних понять в учнів молодшого шкільного віку є актуальною, тому що сучасна екологічна ситуація вимагає глибинного розуміння екологічних процесів, які відбуваються навколо.

Вивченням проблеми екологічного виховання учнів початкових класів займалися видатні педагоги минулого, такі, як: О.В. Духнович, К.Д. Ушинський, В.О. Сухомлинський. У працях цих діячів розкриваються погляди щодо виховання дитини засобами природи. На сьогоднішній день велика кількість науковців та педагогів присвятили свої дослідження проблемі екологічного виховання, серед них такі як: Н.В. Лисенко, Н. Глухов, В. Фокін, І.Д.Зверев та ін. [6, с.42]

Наприклад І.Д. Зверев зазначав, що «Гострота сучасних проблем взаємодії суспільства і природи поставила ряд нових завдань перед школою та педагогікою, які покликані підготувати молоде покоління, здатне подолати наслідки негативних впливів людини на природу, бережно ставитися до неї в майбутньому. Цілком очевидно, що справу не можна обмежити «просвітою» школярів у галузі охорони природи. Весь комплекс екологічних проблем сучасності вимагає нового філософського осмислення, корінного перегляду низки соціально-екологічних

питань, нових наукових пошуків і більш повного і послідовного відображення багатоаспектності екології в шкільній освіті» [86, с. 183].

Сучасним науковцем-методистом, який займається питаннями екологічного виховання є А.А. Плешаков. Він розробляв теоретичні аспекти екологічного виховання молодших школярів, пропонував до впровадження у навчальний процес науково обґрунтовані методи роботи. Він вважає, що «посилення екологічної спрямованості курсу природознавства – це найбільш назрілий і реальний на сьогодні крок у напрямку екологізації початкової школи, а також організації роботи групи продовженого дня та позакласної роботи». [75, с. 24]

В.О. Сухомлинський вважав, що природа лежить в основі дитячого мислення почуттів та творчості. Видатний педагог рахував, що формувати в дитини ставлення до рідного краю як частки природи слід починати з раннього віку. Значну увагу приділяв системі виховання дітей на лоні природи (школа під блакитним небом). Вважав, що дуже важливо не допустити, щоб шкільні двері закрили від свідомості дитини оточуючий світ. Два рази на тиждень «...ми йшли в природу – вчилися думати» - зазначив у своїй роботі «Серце віддано дітям». «Вважаю, що школа майбутнього повинна найповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що зможе зробити людина для того, щоб природа служила їй. Тільки через це ми повинні берегти і поповнювати природні багатства, які маємо» [87, с. 133].

Одну з найбільших спадщин щодо виховання молодших школярів через світ природи залишив саме педагог В.О. Сухомлинський. Він надавав особливого значення впливу природи на формування, становлення та розвиток особистості дитини молодшого шкільного віку. «Людина була і завжди залишиться сином природи, і те, що ріднить її з природою, повинно використовуватися для її залучення до багатств духовної культури. Світ, що оточує дитину це насамперед світ природи з безмежним багатством явищ та невичерпною красою. Я бачу виховний сенс у тому, щоб дитина бачила, розуміла, відчувала, переживала, осягала велику таємницю життя в природі...» [87, с. 539].

З поглядів Сухомлинського, найважливіші умови виховання бережливого ставлення до природи – це пізнання та вивчення рідного краю, розвиток в учнів позитивних емоційних відчуттів до об'єктів навколишньої дійсності, активна практична діяльність, яка може бути реалізована саме через екскурсії. Екскурсії, тобто пізнання та вивчення природи краю слід розпочинати зі спостережень у природі. В. О. Сухомлинський сформував низку порад:

- спостереження мають викликати почуття радості;
- супроводжуватися короткими, емоційно насиченими розповідями про об'єкт, що вивчається;
- необхідно весь час звертати увагу на красу навколишнього світу.

Написавши роботу «Серце віддаю дітям» Василь Олександрович дав вчителям важливу раду: «Ідіть у поле, у парк, пийте з джерела думки, і ця жива вода зробить ваших вихованців мудрими дослідниками, допитливими людьми і поетами» [87, с. 27]. Він зазначає, що провести екскурсію, це справа набагато складніша, ніж провести звичайний урок. Педагог наголошував, що серед природи дитині треба дати можливість послухати, подивитися та відчути.

В.О. Сухомлинський підкреслював, що сама природа не може виховувати, а виховує лише активна дія в ній. «Мене вражало, що захоплення дітей красою переплітаються байдужістю до долі прекрасного. Милування красою – це лише перший паросток доброго почуття, яке треба розвивати, перетворювати в активне прагнення до діяльності». Як мінімум він пропонує створити живий куточок, де всі діти будуть брати участь у догляді за тваринами, організувати «пташині» ті «звірячі» лікарні, висаджувати дерева. Так би мовити мати поруч у будь яку хвилину «свою екскурсію».

У педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського можна виділити декілька основних напрямків реалізації екологічного виховання:

1. Отримувати позитивні почуття від навколишнього світу, які в подальшому матимуть велике значення для духовного становлення дитини;

2. Виховання учнів, які бачили і усвідомлювати свою єдність з природою, турбувались про збереження навколишнього середовища, бережливо ставилися до всього живого.

Якщо дотримуватись цих основних порад, то діти будуть розуміти природу, як у ній все пов'язано і чому, тягнутися до екскурсій і спостережень, різної практичної діяльності.

У цілому В.О. Сухомлинський обґрунтував роль природи у формуванні екологічної культури молодших школярів за такими напрямками:

1. Активна діяльність учнів. «Світ природи стає невичерпним джерелом знань завдяки тому, що знання надходять у дитячу душу складним шляхом: через руки, працю, взаємовідносини з іншими, через почуття і переживання, які забарвлюють діяльність».

2. Спілкування з природою активно сприяє розвитку розумових здібностей, допитливості, працелюбності: «...ми намагаємося якнайбільше ввести дітей у світ праці серед природи, саме там, де і в явищах природи, і в людській праці безліч проблем та питань».

3. Використання активних методів навчання учнів: «...так зване проблемне викладання і вивчення матеріалу починається в активній взаємодії з природою».

У системі виховання значу роль Сухомлинський приділяв природі як об'єкту пізнання, сфері активної діяльності. Разом з тим він звертає увагу на те, що природа сама собою не виховує, а виховує тільки активна взаємодія людини і природи. Під час такої взаємодії вирішуються різні педагогічні завдання: активізація процесів пізнання об'єктів і явищ; пробудження емоційної сфери; поява бажання брати участь у природоохоронній діяльності; збагачення практичного досвіду молодшого школяра.

На думку вчених, екологічне виховання має забезпечити підрастаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства і кожної людини окремо, сформувані потребу людини у спілкуванні з природою та прагнення брати активну участь у збереженні довкілля.

Спілкування з природою має проходити у різних формах. Першочергове завдання: створення умов, за яких дитина могла б «торкнутися» природи як рукою, так і розумом, серцем і душею.

Різні вчені зробили значний внесок у впровадження екологічного виховання молодших школярів, але більше слід виділити саме В.О. Сухомлинського.

На сьогоднішній день розвиток формування екологічних понять шляхом виконання практичної діяльності, зокрема екскурсій, є важливим компонентом екологічного виховання школярів. В умовах розбудови шкільної освіти ця проблема потребує удосконалення і якісного методичного забезпечення. Формування екологічних понять – важлива умова розуміння учнями існуючих зав'язків природи, а також є основою для розвитку екологічної культури та свідомого ставлення до природи. Необхідна умова – саме використання активних методів навчання, проведення системи тематичних екскурсій та організація дослідницької діяльності молодших школярів.

На екскурсіях діти знайомляться з рослинами, тваринами і з умовами їх проживання, а це сприяє утворенню первинних уявлень про взаємозв'язки в природі. Екскурсії сприяють розвитку спостережливості, виникненню інтересу до природи, тобто пізнавального до неї ставлення дітей. Велика роль екскурсії в естетичному вихованні дітей, формуванні у них естетичного ставлення до природних явищ і об'єктів. Краса навколишнього світу викликає глибокі переживання. Саме в такий спосіб у дітей почне проявлятися любов до природи рідного краю, бережливе ставлення до об'єктів природи.

Мета засвоєння норм бережного ставлення людини до природи – це одне з найголовніших очікуваних результатів, що має досягти вчитель у ході екскурсій. Він має спиратись не лише на теоретичну базу і не тільки розповісти дітям науковий матеріал, а й власним прикладом показати своє ставлення до природи, пояснити та пробудити у дітей той самий інтерес, любов і бережливе ставлення, адже без дбайливого підходу до природи в майбутньому ми втратимо покоління, яке може забезпечити гідне життя у зв'язку з природою.

У навчальній роботі з «Я досліджую світ» важливу роль відіграють масові заходи, одним з яких є екскурсії. Природа – це своєрідний живий музей, в якому необхідно правильно орієнтуватися. Вивчити природу, пізнати її закони можливо лише в безпосередньому спілкуванні з нею. Наприклад, вивчити рослинний і тваринний світ, пам'ятки природи неможливо без екскурсій, походів, експедицій. Безпосередні спостереження за природними явищами під керівництвом учителя сприяють формуванню у молодших школярів уявлення про взаємозв'язок і розвиток компонентів природних ландшафтів, про незахищеність і крихкість природи та вплив на неї людини [88].

В.О. Сухомлинський писав: «Я поставив за мету домогтися, щоб навчання було частиною багатого духовного життя, яке б сприяло розвитку дитини, збагачувало її розум. Хочеться, щоб діти були мандрівниками, відкривачами і творцями в цьому світі». Ці ідеї має втілювати кожен учитель.

У процесі залучення дітей до природи можна умовно виділити 3 етапи. На першому – вчимо їх бачити і розуміти красу навколишнього світу. Мета другого – сформувати у молодших школярів потребу до природи, охороняти і збагачувати її. Етичним центром третього етапу є не природа сама собою, а дитина – вихованець, яка через спілкування з нею виховує в собі кращі моральні якості [9].

Ознайомлюючи дітей з природою, традиційно визначаємо 3 основні мети: освітню, що передбачає формування уявлень про певні природні явища і об'єкти. Розвивальну – спрямовану на забезпечення розвитку основних психологічних процесів дитини: уяви, волі, пам'яті, почуттів тощо; застосування набутих умінь та навичок під час діяльності. І, нарешті, виховну – формування моральних, духовних, естетичних уявлень, потреби в праці, гуманності, гігієнічних навичок, уміння і бажання берегти природу.

Екскурсія (від латинського *excurro* – вибігаю) – це форма організації освітнього процесу, яка дозволяє проводити спостереження, а також безпосередньо вивчати різноманітні об'єкти, явища і процеси в природних чи штучно створених умовах.

Експерсії мають велике навчально-виховне значення, їх цінність полягає в тому, що на відміну від уроків у класі учні можуть сприймати природу безпосередньо різними органами чуття. Діти бачать об'єкти в природному середовищі, спостерігають взаємозв'язок рослин і ґрунту, тварин і рослин. Експерсії розширюють кругозір учнів, розвивають спостережливість, уміння бачити те, що раніше відбувалося поза їх увагою, виробляють практичні навички та вміння.

У типових освітніх програмах звертається увага на те, що «у навчальних цілях варто використовувати місцевий природознавчий та краєзнавчий матеріал, проводити регулярні експерсії у природу, населені пункти, у краєзнавчий або природничий музей, будинок природи, планетарій, обсерваторію».

Розрізняють такі види експерсій за дидактичною метою:

- 1) вступні – до предмету чи певної теми; наприклад, перед вивченням певної теми (розділу);
- 2) поточні – під час вивчення теми;
- 3) узагальнюючі – після вивчення певної теми (розділу).

Виділяють також експерсії за об'ємом матеріалу:

- 1) однотоєнні – присвячені одній темі;
- 2) багатотоєнні – розкривають декілька тем розділу або декілька розділів.

Перед початком нового навчального року, складаючи календарний план, вчитель, керуючись програмою, змістом матеріалу, що вивчається, та особливостями місцевості планує проведення експерсій. У календарний план слід включити експерсії, які пропонуються програмою, а також можна включити експерсії, матеріал яких можна розкрити в умовах даного краю.

За деякий час до проведення експерсії необхідно визначити навчально-виховні цілі та продумати місце проведення. Попередньо вчитель має побувати на місці експерсії, познайомитись з об'єктами природи, продумати, що саме він зможе розповісти учням, які позапрограмові об'єкти їх зможуть зацікавити. Важливо продумати найбільш оптимальний маршрут, місця зупинок.

Слід також підготувати і дитячий колектив – познайомити їх з метою і задачами екскурсії, за необхідності розподілити за групами, продумати завдання для груп. Також слід завчасно підібрати інвентар та обладнання (гербарні папки, сачки для комах, скляні банки для комах і водних тварин, лопаточки, садові ножиці та ін.).

Вчитель складає розгорнутий план-конспект екскурсії, який має таку структуру:

Тема:

Мета:

Обладнання:

Маршрут:

Хід екскурсії:

1. Організація класу.
2. Повідомлення теми, мети та завдань екскурсії.
3. Бесіда з правил техніки безпеки:
  - а) правила безпечної поведінки в природі;
  - б) правила поведінки на вулиці під час руху.
4. Шиккування учнів та рух до місця екскурсії.
5. Вступна бесіда. Налаштування учнів на сприйняття природних об'єктів.
6. Вивчення об'єктів природи.
7. Закріплення вивченого. Бесіда, практична робота.
8. Підсумки екскурсії.
9. Шиккування учнів та рух до школи.
10. Домашнє завдання.

Ще в класі вчитель знайомить учнів з метою та завданнями екскурсії, наголошує, що саме мають дізнатися діти під час екскурсії. Обов'язковим є нагадування правил безпечної поведінки в природі: не можна відходити від місця екскурсії без дозволу вчителя, не можна зривати та вживати в їжу листочки рослин, ягоди та гриби, не можна ламати рослини, не можна галасувати, чіпати та лякати тварин. Якщо школа знаходиться у місті чи

великому селищі, треба згадати і правила руху до місця екскурсії у колоні, а також правила переходу вулиць.

Після бесіди вчитель вишиковує учнів по двоє, розміщує попереду та позаду колони чергових учнів з прапорцями, яких інструктує стосовно маршруту екскурсії. Вчитель рухаючись разом з колоною, займає положення ближче до її кінця, щоб тримати всіх дітей у полі зору. Підходячи до дороги, колона зупиняється, вчитель разом із черговими учнями виходить на дорогу і створюють «коридор», по якому за командою переходить клас.

На місці екскурсії вчитель розміщує учнів півколом, у центрі якого стає сам. Він налаштовує дітей на сприйняття об'єктів природи. Це можна зробити за допомогою вірша, загадок, уривку з художнього твору, опису природи та ін. Потім розглядаються основні питання екскурсії. Розпочати слід з об'єктів неживої природи, після чого звернути увагу на об'єкти живої природи, розкрити взаємозв'язки, що існують у природі, зосередити увагу дітей на проблемах охорони природи. Для закріплення можна використати бесіду, гру, практичну роботу (наприклад, збирання гербарію, насіння рослин та ін.). У кінці екскурсії робиться підсумок. Учні організовано повертаються до класу, де вчитель дає їм завдання додому. Це може бути завдання з опрацювання матеріалів екскурсії (створення гербарію, колекції насіння), написання твору за матеріалами екскурсії, оформлення фотозвіту, підготовка повідомлень, малюнків.

Екскурсії мають великий виховний вплив на дітей. Розкриваючи взаємозв'язки, що існують між неживою і живою природою, між об'єктами живої природи, вчитель здійснює екологічне виховання. Сприймання краси природи, до якого їх постійно спонукають, відчуття гармонії, її доцільності, на якій зосереджується увага учнів, сприяють розвитку естетичних почуттів, позитивних емоцій, доброти, дбайливого ставлення до всього живого. Так впроваджуються естетичне та моральне виховання.

Виховне значення екскурсій полягає і в тому, що спостереження і вивчення рідного краю, своєї країни викликає почуття гордості за рідну країну, її

природні багатства, почуття любові до рідного краю, тобто формується почуття патріотизму. Під час екскурсій учні можуть спостерігати наслідки напруженої праці дорослих – урожай, що досягає в полі чи у саду, рослини, що прикрашають парки чи сквери.

Слід зазначити, які великі зусилля докладають для цього дорослі, а це вже елементи трудового виховання. Можна запропонувати учням зробити свій посильний трудовий внесок в озеленення рідного міста чи села. На екскурсіях, як і на предметних уроках, діти навчаються бачити за словом його конкретний зміст, у них збагачується мова і накопичуються конкретні знання про природу. Таким чином, під час екскурсій реалізується не тільки пізнавальна чи розвиваюча мета, а й існують величезні можливості для виховання учнів.

Екскурсія – це така форма організації освітнього процесу, яка дозволяє проводити спостереження, безпосередньо вивчати різні предмети, явища і процеси які відбуваються в природних або штучно створених умовах.

Саме екскурсії мають велике виховне і пізнавальне значення. Вони можуть конкретизувати, заглиблювати і розширювати знання учнів. На екскурсіях учні мають змогу перевірити на практиці багато теоретичних знань і перевести їх в уміння і навички. Ми живемо в безпосередній близькості до природи. Завдання вчителя – донести до розуму і до сердець молодших школярів, що від стану навколишнього середовища залежить і стан здоров'я природи і людини.

У початковій школі, а саме 1 і 2 класах, екскурсії направлені на формування у школярів загальних природознавчих уявлень. В цих класах передбачені такі екскурсії:

- Тема «Що нас оточує» - екскурсія з метою ознайомлення з найближчим природним оточенням, суспільним життям, працею людей в місті.

- Тема «Рідний край» - екскурсія проводиться в різні пори року. Учні знайомляться з природою і працею людей, поверхнею і водоймищами рідного краю.

Коли починається курс «Я досліджую світ», то на екскурсіях продовжується формування знань про предмети і явища природи, які починалися на заняттях по ознайомленню з навколишнім світом.

У 3 класі передбачені такі екскурсії:

- Природа навколо нас (об'єкти живої і неживої природи);
- Зміни в природі під впливом людини;
- Охорона природи (лісорозсадник, ботанічний сад, екологічна стежка).

У 4 класі при вивченні теми «Збережемо природу свого краю» передбачені такі екскурсії:

- Рослини і тваринні ліси;
- Рослини і тваринні луки;
- Рослини і тварини водоймища.

На екскурсіях важливе значення має приділятися екологічному навчанню: виявляти негативні зміни в природному оточенні, які є результатом діяльності господарств і особистої поведінки людей; систематизувалися і розширювалися знання про охорону природи; розкривається роль природи в житті людини; систематизувалися уявлення про взаємозв'язки в природі. Завдяки екскурсіям цей матеріал для молодших школярів стає більш доступним.

Важливим є формування гарного відношення до навколишнього світу. Для цього необхідна єдність знань, відчуттів і дій. Показником активної любові молодшого школяра до природи є дбайливе відношення до її багатств.

Наприклад турботу дітям про птахів можна прищепити так. На прогулянках і екскурсіях діти збирають ягоди калини, горобину, насіння трав (подорожника лободи), заготовлення корму для зимуючих птахів. У холодну пору року стежити за годівницями: чистити їх від снігу, підсипати насіння. Старші дошкільники можуть підгодовувати птахів не тільки на ділянці але і в саду, що знаходиться поруч, сквері, лісі.

Любов до природи має проявлятися в участі до її перетворення. Під час екскурсій школярі трудяться разом з дорослими та вчителем озеленяючи і упорядковуючи свої місто чи село. У парку, сквері чи саду вони збирають зрізані

гілки, листя, підгортають сажанці, допомагають висаджувати розсаду. Спільна робота з дорослими дуже цінна.

Під час екскурсій у природу діти можуть ознайомитися не лише з красою рідної землі, з прикладами людської турботи, про рослини та тварини, а й побачити наслідки людської недбалості, невихованості, байдужого ставлення людини до довкілля.

Кожна екскурсія складається з 3 етапів:

I. Підготовчий.

1. Вибрати об'єкт (ліс, парк, ботанічний сад і т.д.)
2. Визначити тему і завдання, термін і тривалість екскурсії.
3. Чітко визначити методи роботи над темою, обсяг практичної частини і форму висвітлення матеріалу.

Учням пропонується завдання повторити і відшукати нові відомості, прислів'я, загадки, вивчити вірші про природні об'єкти, які можуть зустрітися під час екскурсії.

4. Перед екскурсією провести бесіду з молодшими школярами про правила поведінки у природі та пересування в дорозі, поводження біля водойму, з невідомими рослинами та тваринами.

II. Основний – проведення екскурсії.

III. Підсумковий – написання переказів, конкурсів малюнків, фотографій, виготовлення стінки про екскурсію, гербарій, колекцій [59].

Природознавчі екскурсії проводяться в різні пори року. Під час екскурсій по рідному краю посильними для молодших школярів будуть такі завдання: зібрати насіння дерев, кущів, квітів своєї місцевості, визначити територію, що потребують озеленити.

Під час проведення екскурсій дуже важливо привчати дітей спостерігати за природою. Спостереження – це один із методів, завдяки якому учень цілеспрямовано, планомірно сприймає об'єкти навколишньої дійсності. Він не просто повинен слухати, а прислухатися, не просто дивитися, а придивлятися, всебічно розглядати об'єкт, щоб створити необхідне уявлення про нього [61].

Перебуваючи на екскурсії, вчитель заздалегіть повинен повідомити учням за чим вони повинні спостерігати і для чого їм це потрібно.

Спостереження за птахами:

-Чи співають птахи чи ні?

-Куди вони літають?

-Як вони літають?(поодинокі чи збираються в групи)

-Зверни увагу на форму тіла, колір оперення, дзьоб, ніг.

Спостереження за рослинами:

1.Виберіть одинокі дерева (дуб, березу, клен). Зверніть увагу, на його стовбур: товстий чи тонкий він, шорстка чи гладенька на ньому кора, якого кольору дерево, як розміщені гілки: рідко чи густо, високо на стовбурі чи біля самої землі; цвіте дерево чи ні, чи присутні на ньому плоди.

2.Перебуваючи в лісі, уважно подивіться навколо. Які дерева, кущі та трав'янисті рослини ви знаєте? Зверніть увагу, де росте більшість трав'янистих рослин. Поміркуйте, чому квітуть улітку лише ті, що ростуть на галявинах.

Спостережливість потрібно розвивати в учнів. Це найкраще робити за допомогою ігрової форми діяльності. Наприклад, гра «Розвиваємо спостережливість». Мета: розвиток сприймання, уважності. Хід гри:

Учні діляться на 2 команди. Завдання командам – назвати якомога більше:

а) Предметів, які знаходяться поряд і мають червоний колір;

б) Предметів, назви яких починається з букви к;

с) Дерев, що зараз оточують дітей;

д) Тварин, яких діти бачили під час екскурсій тощо.

Перемагає команда, яка назве більшу кількість об'єктів.

Отже, завдяки екскурсіям та використаному методі спостереження в учнів появляється запас конкретно – образних уявлень. Вони розвивають у собі таку рису як спостережливість – що є прагненням і умінням найповніше помічати особливості предметів і явищів, у тому числі й такі деталі, які здаються зовні недостатньо помітні і на перший погляд малоістотні, уміння помічати незначні відмінності, зміни в предметах і явищах.

Також одним із варіантів впровадження нетрадиційного уроку при вивченні інтегрованого курсу є саме урок-екскурсія. Дитина проводить самостійне спостереження, вивчає характерні риси досліджуваного явища природи. Завданням вчителя є штучно створити необхідні умови. основною вимогою вдалої реалізації уроку в такій формі є безпосередній зв'язок із попередньо пройденим матеріалом. А ось результати уроку-екскурсії доцільно використовувати на подальших уроках. Процес організації уроку-екскурсії вимагає більш ретельної підготовки від вчителя, оскільки така форма уроку має іншу структуру та вимагає практичних завдань поетапності його реалізації.. Етапами підготовки такого нетрадиційного уроку є: підготовка матеріально-технічної бази для реалізації заняття; обрати місце екскурсії; вміло розробити похвилинний план уроку; скоригувати маршрут екскурсії у відповідності до навчального часу; провести організаційну бесіду з учнями; чітко надати їм план дій та підкреслити бажаний результат такого заняття, адже будь-яка дитина, може неправильно сприйняти навчальний процес за межами аудиторії. Дитину варто націлити на відповідність результату традиційного уроку та нетрадиційного - отримання знань та навичок. Окремим етапом уроку-екскурсії є оприлюднення звітів учнів стосовно виконаної роботи.

Висновки до першого розділу

Особливості інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі полягають в інтеграції декількох освітніх галузей: природничої, громадянської та історичної, соціальної і здоров'язберезувальної, технологічної, інформативної, частково мовно-літературної та математичної; застосування активних методів навчання (інтерактивних технологій, проєктного навчання, технологій розвитку критичного мислення, кооперативного навчання); компетентнісного навчання (формування ключової та предметної компетентностей, що визначені в Державному стандарті початкової освіти, концепція множинного інтелекту Г. Гарднера, базових психосоціальних

компетентностей, провідної модальності дитини, компетентнісно орієнтованих завдань); тематичного навчання (тематичних тижнів або днів, міжпредметних зв'язків, інтелект-карт) тощо.

На основі виокремлених вище особливостей можна сформулювати наукові підходи для викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі: діяльнісний, тематичний, інтегрований, компетентнісний, дослідницький.

Головною метою Нової української школи на сучасному етапі є створення умов для самореалізації та розвитку кожної особистості, формування покоління, яке буде здатне навчатися впродовж усього життя. Саме тому завдання початкової школи полягає у тому, щоб підготувати дітей до цілеспрямованого та систематичного навчання в старшому віковому періоді, сформувати у них позитивну мотивацію навчання, забезпечити морально-духовну зрілість особистості.

Мотивація є однією з фундаментальних проблем як вітчизняної, так і зарубіжної психології. Її значущість для розробки сучасної психології пов'язана з аналізом джерел активності людини, спонукальних сил її діяльності, поведінки. Особливо важливим питанням є вивчення психологічних особливостей мотивації пізнавальної діяльності школярів.

Мотивація до навчання – одна із головних умов реалізації освітнього процесу. Вона не тільки сприяє розвитку інтелекту, але і є рушійною силою удосконалення особистості в цілому. Формування мотивації у учнів до навчально-пізнавальної діяльності є однією з головних проблем сучасної школи.

Мотивація навчання відіграє надзвичайно важливу роль у становленні особистості, адже без неї неможливою є ефективна навчальна діяльність та розвиток потреби та здатності до самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку. Саме у молодшому шкільному віці закладаються основи подальшого навчання особистості і часто саме від бажання навчатися у початковій школі залежатиме й прагнення до навчання у старших класах.

Для розвитку мотивації навчання потрібним є середовище, яке стимулюватиме та цілеспрямований вплив через систему педагогічних прийомів.

Виходячи з цього доцільним буде поєднання загальних умов педагогічного стимулювання із використанням широкого діапазону методичних прийомів.

Доведено, що вже з перших днів життя людини починається процес розвитку особистості і це йде на користь батькам та майбутньому вчителів, оскільки так вони можуть створити сприятливі умови для розкриття потенційних можливостей дитини та учня. Одним з практичних засобів навчання з «Я досліджую світ» є екскурсії. Саме вони сприяють виявленню та розкриттю потенційних можливостей дитини.

Протягом довгого часу навчальні програми початкових класів містили велику кількість природничого матеріалу, який був присвячений саме екскурсіям або предметним урокам. Саме на таких заняттях предмети та явища розглядаються в природних умовах і діти можуть поспостерігати на практиці велику кількість подій, які яскраво відкладуться в пам'яті та дадуть ще більш зрозумілий зв'язок природи з життям. Ціль екскурсій – ознайомити дітей з явищами, об'єктами, поняттям, їх взаємозв'язки, за допомогою дослідів, самостійної роботи та спостереження, а ось ефективність екскурсій у більшій мірі залежить від підготовки її вчителем.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ ЕКСКУРСІЙ

2.1. Стан дослідження проблеми (констатувальний етап)

Базою проведення дослідження стала Шосткинська загальноосвітня школа I-III ступенів № 4. На початковому етапі дослідження ми скористалися спостереженням і помітили таку річ, що впродовж навчання в молодших класах у мотивації школярів відбуваються певні зміни.

Дане дослідження проводилося у Шосткинській ЗОШ 1-3ст № 4 у третіх класах. Експериментальна вибірка становила 15 дітей 3-А класу та 15 дітей 3-Б класу (8–9 років).

Зміни мотивації до навчання починають помічатися вже в 2 класі, а особливо виражені в учнів 3 і 4 класів. Ці зміни можна простежити за кількістю та якістю тих відповідей, які школярі дають на питання «Для чого ти навчаєшся у школі?».

Другокласники, як правило, приводять один чи два аргументи, що вказують на мету або причину шкільного навчання. Вони дають коротку відповідь: «Щоб стати грамотним», «Щоб навчитись писати та читати» тощо. Їхні відповіді, у переважній більшості, є вказівки, настановлення, побажання батьків, судження дорослих, засвоєні дітьми.

Третьюкласники у переважній більшості відповідають значно повніше й свідоміше: «Всі діти, такі, як я, мають навчатися», «Треба навчатися, так мені сказала мама», «Щоб навчитися рахувати та писати», «Щоб перейти до третього класу» тощо. Усі ці висловлювання добре ілюструють домінуючу роль так званих зовнішніх мотивів. Тут учіння є засобом досягнення якихось цілей за межами учбової діяльності (наприклад, задоволення соціальної потреби в самоствердженні). Серед мотивів, що складають цю групу, розрізняють широкі

соціальні мотиви учбової діяльності, які пов'язані з розумінням (на доступному для дітей даного віку рівні) суспільної ролі школяра, його громадського обов'язку, а також вузькі особисті мотиви – задоволення самолюбства, почуття власної гідності, намагання будь-що відзначитися в колективі однолітків.

Для учнів 4 класів характерні наступні відповіді: «Я вчуся, щоб стати лікарем, як моя мама», «Я вчуся в школі, щоб бути грамотним. Я дізнаюся багато цікавого про життя людей, природу, космос», «Я люблю уроки математики, а ось вчити правила з граматики – ні» тощо.

Подібні відповіді говорять про те, що в учнів починає утворюватися певна система мотивів (мотивація) і широкі соціальні мотиви, пов'язані з підготовкою до праці, до майбутнього життя, прагнення посісти в ньому певне місце. У них виробилося нове ставлення до учіння, однолітків, вчителів.

У 3-4 класах, порівняно з 1-2 класами, дещо змінюється характер та зміст пізнавальних мотивів, розвивається цікавість до розумової діяльності. Для них поступово розкривається змістовний бік учіння, виявляється інтерес до змісту навчальних предметів, до читання літератури з певної тематики (про природу, рослини, історію тощо). Навчання для них перетворюється на засіб пізнання дійсності. Водночас проявляється прагнення виконувати складніші завдання, зробити самостійні висновки, проаналізувати факти у доступних формах. Починають з'являтися інтелектуальні почуття: в пізнанні нового радість від успіху, сумнів, задоволення від розумового напруження тощо, які при вмілому керівництві та відповідних методах навчання перетворюються на стійкі мотиви учіння.

Не варто забувати про особливу та спонукальну роль оцінювання знань. Якщо в 1-2 класах оцінка означає успіх або неуспіх дитини в навчанні і відповідно до цього радість чи незадоволення батьків, то в 3-4 класах оцінка визначає місце учня в колективі, його громадське становище. Власні успіхи школярами починають розглядатися як частина загальних, починається співвідношення їх із успіхами всього класу. Поступово в учнів зростає й роль

громадської думки. У 3-4 класах зауваження вчителя, зроблені учневі в присутності однокласників, переживається гостріше, ніж наодинці.

Важливим етапом педагогічного спостереження було вивчення особливостей ставлення молодших школярів до інших людей, що реалізується в межах взаємодії «вчитель – учень» і «учень – учень» у процесі навчальної діяльності. Як зазначають дослідники, для молодшого школяра особливо значущими є взаємини з учителем. Характер цих стосунків позначається на ставленні школяра до навчальної діяльності, його емоційних переживаннях, що, зрештою, й визначає особливості динаміки мотивації учіння.

Кожний учитель початкової школи хоче, щоб його учні добре навчалися, з інтересом і бажанням ходили до школи. У цьому зацікавлені і батьки учнів. Але майже у кожному класі учителі з жалем констатували: «Не хоче вчитися», «Міг би добре навчатися, але не має бажання». Це свідчить про те, що в учня не сформувалися потреби в знаннях, немає інтересу до навчання.

На сучасному рівні розвитку психологічної науки нами не може просто констатуватися факт, що учень не хоче вчитися. Потрібно з'ясувати, з якої саме причини він не хоче навчатися, які мотиваційні сторони у нього не є сформованими, у яких випадках він не хоче навчатися, чи це ми, дорослі, його не навчили так організувати власну поведінку, щоб з'явилася мотивація до навчання. Тому перед школою постає завдання – у дитини розвинути позитивну мотивацію до навчальної діяльності.

З метою вивчення дійсного стану проблеми дослідження у практиці роботи сучасної початкової школи нами було проведено констатувальний етап експерименту, який передбачав з'ясування ставлення педагогів щодо цінності проведення екскурсій саме з метою реалізації краєзнавчого принципу вивчення «Я досліджую світ» у початковій школі, щодо можливостей освітніх технологій, в тому числі й здоров'язбережувальних, в еколого-природничій освіті молодших школярів, виявлення методичного інструментарію вчителів, який вони використовують у практичній діяльності. Так, у процесі експерименту нами було проведено бесіди та анкетування педагогів експериментальної школи.

З метою з'ясування ставлення вчителів до екскурсії як форми організації освітнього процесу з «Я досліджую світ» в початковій школі, нами було проведено анкетування, яким було охоплено 10 вчителів початкових класів загальноосвітніх шкіл міста Шостки.

Аналіз результатів опитування показав, що 60% опитуваних вчителів вважають екскурсії частково однією з ефективних форм організації навчання ЯДС; 35 % – вважають екскурсії однією з ефективних форм організації навчання ЯДС; 5 % не вважають таку форму проведення занять з ЯДС ефективною.

Думку про те, що екскурсії треба проводити рідко, адже саме традиційний урок є найважливішою формою організації освітнього процесу поділяють 50 % опитуваних вчителів; час від часу, адже це цікаво і корисно для дітей – 20%, якомога частіше, це сприяє більш повному засвоєнню матеріалу – 30%.

Щодо того, чи дають екскурсії найбільш повну інформацію з теми 50% респондентів дали відповідь – «іноді», 10% – «завжди», 40% – «не дають повної інформації». На питання «Як ви вважаєте, чи забезпечують екскурсії реалізацію краєзнавчого принципу на уроках ЯДС?» 100% опитуваних вчителів дали відповідь – «так». Також 70 % вчителів стверджують, що для реалізації краєзнавчого принципу не має значення розмір міста, адже головне знати найважливіше про свій рідний край, про свою країну; 10% вважають, що у великому місті краще, бо є більше об'єктів природи, про які можна розказати дітям, і зробити процес навчання більш цікавішим та пізнавальним; 20% респондентів стверджують, що для вчителя в маленькому місті це навіть легше, адже екскурсії можна проводити на відносно невеликій відстані від школи.

Під час бесіди усі вчителі також одностайно стверджували, що проведення екскурсій під час вивчення ЯДС в початковій школі підвищує загальний інтерес до навчального предмету «Я досліджую світ», сприяє формуванню екологічної культури в учнів початкової школи, допомагає усвідомлювати важливість бережливого ставлення до природи, зрозуміти, що людина є частиною природи, тому потрібно жити з нею в гармонії.

У підсумку обробки даних, отриманих в результаті бесіди та анкетування, виявлено, що більшість вчителів вважають, що проблема використання екскурсій у процесі навчання «Я досліджую світ» у теорії навчання розроблена недостатньо. Також ми виявили, що найчастіше для формування краєзнавчих знань під час навчання «Я досліджую світ» у початковій школі вчителі використовують такі форми організації освітнього процесу як нестандартні уроки, екскурсії, подорожі, бесіди.

Більшість вчителів експериментальної школи вважають, що екскурсії є особливо доцільними під час вивчення «Я досліджую світ», оскільки природа, як стверджував В. Сухомлинський, є вічним джерелом дитячого розуму, фантазії, словесної творчості. Тому яскраві образи рідної землі живлять свідомість дитини, а закони мислення розкриваються не перед класною дошкою, а серед поля, на лузі, біля річки, в гаю тощо.

Із метою експериментального дослідження визначення мотивації навчальної діяльності з предмету „ Я у світі” у Шосткинській ЗОШ 1-3ст № 4, ми використовували урок-екскурсію на тему: спостереження за осінніми змінами в живій і неживій природі, та стандартний урок на таку ж тему. Порівняння цих уроків дало змогу накопичити значний фактичний матеріал та визначити особливості та ефективність мотивації навчальної діяльності з предмету „Я у світі” .

З цілей й завдань дослідження, ми підібрали нетрадиційний урок-екскурсію і традиційний урок з предмету „Я у світі” для діагностики сприймання та засвоєння дітьми поданого матеріалу та мотивації до навчальної діяльності.

У даній роботі використовувався нетрадиційний урок-екскурсія з предмету „Я у світі” на тему: «Спостереження за осінніми змінами в живій і неживій природі» (додаток Й) і урок-екскурсія (додаток К).

Навчальна екскурсія – це форма організації навчання в умовах природного ландшафту, виробництва, вивчення учнями різних об’єктів та явищ дійсності. Характерною ознакою екскурсії є те, що вивчення об’єктів пов’язано із

пересуванням учнів. Екскурсії виступають початком роботи з «Я досліджую світ» в початковій школі, оскільки вони викликають у школярів зацікавленість до вивчення природи, бажання проводити спостереження.

Природнича екскурсія – це одна з форм організації навчального процесу, яка потребує застосування активних методів навчання. Екскурсія має тісний логічний зв'язок з попередніми та наступними уроками, але проводиться в іншій зовнішній та емоційній особливості, ніж звичайний урок, а саме: серед природи, на виробництві.

Екскурсії мають велике навчально-виховне значення. Без проведення відповідних екскурсій вивчення природничого матеріалу набуває хаотичного характеру. К.Д. Ушинський підкреслював, що чудовий краєвид має такий великий виховний вплив на розвиток молодої душі, з яким важко змагатися впливові педагога, що день, проведений дитиною серед гаїв і полів, вартий багатьох тижнів, проведених на навчальній лаві.

Екскурсії цінні тим, що на відміну від уроків у класі учні можуть сприймати природу безпосередньо різними органами чуттів. Діти бачать об'єкти в природному середовищі, спостерігають взаємозв'язок рослин і ґрунту, тварин і рослин. Це дає можливість сформувати уявлення про природу як єдине ціле, в якому всі елементи перебувають у тісному взаємозв'язку, утворюючи природний ланцюг.

Екскурсії розширюють кругозір учнів, розвивають спостережливість, уміння бачити те, що раніше відбувалося поза їх увагою, виробляють практичні навички і вміння – орієнтування в просторі, визначення швидкості і напрямку течії ріки, видів ґрунтів, рослин, комах, птахів, формують уявлення про їх життя, живлення, значення та ін.

Уроки-екскурсії є обов'язковим компонентом програм природничого циклу. До нової програми «Я у світі 1-4 класи» включено ряд екскурсій, проведення яких є обов'язковим. Однак відомо, що вчителі часто зазнають труднощів в організації екскурсій і тому всіляко уникають їх проведення.

Способи й методи організації екскурсій, їхній зміст створюють умови для

всестороннього розвитку дитини. В екскурсіях може здійснюватися інтеграція таких навчальних предметів як природнича освітня галузь, читання, мистецька освітня галузь.

Екскурсія, яка проводиться за програмою з «Я досліджую світ» є одним із різновидів уроку. На уроці-екскурсії процес навчання реалізується не в умовах класного приміщення, а в природу під час безпосереднього спілкування учнів з об'єктами і явищами природи.

Уроки-екскурсії мають великий виховний вплив на дітей. Сприймання краси природи, до якого їх постійно спонукають, відчуття гармонії, її доцільності, на якій зосереджується їхня увага, сприяють розвитку естетичних почуттів, позитивних емоцій, доброти, дбайливого ставлення до всього живого. У відносно невимушених обставинах школярі вчаться спілкуватись між собою під час виконання спільних завдань, поводитися один із одним та з навколишнім світом.

Основним методом пізнання на уроці-екскурсії є спостереження за об'єктами і явищами природи та очевидними взаємозв'язками і залежностями між ними.

У курсі «Я досліджую світ» проводяться такі види уроків-екскурсій:

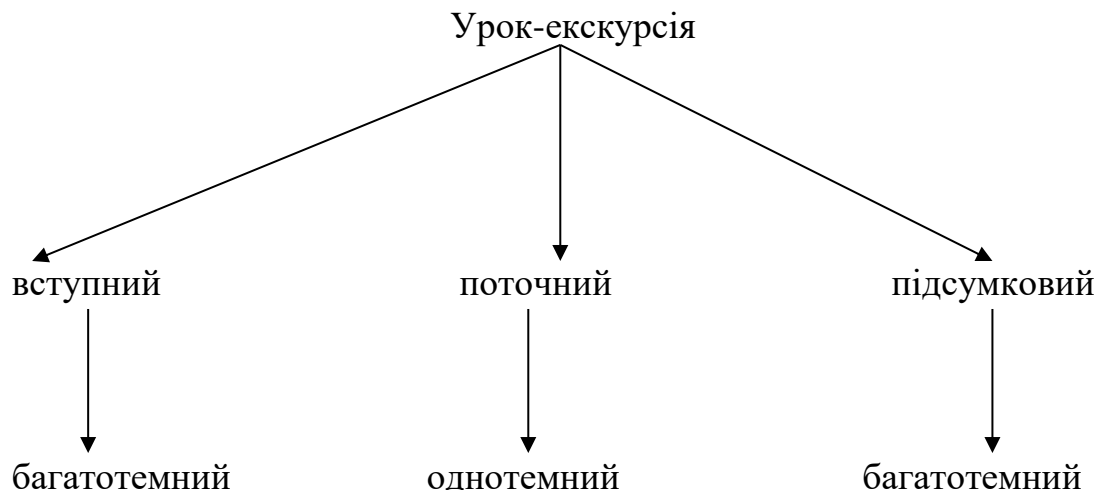

Рис. 2.1. Види уроків-екскурсій

Ефективність уроку-екскурсії залежить від підготовки його вчителем.

Підготовка до екскурсій складається з кількох етапів: розробка вчителем річного календарного плану, де намічаються екскурсії з кожної теми з

урахуванням конкретних місцевих умов; визначення навчально-виховної мети кожної екскурсії; вибір місця екскурсії і попереднє ознайомлення з ним, визначення об'єктів для вивчення; підготовка дитячого колективу – ознайомлення з метою і завданням екскурсії, виділення учнівських ланок і розподіл завдань та обов'язків, ознайомлення з правилами поведінки на екскурсії; підбір екскурсійного спостереження та інвентаря, розподіл його між ланками, призначення відповідальних; визначення маршруту і зупинок екскурсії, позапрограмних об'єктів, які можуть викликати інтерес у дітей і до розповіді про які треба завчасно підготуватись.

Потім учителю треба скласти розгорнутий план екскурсії за такою схемою: дата, клас; тема; мета; маршрут; обладнання; проведення екскурсії; опрацювання матеріалів екскурсії. Дуже важливо наперед сформулювати запитання на які діти повинні будуть відповідати під час екскурсії.

Вчитель повинен продумати, які навчальні ігри і який активний відпочинок буде організований з учнями під час екскурсії, визначити основні питання бесіди з ними після екскурсії.

На місці екскурсії в короткій бесіді вчитель повинен нагадати мету і уточнити завдання, які учні виконуватимуть. У разі потреби показати виконання тієї або іншої роботи. Учні під керівництвом учителя виконують свої завдання. Потім учитель заслуховує повідомлення про наслідки роботи окремих ланок і оглядає зібрані зразки. Під час екскурсії учні повинні добре розглянути об'єкти вивчення, зробити відповідні записи і малюнки. Учитель повинен дати вичерпні відповіді на запитання, докладно розповісти про об'єкт, що вивчається, пояснює причини виникнення тих або інших природних явищ.

Під час екскурсії в природу в дітей виникає багато запитань, вони цікавляться багатьма предметами і явищами природи, які безпосередньо не стосується теми екскурсії. У таких випадках треба давати правильні й зрозумілі учням пояснення, всіляко заохочувати до спостережень і задовольняти їхню допитливість. В учнів розвиватиметься інтерес до природи.

Учні знайомляться під час екскурсії з об'єктами, явищами і процесами, які

проходять безпосередньо в природі і взаємопов'язані. Тільки в природі учні можуть конкретно бачити зв'язок між предметами і явищами.

На екскурсіях учні вчаться слідкувати за предметами і явищами неживої природи, аналізувати, порівнювати їх, робити висновки.

Так, на прикладі ялинки і сосни вчителів треба познайомити учнів з хвойними деревами. Учні повинні з допомогою вчителя встановити, що стовбур цих дерев прямий, у ялини темно-коричневого кольору, у сосни – жовто-червоного, а листя схожі на голки, але у ялини вони короткі і розміщені на гілках по одній, а у сосни – попарно, шишки у сосни заокруглені, короткі, а в ялини – довгі.

Спілкування з природою визиває у дітей старання не тільки глибше пізнати, але й охороняти, збагачувати її, виховувати естетичні почуття і смаки.

Під час екскурсій дитячий організм закаляється, укріплюється фізично. Екскурсії є важливим предметом виховання у дітей таких цінних моральних якостей, як почуття патріотизму, почуття дружби, відповідальності, дисциплінованості, чесності, правдивості, культури поведінки.

Велике значення для успіху проведення екскурсії є інтерес дітей і настроїв.

Успіх екскурсії залежить від організованості і дисципліни учнів. Тому у вступній бесіді вчитель пояснює, як діти повинні поводити себе на вулиці, в лісі, в полі, біля річки і т. д., як їм треба одягнутись в залежності від погоди і часу уроку.

Екскурсія не може бути просто повторенням пройденого матеріалу, вона повинна дати дітям щось нове, закріпити і розширити їх знання про навколишній світ.

Навчальне і виховне значення екскурсії у значній мірі залежить від того, як проведено її узагальнення. Після закінчення екскурсії проводиться підсумкова бесіда. Діти обмінюються враженнями, розказують свої думки, розв'язують з допомогою вчителя питання, які виникли під час екскурсії. Вчитель уточнює, доповнює відповіді учнів. Бесіда повинна бути короткою, інакше вона послаблює емоційне бачення від самої екскурсії. Обговорюють не лише

проблеми з теми екскурсії, але й загальні питання, пов'язані із звичайними спостереженнями природи (погода, тварини, птахи, рослини, явища природи, які бачили діти).

Отже, екскурсії з предмету «Я у світі» широко використовуються у початковій школі, оскільки вони надають молодшим школярам самостійність у спостереженні об'єктів природи, стимулюють їхню розмову і творчу пізнавальну діяльність при виконанні навчальних завдань. До того ж екскурсії мають не менше значення й для розвитку естетичних почуттів учнів, оскільки екскурсії привертають їхню увагу до краси рідної природи, до багатства фарб, звуків, краси форм та ароматів. Цілеспрямоване проведення екскурсій з предмету «Я у світі» сприяє формуванню екологічних уявлень та культури молодших школярів і почуття особистої відповідальності за стан природи і підростаючого покоління.

Наше дослідження проводилося на базі Шосткинської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 4. Загальна вибірка складала 30 учнів 3-х класів. Під час дослідження нами було застосовано наступні методики:

- проєктивна методика «Казкове царство» для старшого дошкільного та молодшого шкільного для вивчення губристичної мотивації К. Фоменко [90];

- опитувальник «Вивчення мотивації навчання у молодших школярів» М.Р. Гінзбурга (додаток А).

Визначаючи рівень сформованості мотивації учіння, ми поділяємо погляди А.К. Маркової, яка зауважила, що показником рівня сформованості навчальної мотивації є такі характеристики, як особистісна значущість навчальних мотивів, здатність учня до цілепокладання, позитивний характер відчуттів у процесі учіння емоцій і наявність уміння вчитися. На думку автора, ці показники можуть розглядатися як критерії зрілості, сформованості мотивації учіння, а розвиток мотивації відтак можна визначити як становлення кожного з вищезгаданих параметрів з урахуванням специфіки відносин між ними усередині мотиваційної сфери [56].

Проєктивною методикою «Казкове царство» ми скористалися з метою вивчення мотивації у дітей віком 8-9 років. Методика дає можливість у дітей

визначити міру вираженості прагнення до досконалості та прагнення до переваги. Процедурою проведення методики передбачається вибір однієї із карток дитиною, після того, як їй пред'явлена наступна інструкція: «Поглянь на ці картки. На них зображуються жителі Казкового Царства: зверху Цариця і Цар. Нижче розташовані Царівна-Майстриня, Царівна-Прекрасна, Царівна-Премудра, Царевич-Шляхетний, Царевич-Умілий і Царевич-Молодецький. Ще нижче йде Танцівниця, найталановитіша у Царстві, чудова Знахарка, якій відомі всі факти про чудові лікувальні трави, найкращі у Царстві Мереживниця та Кухарка, братик Іванко, сестричка Оленка, майстерний та вправний Коваль, що може викувати абсолютно кожну чудову річ, Рибалка, який є найспритнішим у Царстві, прекрасний Лікар та Гусяр, який найкраще від усіх у Царстві грає та співає. Твоє завдання – обрати картку, на якій буде зображений той, ким би саме ти хотів бути у грі про Казкове Царство».

В якості діагностичного матеріалу були обрані казкові герої, які з одного боку є досить узагальненими і не належать до жодної конкретної казки, з іншого боку втілюють архетипи давнини. Так, зокрема Цар – це «Цар-батюшка», який усією душею переживає за долю Батьківщини, з іншого боку, Цар може виступати і як соціальне зло, що гнобить звичайних людей. В цілому ж, Цар – це типовий правитель. Роль Царя полягає насамперед у підтримці існуючого порядку, здійснення контролю над підвладним йому простором. Основна його мета – створення умов для успішного функціонування сім'ї, держави. Виходячи з цього, сюжет казок за участю Царя часто будується на поверненні втраченого порядку (наприклад, на порятунок цариці або царської дочки, на захист держави).

У просторі архетипів слов'янської культури архетип Царя слід ідентифікувати з архетипом влади, що гіпотетично вказує на те, що вибір картки із зображенням Царя, а відтак ідентифікація дитини з ним може свідчити про прагнення до переваги над іншими.

Царевич – найвищий (після Царя) соціальний статус, ототожнення себе з Царевичем, прагнення грати його роль у грі про Казкове Царство може свідчити

як про прагнення до переваги, так і частково про прагнення до досконалості, адже у народних казках Іван Царевич покликаний виконувати якусь небезпечну і складну задачу, пов'язану з ризиком і героїзмом, і при цьому він проходить через такі випробування, які і роблять його гідним статусу «царевича». Отже, статус Царевича потрібно якщо не досягти через випробування, то принаймні бути гідним йому завдяки наявності певних чеснот.

Царівна як казковий архетип втілюється у таких героїнях Василіси Прекрасної і Василіси Премудрої. Василіса Премудра – персонаж народних чарівних казок. У більшості з них вона – донька морського царя, наділена мудрістю і здатністю до перетворення. Той же жіночий образ виступає під ім'ям Марії-царівни, Марії Моревни, Олени Прекрасної. Царівна Премудра, наділена непересічними знаннями та мудрістю, характеризується як ознаками переваги над іншими жінками, даними від народження, так і ознаками постійного прагнення до самовдосконалення і розвитку. На відміну від Премудрої, Василіса Прекрасна уособлює тільки прагнення до переваги – по-перше, вона є об'єктом боротьби: щоб її дістати, треба зробити ряд складних дій, як правило, пов'язаних з ризиком для життя, по-друге, вона є найвищим даром (поряд з «пів-царством») переможцю, по-третє, вона є фактором заздрості і зради, оскільки у боротьбі за її кохання брати часто йдуть на все, аж до братовбивства. Серед архетипів жінок у К.-Г. Юнга принцеса є залежною від думки оточуючих, схильною ідеалізувати навколишній світ, часто проявляє інтерес до мистецтва (саме цю рису втілює у собі Царівна-Майстриня).

Інші герої, представлені у Казковому Царстві, також частково уособлюють архетипи, характерні для народних російських та українських казок. Більшість з них втілюють ідею про саморозвиток та самовдосконалення. Коваль є традиційною фігурою українських казок. У Миколи Гоголя Коваль Вакула – сильний, роботящий, кмітливий, талановитий майстер, цілеспрямований та впертий чоловік. Рибалка – герой казок, який через працю і волю отримує нагороду і щастя. Лікар і Знахарка – це чародії, колдуни, маги, носії таємниць і рідкісних знань. Музика – уособлення таланту і майстерності, так само як і

Мереживниця, Танцівниця, Кухарка. Сестричка Оленка – віддана, порядна, мрійлива, роботяща героїня казок, Братик Іванко – неслухняний молодший братик: загалом ці два герої не втілюють ні прагнення до досконалості, ані прагнення до переваги.

Стимульний матеріал методики представлений набором з 18 карток, розміром 105×148 мм (формат А6), на яких зображені казкові персонажі чоловічої та жіночої статі, які є активними учасниками казкового життя царства. Варіант розкладки карток представлений в Додатку А (рис А.1), на якому пронумеровані персонажі царства, а саме: 1 – Цар; 2 – Цариця; 3 – Царівна-Прекрасна; 4 – Царівна-Майстриня; 5 – Царівна-Премудра; 6 – Царевич-Умілий; 7 – Царевич-Шляхетний; 8 – Царевич-Молодецький; 9 – Танцівниця; 10 – Знахарка; 11 – Кухарка; 12 – Мереживниця; 13 – сестричка Оленка; 14 – братик Іванко; 15 – Коваль; 16 – Рибалка; 17 – Лікар; 18 – Гусяр. Саме таке розташування карток є доцільним, оскільки верхні позиції карток (Цар і Цариця) імпліцитно вказують про перевагу цих персонажів над всіма іншими, а другий щабель карток, на якому розташовані Царівни та Царевичі, вказує на перевагу його персонажів над персонажами третього, нижнього щаблю.

Кожному із персонажів відповідає деяка кількість балів за шкалою прагнення до досконалості та прагнення до переваги, а саме [90]:

1) картки верхнього щабля (Цар і Цариця) – 3 бали за шкалою прагнення до переваги та 0 балів за шкалою прагнення до досконалості;

2) картки середнього щаблю, а саме: Царівна-Прекрасна та Царевич-Шляхетний – 2 бали за шкалою прагнення до переваги і 0 балів за шкалою прагнення до досконалості;

3) картки середнього щаблю, а саме: Царівна-Майстриня і Царевич-Умілий – 2 бали за шкалою прагнення до переваги та 2 бали за шкалою прагнення до досконалості;

4) картки середнього щаблю, а саме: Царівна-Премудра і Царевич-Молодецький – 2 бали за шкалою прагнення до переваги та 1 бал за шкалою прагнення до досконалості;

5) картки нижнього щаблю – братик Іванко та сестричка Оленка – 0 балів за шкалою прагнення до переваги та 0 балів за шкалою прагнення до досконалості;

6) усі інші персонажі нижнього щабля – 3 бали за шкалою прагнення до досконалості та 0 балів за шкалою прагнення до переваги.

Таким чином, у результаті діагностики ті, хто приймає в ній участь, можуть отримати від 0 до 3 балів за шкалою прагнення до досконалості та за шкалою прагнення до переваги.

Для з'ясування мотивів до учіння молодших школярів нами також використовувалася анкета (Додаток Б), що складається із чотирьох запитань та варіантів відповідей, які охоплюють різні сторони шкільного життя. Кожний із варіантів відповіді виявляв певний мотив: зовнішній, навчальний, ігровий, мотив оцінки.

Після того, як дорослий прочитав питання, перед дитиною викладалися кольорові малюнки, що відповідали варіантам відповіді. На основі змісту відповідей визначався мотив, який спонукає дитину до учіння, та робився висновок про рівень сформованості навчальних мотивів. Всього було протестовано 30 учнів.

Основними завданнями нашого дослідження є вивчення особливостей структури мотивів навчальної діяльності молодших школярів, їх множинності та ієрархії, виявлення особливостей співвідношення внутрішніх і зовнішніх мотивів учіння, їх особистісної значущості для дитини, а також виокремлення різних типів мотивації учіння молодших школярів.

За результатами частотного аналізу вибору карток з казковими персонажами за проективною методикою було встановлено, що усі персонажі були обрані молодшими школярами (n=30), що свідчить про високу диференційну силу кожної картки (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Результати вибору учнями

Герой	Відсоток виборів, %
Цар	4,65
Цариця	6,98
Царівна-Прекрасна	9,30
Царівна-Майстриня	4,65
Царівна-Премудра	4,65
Царевич-Умілий	11,63
Царевич-Шляхетний	9,30
Царевич-Молодецький	9,30
Танцівниця	4,65
Знахарка	6,98
Кухарка	4,65
Мереживниця	4,65
сестричка Оленка	2,33
братик Іванко	2,33
Коваль	2,33
Рибалка	4,65
Лікар	4,65
Гусяр	2,33

За результатами аналізу результатів дослідження мотивації молодших школярів (n=30) було встановлено, що прагнення до переваги позитивно пов'язане з соціальними, позиційними та ігровими мотивами, а прагнення до досконалості – з навчальним мотивом. Також було визначено позитивний зв'язок прагнення до переваги та негативний зв'язок прагнення до досконалості з показниками бажання переваги. Встановлено позитивний зв'язок прагнення до досконалості з навчальною діяльністю.

Методика «Визначення мотивів навчання», (розробка М. Р. Гінзбурга) призначена для виявлення найбільш характерних мотивів навчання молодших школярів. У методиці представлено такі мотиви: зовнішній, навчальний, ігровий, позиційний, соціальний, спрямованість на оцінку.

Розрізняють внутрішні або пізнавальні мотиви учіння, що характеризуються потребою в інтелектуальній активності, пізнавальним інтересом; і зовнішні або соціальні, котрі виявляються у бажанні займатися суспільно значущою діяльністю, у ставленні до вчителя як до представника суспільства, авторитет якого є бездоганим. Сформованість пізнавального мотиву у дитини – це внутрішня позитивна спрямованість дитини на школу як на власне навчальний заклад найважливіша передумова благополучного входження її у навчальну дійсність, тобто прийняття нею відповідних шкільних вимог і повноцінного включення у навчальний процес.

Обстеження проводилось строго індивідуально. В основу методики покладено принцип «персоніфікації» мотивів. Дитині зачитується оповідання, у якому кожний з мотивів сприймається як особистісна позиція одного з персонажів оповідання.

Після прочитання кожного абзацу (оповідання) перед дитиною викладається схематичний, відповідний до змісту малюнок, що слугує зовнішньою опорою для запам'ятовування. Малюнки повинні бути на окремих картках з картону (10x10 см). На зворотній стороні карток повинен бути зазначено номер абзацу з вказівкою відповідного мотиву: № 1 – зовнішній; № 2 – навчальний; № 3 – ігровий; № 4 – позиційний; № 5 – соціальний; № 6 – мотив оцінки.

Після прочитання оповідань педагог задає дитині запитання. Залежно від відповідей дитини визначається найбільш характерний для навчання мотив. Аналіз та інтерпретацію даних, отриманих за допомогою цієї методики, можна проводити за такими параметрами:

1) виявлені мотиви навчання («зовнішні», «навчальні», «ігрові», «позиційні», «соціальні», «оцінки»);

2) обґрунтованість вибору (аналіз відповідей дитини на запитання «Чому?»);

3) аналіз «відкидань» (відповіді на четверте питання). Найчастіше виявляються наступні комбінації мотивів:

- стійке домінування «навчального» мотиву (всі три вибори);
- стійке домінування «соціального» мотиву (всі три вибори);
- стійке домінування мотиву-оцінки (всі три вибори);
- сполучення «соціального» і «навчального» мотивів;
- сполучення «соціального» і «навчального» мотивів або того й іншого мотиву з мотивом-оцінкою.

За аналізом відповідей на питання опитувальника «Вивчення мотивації навчання у молодших школярів» М.Р. Гінзбурга в табл. 2.2 представлено мотиви до учіння учнів 3 класів.

Таблиця 2.2

Мотиви до учіння молодших школярів
(відсоток дітей, у виборі яких зустрічається певний мотив)

Мотив	1 питання	2 питання	3 питання	4 питання
Зовнішній	25	18	20	15
Навчальний	32	35	42	38
Ігровий	5	9	8	10
Мотив оцінки	38	38	30	37

Отже, аналіз відповідей показав, що 42% опитаних дітей ідуть до школи тому, що хочуть вчитися (навчальний мотив); 38% – тому, що люблять гарні оцінки (мотив оцінки). Бажання навчитися грати виявили 19% дітей, іншими словами не у всіх молодших школярів сформована «позиція школяра».

Якісний аналіз змісту відповідей наших досліджуваних надав можливість виділити особливості виявлених мотивів та з'ясувати рівні сформованості навчальної мотивації. Так, навчальний (пізнавальний) мотив свідчить про орієнтацію дитини на оволодіння новими знаннями, навчальними навичками;

визначається глибинним інтересом до нових знань; орієнтацією на оволодіння способами добування знань. Тобто цей мотив пов'язаний зі змістом навчальної діяльності і процесом її виконання та відображає прагнення школярів до самоосвіти, спрямованість на самостійне вдосконалення способів добування знань. На протилежність пізнавальному мотиву ігровий мотив говорить про те, що в школі дитині подобається тільки гратися, гуляти, спілкуватися з друзями тощо.

Зовнішні мотиви проявляються тоді, коли дитина здійснює довільну діяльність заради досягнення, наприклад, певного місця серед однолітків, через тиск батьків, вихователів та ін. Тобто якщо дитина вирішує завдання, то зовнішніми мотивами цієї дії можуть бути: бажання отримати хорошу оцінку, показати іншим дітям своє вміння вирішувати завдання, прагнення отримати схвалення педагога та ін.

Мотив отримання оцінки свідчить про те, що дитина ходить у школу переважно для того, щоб заробляти гарні оцінки, за які хвалять батьки і вчитель. Вона має інтерес до процесу діяльності, інтерес до результату діяльності, прагнення до саморозвитку, розвитку будь-яких своїх якостей, здібностей.

Також для дослідження проводились методика «Направленість на одержання знань», (розроблена Є. П. Ільїним та Н. А. Кудряковою) (Додаток II) спрямована на виявлення у молодших школярів направленості на здобуття знань. Ця методика проводилася з дітьми у формі тестування. У зміст питань анкетування входили критерії спрямованості на отримання знань та мотивації до навчання.

Отже, після анкетування учні розподілилися за трьома рівнями, відносно направленості на одержання знань.

З цього можна зробити висновок, що більша половина учнів (59%) з високим рівнем мотивації і учбової активності. Учні добросовісно виконують доручення і вказівки вчителя. Вчитель є для них авторитетом. Менша частина учнів (41%) мають середній рівень мотивації до навчання. До школи ходять з мотивацією не на учбову діяльність.

Таблиця 2.3.

Розподіл учнів за рівнями мотивації на одержання знань

Рівень мотивації	Кількість учнів	Відсоток учнів, %
Високий	17	59
Середній	12	41
Низький	0	0

Методика «Вивчення відношення до навчання», (розроблена Г. Н. Казанцевою) призначена для якісного аналізу мотивів навчання. Учнім було задано питання: «Чому ти, взагалі, навчаєшся?», і було запропоновано 15 тверджень. Учень мав обрати твердження, які найбільш правдиво відповідають його відповіді на питання (наприклад, «це мій борг»; «хочу бути грамотним»; «хочу бути корисним громадянином»). Залежно від того, які твердження учень обрав, визначалась мотивація до навчання: зовнішня мотивація до навчання або внутрішня мотивація до навчання.

З діаграми на рис. 2.2 видно, що твердження 2 і 7 учні обирали найчастіше, а твердження 9 та 14 обирали найменше. Також проаналізувавши дані діаграми, ми дійшли до висновку, що в учнів переважає зовнішня мотивація до навчання – основана на заохоченнях, покараннях та інших видах стимуляції.

Ми можемо зробити висновок, що у 3-А класі навчається більша кількість дітей з високою мотивацією навчальної діяльності – високий пізнавальний мотив, прагнення найбільш успішно виконувати всі шкільні вимоги, що пред'являються, чітко слідує усім вказівкам учителя, добросовісний і відповідальний, сильно переживає, якщо отримують незадовільні оцінки; переважає направленість на отримання оцінок, а не знань; більш виражена зовнішня мотивація до навчання – заснована на заохоченнях, покараннях та інших видах стимуляції. Загалом можна зробити висновок, що діти до школи ходять охоче, прагнуть учитися, проте не прагнуть отримувати знання, роблять акцент на гарних оцінках і схваленні вчителем їх.

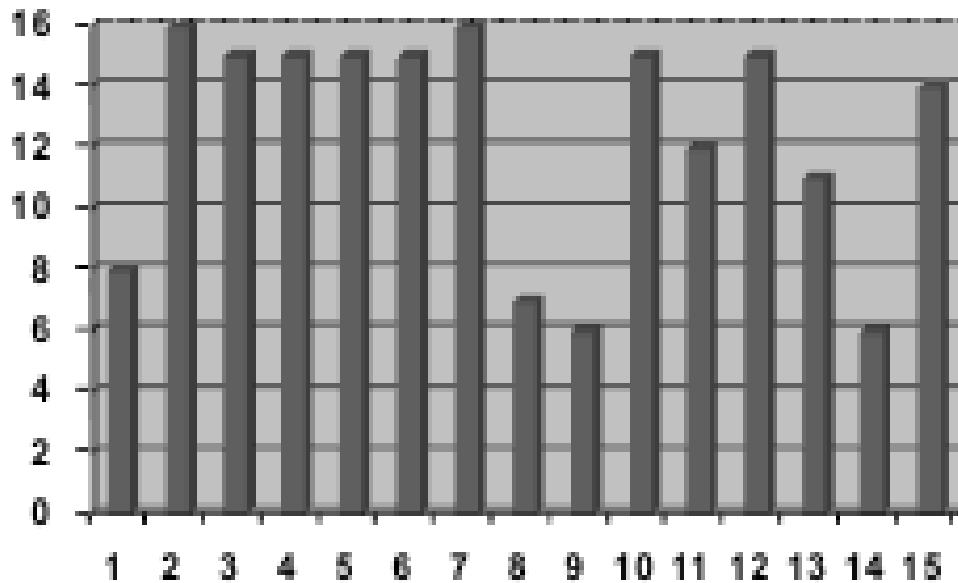

Рис. 2.2. Розподіл учнів за типами тверджень

На сьогоднішній день розвиток формування екологічних понять шляхом виконання практичної діяльності, зокрема екскурсій, є важливим компонентом екологічного виховання школярів. В умовах розбудови шкільної освіти ця проблема потребує удосконалення і якісного методичного забезпечення. Формування екологічних понять – важлива умова розуміння учнями існуючих зав'язків природи, а також є основою для розвитку екологічної культури та свідомого ставлення до природи. Необхідна умова – саме використання активних методів навчання, проведення системи тематичних екскурсій та організація дослідницької діяльності молодших школярів.

З метою оцінки ефективності проведення екскурсій в школі, значення і ставлення до них учнів, вироблення рекомендацій по оптимізації навчального процесу ми провели анкетування серед учнів експериментального і контрольного класів. Ми запропонували дітям відповісти на питання нашої анкети, або написати відповідь самостійно (варіант інше, що саме). (додаток Б).

У результаті проведеного анкетування були одержані такі дані (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Результат анкетування учнів 3 класів з метою оцінки ефективності проведення екскурсій у школі

Експериментальний клас				Контрольний клас		
Номер питання	Відповіді			Відповіді		
	Так	Ні	Важко відповісти	Так	Ні	Важко відповісти
1.	50%	20%	30%	50%	20%	30%
2.	70%	15%	15%	70%	30%	0%
3.	30%	55%	15%	30%	50%	20%
4.	70%	15%	15%	85%	15%	0%
5.	85%	15%	0%	85%	15%	0%

З отриманих результатів можна сказати: із твердженням про те, що школа постійно розширює круг спілкування учнів, запрошує цікавих людей, організовує поїздки, конференції в експериментальному класі більшість (70%) учнів згодні. Відсоток учнів, що задоволені екскурсіями, які проводяться в обох класах однаковий (70%). В експериментальному класі 15% учнів, і в контрольному класі 30% учнів вважають, що проводити екскурсії з ними повинна окрема людина, а не класний керівник. На питання «Чи зумів ти порозумітися зі своїм класним керівником?» в експериментальному класі позитивну відповідь дали 70%, а в контрольному класі 85%. В обох класах по 85% учнів вважають необхідним проводити екскурсії. З огляду на дані результати можна зробити висновок, що проведення екскурсій в початковій школі має велике значення для учнів, така форма організації навчального процесу є для них більш цікавою та необхідною.

У процесі експерименту на констатувальному етапі ми досліджували також діяльність учнів на уроках природничої освітньої галузі. З метою виявлення рівня сформованості у них екологічного рівня мислення, ми проводили бесіди, аналізували робочі зошити з природознавства, розробили й провели анкети і

вікторини. Оцінку навчальних досягнень учнів з природничої освітньої галузі щодо контролю зрізу ми проводили чотирма рівнями: початковий, середній, достатній, високий.

На початку I семестру в 3-х класах ми провели самостійну роботу (додаток Д). Результати успішності цієї роботи, як у контрольному класі так і в експериментальному, ми узагальнили у таблиці 2.5, з якої видно, що вони є подібними.

Таблиця 2.5.

Успішність учнів з «Я досліджую світ» на початку експерименту
в контрольному і експериментальному класах

Успішність в балах	Кількість учнів	
	Експериментальний клас	Контрольний клас
1-4	-	-
5	-	-
6	2	4
7	5	4
8	2	3
9	2	1
10	2	2
11	2	1
12	-	-

Таким чином, результати проведеного дослідження переконують у необхідності посилення роботи щодо формування в молодших школярів природничого мислення. Резерви такої діяльності ми вбачаємо у системному систематичному проведенні екскурсій із застосуванням різних методів, прийомів та технологій, що сприятиме розвитку пізнавального інтересу до рідного краю, наближуватиме дітей до природи і виводитиме їх на рівень ціннісного ставлення до неї.

2.2. Експериментальна методика

На першому етапі дослідження нами було проаналізовано психолого–педагогічну літературу з досліджуваної проблеми, методичну літературу та навчальні посібники для вчителів, досвід роботи вчителів початкової школи, сформульовано мету та завдання експериментального дослідження.

На основі аналізу матеріалів констатувального експерименту була розроблена методика навчального експерименту. Експериментальне дослідження здійснювалось на базі Шосткинської ЗОШ I-III ступенів № 4. Дослідно експериментальною роботою було охоплено 30 учнів третього класу, із них: 15 учнів експериментального класі і 15 учнів контрольного класу.

У контрольному класі навчальний процес з предмету «Я досліджую світ» здійснювався за традиційною методикою, а в іншій половині класу, експериментальній, здійснювалась така форма організації навчального процесу з предмету «Природознавство» як екскурсія. Навчальний процес був побудований таким чином, щоб реалізувати запропонований підхід в початковій школі. Розглянемо детальніше використану нами методику проведення екскурсій з метою реалізації екологічного виховання в початковій школі.

З першого та перших днів у школі необхідно виховувати в дітях любов до природи, допомагати їм бачити в навколишньому світі прекрасне, відкривати для них світ великих почуттів і думок, робити дітей захисниками, друзями природи.

Таким чином ми намагалися виховувати в дітей почуття любові до природи, розуміння того чому і на скільки важливо берегти її. Для цього ми підібрали вірші про красу природи, загадки про природу, про осінь, осінні місяці, які ми проводили під час екскурсії. (додатки II, I). Цінність загадки не тільки тому, що вона знаходить подібність між окремими предметами та явищами, а ще й багатстві, різноманітності цієї подібності. Тому і придумувати, і відгадувати загадку – означає відкривати подібність всього існуючого у великому світі та одночасно відкривати в самому собі здатність бачити цю подібність несхожого. Діти люблять робити такі «літературні паузи», як і під час екскурсій, так і на

перервах. Я вважаю, що використовуючи такі «літературні паузи» принцип екологічного виховання та і загалом любові до природи зростає, оскільки зростає й інтерес.

На першому етапі дослідження нами було проаналізовано психолого-педагогічну літературу з досліджуваної проблеми, методичну літературу та навчальні посібники для вчителів, досвід роботи вчителів початкової школи, сформульовано мету і завдання експериментального дослідження.

На основі аналізу матеріалів констатувального експерименту була розроблена методика навчального експерименту. У контрольному класі навчальний процес здійснювався за традиційною методикою. Для здійснення експериментальної методики нами було підібрано краєзнавчий та народознавчий матеріал до тем, що вивчалися. Освітній процес був побудований таким чином, щоб реалізувати запропоновані шляхи використання краєзнавчого матеріалу в початковій школі. Розглянемо детальніше використану нами методику проведення екскурсій з метою реалізації краєзнавчого принципу вивчення природознавства в початковій школі.

Вже з першого класу необхідно виховувати в дітях любов до природи, допомагати їм бачити в навколишній природі прекрасне, відкривати для них світ великих почуттів і думок, робити дітей захисниками, друзями природи. Тому ми намагалися виховувати в дітей почуття любові до природи, розуміння того чому і на скільки важливо берегти її. Для цього були підбрані вірші про красу природи, прислів'я, загадки про природу, про осінь, осінні місяці. (Додатки И, I, Ї). Цінність загадки не тільки в тому, що вона знаходить подібність між окремими предметами та явищами, а ще й в багатстві, різноманітності цієї подібності. Тому і придумувати, і відгадувати загадку – означає відкривати подібність всього існуючого у великому світі та одночасно відкривати в самому собі здатність бачити цю подібність несхожого. Діти люблять робити такі «літературні паузи», як і під час екскурсій, так і на перервах (частіше під час прогулянки на подвір'ї школи, на перерві ми розгадували загадки).

Експерсії пов'язані з вивченням свого краю, своєї місцевості. Перед експерсією вчитель повинен провести велику підготовчу роботу, познайомитися з планом місцевості, з окремими елементами природи по наміченому маршруті, прочитати про рослини і тварин місцевості, розробити індивідуальні завдання для учнів. Ми допомагали вчительці експериментального класу у підготовці, виконували її доручення, готували цікавинки для дітей (додаток І).

Успіх проведення експерсії багато в чому визначається вчителем, його майстерністю, любов'ю до природи, чуйним відношенням до дітей. Необхідно, щоб побачене відбилося і на естетичному вихованні дітей, викликало в них живий образ, загостило їхнє око, збагатило думку, мову поетичними образами. Однак дітям треба допомогти знаходити ці поетичні фарби. З цією метою ми також використовували читання уривків з художніх творів, у яких маються поетичні описи природи. Якщо діти втомилися на експерсії і вчитель відчуває, що необхідно підвищити інтерес до якого-небудь об'єкта, ми використовували для цього цікаві питання і загадки.

Також ми проводили експерсії для дітей до Шосткинського міського парку (Додатки К, Л). Метою експерсії було формувати в учнів уявлення про природу як єдине ціле, знаходити взаємозв'язки у природі восени; розширювати знання про об'єкти неживої та живої природи; формувати навички навчально-пізнавальної і практичної природоохоронної діяльності учнів.

Дуже важливо ознайомити учнів із правилами поведінки у природі та правилами поведінки під час експерсії, для цього ми виготовили для дітей картки-пам'ятки з техніки безпеки. Перед проведенням експерсії кожному учневі дали карточку, на якій записані цільовий інструктаж, правила поведінки на природі, правила дорожнього руху. Перед тим, як відправитися в парк ми опрацювали ці правила. Також нами були виготовлені такі картки для подальшої роботи вчителя з учнями на експерсіях, з правилами поведінки у музеї, біля водойм і на воді, правила поведінки в громадських місцях, правила безпеки при спілкуванні з тваринами, в майбутньому такі картки стануть в пригоді під час проведення інструктажу до експерсій.

Під час екскурсії діти збирали гілочки і плоди окремих дерев і чагарників, шматочки кори, сухі стебла трав, листочки, каштани, шишки і т. д. Потім, на уроках трудового навчання ми робили з дітками аплікації з зібраних ними матеріалів - пташок, тварин. В кінці уроку діти презентували свої роботи, та мали дати відповіді на такі запитання:

- з чого зроблена їх аплікація, де вони знайшли ці матеріали?
- що найбільше запам'яталось, вразило під час цієї екскурсії?
- яка тваринка зображена, чи можна її зустріти в Шостці або в Україні?
- за бажанням скласти твір-розповідь про зображену тварину.

Після уроку ми оформили виставку робіт в класі, так діти ще раз повторили все, що побачили на екскурсії, закріпили знання про те, які рослини, тварини можуть зустрітися на Шосткинщині та в Україні загалом. Такий вид закріплення дітям дуже подобається і в подальшому вони з більшим захопленням йдуть на екскурсію, краще слухають вчителя, задають більше запитань, щоб потім мати змогу розповісти батькам скільки нового сьогодні дізналися і що побачили.

Також ми познайомили дітей з чайнвордами. «Чайнворд» - слово англійського походження, у перекладі означає «ланцюг слів». Відгадуючи чайнворд, треба послідовно заповнювати порожні клітинки буквами відгаданого слова так, щоб кінцева буква попереднього слова була першою в наступному. Запитання до чайнвордів в основному є загадками. Вони розвивають кмітливість, допитливість, зацікавленість, вчать мислити, порівнювати предмети і явища. Після того як діти відгадували загадку, ми розмовляли про те де ми можемо зустріти цю тваринку, чи живе вона в нашій місцевості або ж ні.

Дуже корисним є застосування завдань проблемного характеру, які спрямовані на розвиток умінь оцінювати стан оточуючого природного середовища, вчинки людей, результати природовикористання. При їх виконанні учні стикаються з проблемою поведінки людини в природному середовищі, виражають своє відношення до подій, пропонують своє вирішення проблеми, мотивують його (додаток І).

Створюючи проблемні ситуації, вчитель стимулює допитливість дітей, спонукаючи їх до практичного пошуку відповіді, осмислення причинних зв'язків та залежностей. Водночас діти вчаться обґрунтовувати свої судження, висловлені припущення, що підводить їх до самостійних висновків. Систематичне використання цікавого матеріалу на уроках природознавства допомагає активізувати пізнавальну діяльність учнів, збагачує, урізноманітнює навчально-виховний процес, змушує дітей по-іншому поглянути на навколишній світ.

Таким чином, наша експериментальна методика реалізації краєзнавчого принципу вивчення природознавства заключалася в:

- насамперед в проведенні екскурсій; допомозі вчителю в підготовці, розробці і проведенні екскурсій;
- опрацюванні з дітьми віршів про красу природи; приказок, загадок про природу, про осінь, осінні місяці; цікавинок про природу; чайнвордів, завдань проблемного характеру – як під час екскурсій, уроків, так і під час прогулянок на шкільному майданчику на перервах;
- застосуванні набутих під час екскурсій краєзнавчих знань учнів на інших уроках та в повсякденному житті.

Завдяки цьому діти навчалися помічати навколо себе нескінчену кількість цікавих речей, краще усвідомили взаємозв'язок між усіма живими істотами та неживою природою. Перед нами відкрилася прекрасна грань педагогічної майстерності – вміння вчити дітей думати, мислити, допомагати ставати їм маленькими дослідниками.

Всі екскурсії у початковій школі пов'язані з вивченням свого рідного краю та місцевості. Перед проведенням екскурсії вчитель має провести велику підготовчу роботу, ознайомитись з планом місцевості, розробити індивідуальні завдання для учнів. Ми допомагали вчительці експериментального класу у підготовці, виконували її доручення, готували завдання, цікавинки для дітей, ігри, які можна реалізувати в ході екскурсій.

Те, наскільки буде успішна екскурсія, багато в чому залежить від вчителя, його майстерності, любові до природи, чуйного відношення до дітей. Необхідно, щоб побачене відбилося на естетичному вихованні дітей, викликало в них живий образ, загостило їхнє око, збагатило думку та мову поетичними образами. Якщо під час екскурсії діти втомлюються, то необхідно підвищити інтерес, а тим самим пробудити їх любов, шляхом цікавих питань чи загадок. Саме використовуючи такі методи, заохочуючи дітей, в них буде проявлятися і формуватися любов до природи, поняття охорони природи. Також на власному прикладі слід не забувати показувати бережливе ставлення до всього, що нас оточує.

На нашу думку, діти більше зможуть зрозуміти цінність природи та сформувати в себе бережливе ставлення до неї, якщо будуть застосовуватися завдання проблемного характеру, такі завдання спрямовані на розвиток умінь оцінювати стан оточуючого природного середовища, вчинки людей, результати природо використання та природоохоронної діяльності. При виконанні таких завдань учні стикаються з проблемою поведінки людини в природному середовищі, виражають свої відношення до описаних подій, пропонують свої вирішення певної проблеми, мотивують його. Завдяки цьому діти навчилися більше бачити красу у звичайних речах. Вони усвідомили, наскільки важливо охороняти природу навколишнього світу, наскільки важливо берегти її.

2.3. Аналіз результатів впровадженої методики

Під час дослідження ми ставили за мету порівняти результати роботи в експериментальному і контрольному класах, які мали відмінності в організації освітнього процесу. Для забезпечення достовірності результатів експериментального дослідження ми скористалися педагогічним спостереженням, письмовим опитуванням школярів та аналізом результатів учнівської діяльності. Після проведення в експериментальному класі предметних уроків нами було проведено підсумкове опитування учнів експериментального і контрольного класів. Метою опитувань школярів було

визначити рівні сформованості природничих знань в учнів, і тим самим з'ясувати, як впливає сукупність визначених нами шляхів удосконалення методики реалізації краєзнавчого принципу вивчення природознавства на ефективність засвоєння знань молодшими школярами.

Опитування учнів проводилося у формі тестів та вікторин. Тестові завдання допомагають досконаліше перевірити знання школярів, розвивати швидку реакцію мислення дитини, а також підготувати учня до перевідних, випускних, вступних екзаменів, які проходять саме таким чином на сучасному етапі розвитку школи і вузу. Таких робіт було чотири (Додатки В, Г, Г, Д). Основними критеріями оцінювання результатів виконання завдань були правильність і повнота відповідей учнів.

Результати тестування школярів 3-А та 3-Б класів представлено на рис. 2.3.

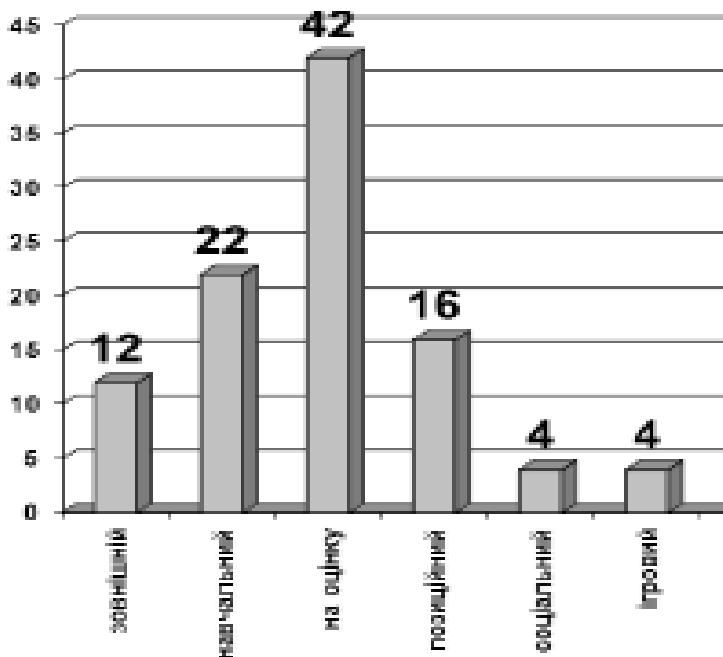

Рис. 2.3. Домінування мотивів у молодших школярів

З гістограми видно, що молодші школярі найчастіше обирають мотив оцінки – 42 %. Такі учні вчать для того, щоб отримувати оцінку і тим самим задовольняти свої зовнішньо за мотивовані потреби. Зовнішніми мотивами можуть виступати батьки, вчителі, однолітки, небажання гірше виглядати на фоні інших учнів, з точки зору оцінок.

Друге місце за рейтингом зайняв навчальний мотив, він набрав 22% виборів дітей. Характеризує направленість на здобуття знань. Такі учні за мотивовані на учбову діяльність. Для таких школярів важливіше знання, вміння, накопичення досвіду, зацікавленість у навчанні. Низький процент виборів може свідчити про недостатню сформованість в учнів початкових класів потреби у пізнанні нового, розширенні здобутих знань.

Третє місце у позиційного мотиву, який пов'язаний з прагненням зайняти нове становище у стосунках з оточуючими – 16 % всіх досліджуваних.

Мало виражений соціальний мотив, заснований на розумінні суспільної необхідності навчання – лише 4 % вказали на нього.

Справжня мотиваційна готовність зумовлюється пізнавальною спрямованістю учня, яка розвивається на основі притаманної дітям допитливості, набуваючи характерних рис перших пізнавальних інтересів. Якщо ж пізнавальна активність несформована, дитину приваблюють різноманітні другорядні мотиви, пов'язані зі сприйняттям школи як місця для розваг, і дитина виявляється неспроможною взяти на себе обов'язки учня. З отриманих даних робимо такі висновки, що молодших школярів переважає мотив на оцінку – 42 %, що свідчить про те, що більшість дітей цікавляться оцінкою більше, ніж власне навчанням, тобто отриманням знань. Такі учні вчаться для того, щоб отримувати оцінку і тим самим задовольняти свої зовнішньо за мотивовані потреби. Також присутній навчальний мотив до шкільного життя у 22% дітей молодшого шкільного віку, що свідчить про початковий рівень формування навчальної орієнтації. На третьому місці знаходиться позиційний мотив – 16 % дітей. Ці досліджувані характеризуються прагненням ходити і навчатися у школі для того, щоб зайняти нову позицію у стосунках з оточуючими. Зовнішній мотив, дія якого обумовлена відчуттям боргу, обов'язку перед батьками виявився у 12 % школярів.

Результати емпіричного дослідження дозволяють зробити висновок про те, що сформованість мотивації навчальної діяльності школярів 3-А та 3-Б класів

знаходиться на недостатньо розвиненому рівні, а це, у свою чергу, ускладнює розвиток позитивної навчальної орієнтації.

У 3-А класі вчиться більша кількість дітей з високою мотивацією навчальної діяльності: високий пізнавальний мотив, прагнення найбільш успішно виконувати всі шкільні вимоги, що пред'являються, чітко слідує усім вказівкам учителя, добросовісний і відповідальний, сильно переживає, якщо отримують незадовільні оцінки.

Також переважає направленість на отримання оцінок, а не знань; більш виражена зовнішня мотивація до навчання, заснована на заохоченнях, покараннях та інших видах стимуляції. Такий рівень мотивації навчання може призвести до значних труднощів у навчанні, відносинах з учителями та оточуючими.

Підводячи підсумок, можемо сказати, що формування мотивів навчання і позитивного відношення до школи є однією з найважливіших задач педагогічного колективу і сім'ї у підготовці дітей до школи. Як зауважила Л. І. Божович, найбільш значущим для успішності у навчанні є розвиток мотиваційної сфери дитини, яку потрібно формувати й удосконалювати спільними зусиллями з батьками, педагогами та вихователями [4].

У таблиці 2.6 представлено результати проведення нетрадиційного уроку-екскурсії на тему: «Спостереження за осінніми змінами в живій і неживій природі».

За результатами даного дослідження можна констатувати, що проведення нетрадиційного уроку є ефективним. Враховуючи результати дослідження ми бачимо що всі діти добре справились із заданими для них запитаннями, отже вони гарно засвоїли викладений матеріал. Це може бути пояснено тим що даний урок проведений у нетрадиційній формі є цікавим та пізнавальним. Вони змогли побачити зміни у живій і не живій природі на власні очі, навести собі безліч прикладів.

Таблиця 2.6

Результати проведення нетрадиційного уроку-екскурсії

	Прізвище досліджуваного	Вік	Дятел, перелітний птах чи зимуючий?	Яке дерево восени зелене?	Часто іде дощ, дні стали коротші і холодні. Для якої пори року це характерно?	Чи відлітають птахи у вирій влітку?
1	Павленко	8	3	3	3	3
2	Пивоваров	9	3	3	3	3
3	Левко	8	3	3	3	3
4	Федіна	8	3	2	2	3
5	Полюхович	8	3	3	3	3
6	Глівчук	8	3	3	3	3
7	Овдійчук	9	3	3	3	3
8	Мазур	9	3	3	3	3
9	Ковалевич	8	3	3	3	3
10	Олексієнко	8	3	3	3	3
11	Мамчур	8	3	3	3	3
12	Соловійова	9	3	2	2	2
13	Кіреєв	8	3	2	3	3
14	Єзгор	8	3	3	3	3
15	Швець	8	3	3	3	3
	Сума		45	42	43	44
	Відсотки		100%	93%	95%	97%

У таблиці 2.7 наведено результати за проведенням традиційного уроку: Спостереження за осінніми змінами в живій і неживій природі.

Таблиця 2.7

Результати проведення традиційного уроку за тією ж темою

№	Прізвище досліджуваного	Вік	Дятел, перелітний птах чи зимуючий?	Яке дерево восени зелене?	Часто іде дощ, дні стали коротші і холодні. Для якої пори року це характерно?	Чи відлітають птахи у вирій влітку?
1.	Павленко	8	2	2	2	2
2.	Пивоваров	9	1	1	2	2
3.	Левко	8	2	1	2	2
4.	Федіна	8	1	1	1	1
5.	Полюхович	8	2	2	2	2
6.	Глівчук	8	2	2	2	3
7.	Овдійчук	9	2	2	2	3
8.	Мазур	9	2	2	2	2
9.	Ковалевич	8	2	2	2	2
10.	Олексієнко	8	2	1	2	2
11.	Мамчур	8	2	2	2	3
12.	Соловійова	9	2	1	1	1
13.	Кіреєв	8	1	1	2	1
14.	Єзгор	8	1	1	2	1
15.	Швець	8	2	2	2	3
СУМА			24	21	26	27
Відсотки			53%	46%	57%	60%

З отриманих даних можна зробити висновок, що ефективність традиційного уроку є майже на половину нижчою. Пояснюється це тим, що дітям цей урок менш цікавий та освоївся частково. Вони не змогли побачити характерні ознаки

осені так чітко, не мали змоги відчутти їх на собі під час уроку. Але це не означає, що такі у роки не потрібні зовсім. Набагато ефективніше буде в поєднанні з нетрадиційними.

Порівняльні результати опитування учнів упродовж формуального експерименту представлені в таблиці 2.8. З результатів можемо побачити, що в експериментальному класі кількість учнів, які давали відповіді на високому та достатньому рівні більша, ніж в контрольному класі, а кількість дітей, що давали відповідь на середньому, та низькому рівнях, навпаки менша. Це свідчить про те що застосування експериментальної методики реалізації екскурсій з метою підвищення мотивації до вивчення «Я досліджую світ» позитивно вплинуло на освітній процес і забезпечило кращі показники результатів навчання.

Таблиця 2.8.

Порівняльні результати опитування учнів
упродовж формуального експерименту

Назва тесту, вікторини	Клас	Рівні навчальних досягнень учнів (у %)			
		Високий	Достатній	Середній	Низький
Тест « Жити на рідній землі – щастя»	Контрольний	45	30	15	10
	Експериментальний	50	30	15	5
Вікторина «Зелений світ України»	Контрольний	30	25	20	25
	Експериментальний	35	20	30	15
Вікторина «Знай, люби, бережи»	Контрольний	25	25	30	20
	Експериментальний	30	30	25	15
Вікторина «Чи знаєш ти природу?»	Контрольний	45	20	20	15
	Експериментальний	45	25	20	10

Отримані результати показали невелику динаміку просування учнів по рівнях сформованості навчальних досягнень із природознавства упродовж формуального експерименту.

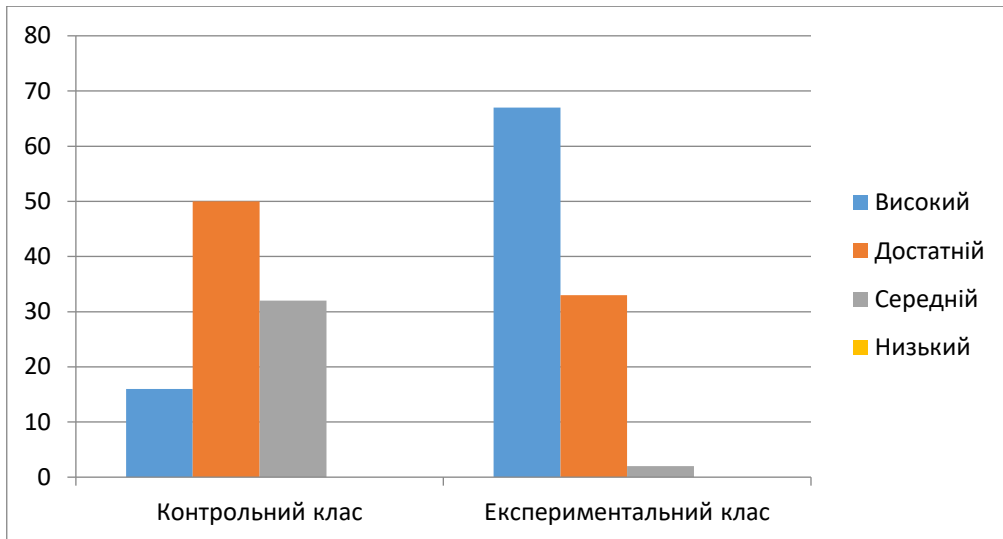

Рис. 2.4. Результати рівнів сформованості навчальних досягнень учнів протягом формувального етапу педагогічного експерименту

Порівняльні результати виконання школярами тесту « Жити на рідній землі – щастя» представлені на діаграмі 2.5. Цей тест був найпростішим з представлених в даній методиці, аналіз результатів свідчить про те, що кількість учнів, які дають свою відповідь на високому рівні в експериментальному класі була дещо більшою, ніж в контрольному, натомість учнів, чиї відповіді були на низькому навпаки менше.

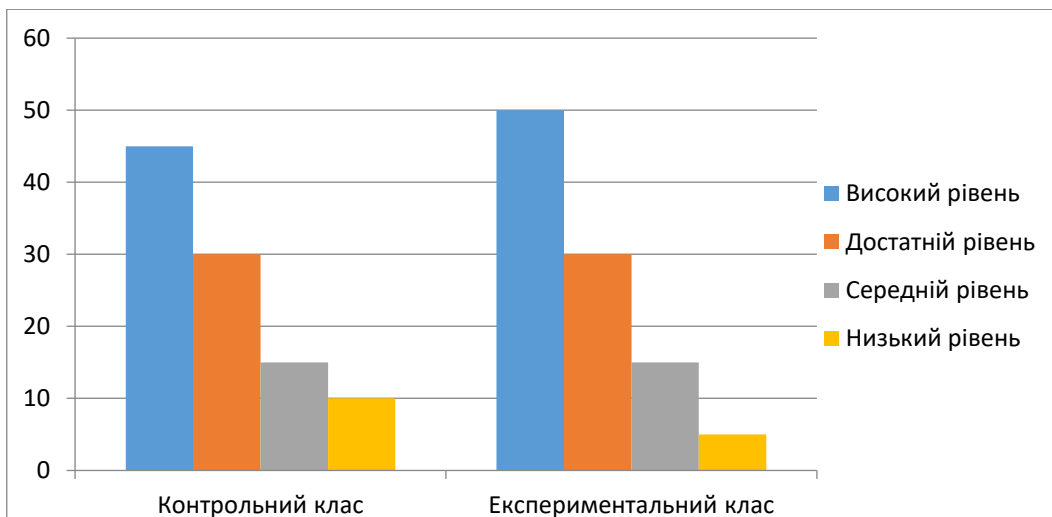

Рис. 2.5. Результати виконання учнями тесту «Жити на рідній землі - щастя»

Узагальнюючи результати вікторини «Зелений світ України» можна зробити такі висновки: 30% учнів в контрольному класі і 35% учнів в експериментальному класі давали свої відповіді на високому рівні, кількість учнів, що давали свої відповіді на низькому рівні в експериментальному класі

менша, ніж в контрольному (15% - 25%). Порівняльні результати вікторини «Зелений світ України» представлені на діаграмі 2.6.

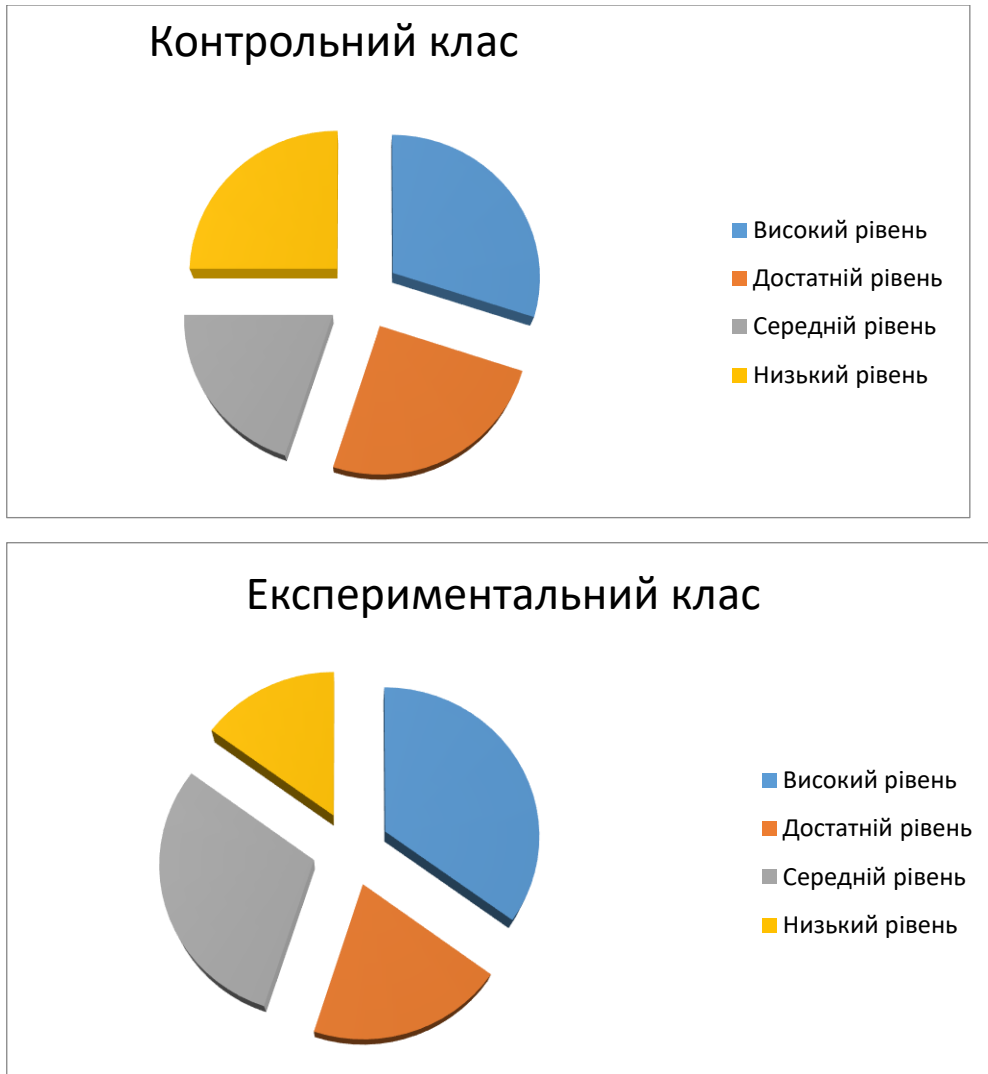

Рис. 2.6. Результати вікторини «Зелений світ України»

Результати проведення вікторини «Знай, люби, бережи» також показали що в експериментальному класі знання дітей вищі, ніж в контрольному. Результати наочно представлені на діаграмі 2.7.

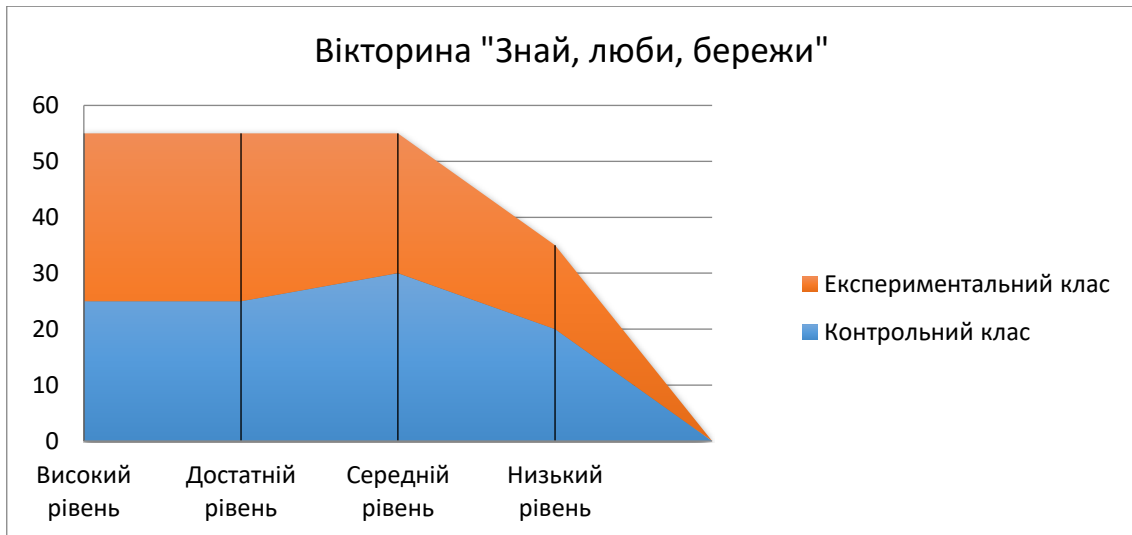

Рис. 2.7. Результати вікторини «Знай, люби, бережи»

Аналізуючи результати вікторини «Чи знаєш ти природу?», можна сказати, що експериментальний клас показав більш високі знання, ніж контрольний, адже переважає кількість дітей, які давали свої відповіді на високому і достатньому рівнях.

Отримані результати показали динаміку просування учнів по рівнях сформованості навчальних досягнень із природознавства упродовж формувального експерименту.

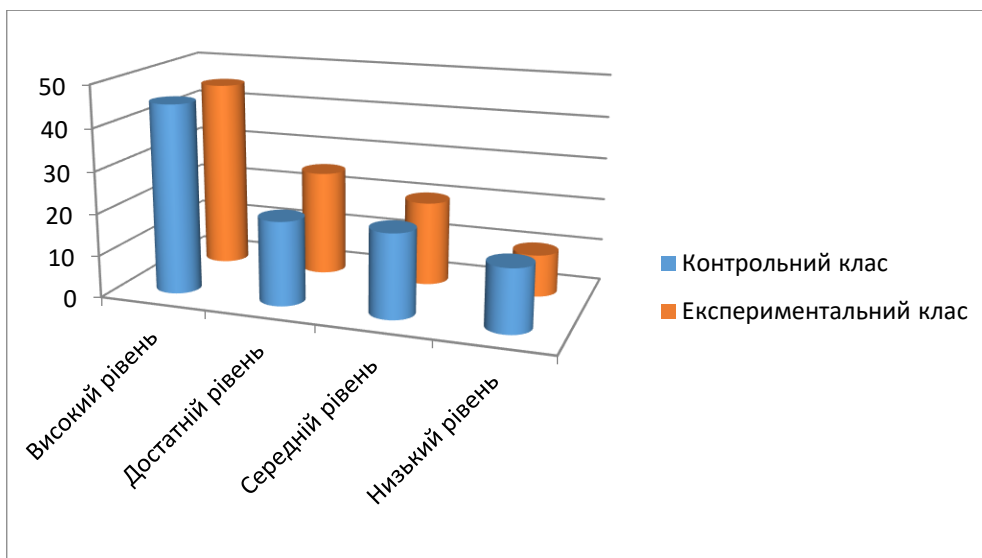

Рис. 2.8. Динаміка рівнів сформованості навчальних досягнень учнів з природничої освітньої галузі

У кінці нашого дослідження ми запропонували вчителю експериментального класу дати якісну оцінку нашої експериментальної

методики. Загальна кількість отриманих балів яку ми отримали - 15. Це свідчить про те, що за такими критеріями як: інформаційна насиченість; прагнення задовільнити інтереси та навчальні потреби учнів; доцільність, вчасність; актуальність питань, що розглядалися; практична спрямованість, результативність. Наша методика була оцінена максимальною кількістю балів, з чого можна зробити висновок що вчитель експериментального класу вважає нашу експериментальну методику проведення екскурсій з метою підвищення мотивації до навчання «Я досліджую світ» у початковій школі успішною.

Для перевірки дієвості нашої методики в кінці експерименту учні контрольного та експериментального класу написали самостійну роботу, де відповіли на ряд запитань стосовно екскурсій та природоохоронної діяльності. (додатки Е, Є, З). Результати робіт були проаналізовані та представлені у таблиці 2.9.

З результатів можна сказати, що в експериментальному класі діти впорались більш успішно. Порівняння результатів свідчить про те, що наша робота виявилась успішною.

Таблиця 2.9

Успішність учнів в кінці експерименту
в контрольному та експериментальному класах

Успішність в балах	Кількість учнів	
	Експериментальний клас	Контрольний клас
1-4	-	-
5	-	-
6	-	1
7	-	-
8	1	3
9	2	1
10	2	1
11	1	-
12	-	-

З метою діагностики рівня сформованості природничого мислення дітей, екологічного виховання, усвідомлення значення природоохоронної діяльності, як і на констатувальному етапі експериментального дослідження було застосовано анкетування, опитування, спостереження. Порівняльний аналіз анкетних даних констатувального та контрольного етапів експерименту засвідчив збільшення кількості учнів з високим рівнем успішності та зменшення з низьким рівнем в експериментальному класі.

Ми також порівняли успішність учнів експериментального класу до застосування експериментальної методики і після (рис. 2.9).

Графік успішно показує, як збільшилась успішність учнів експериментального класу. Зросла кількість учнів, які отримали достатній та високий рівень. Це свідчить про успішність та позитивну результативність експерименту.

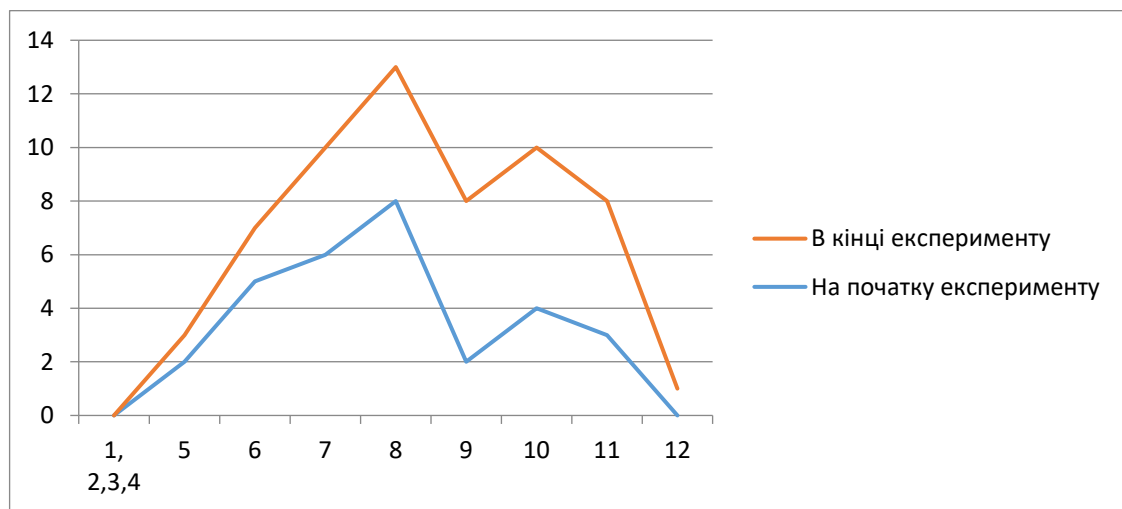

Рис. 2.9. Порівняння успішності учнів експериментального класу

Аналізуючи і порівнюючи успішність у двох класах, контрольному та експериментальному, ми прийшли до висновку, що у класі, де проводився експеримент, успішність учнів з природознавства краща, ніж у контрольному класі. Ми пояснюємо це тим, що внаслідок проведення екскурсій учні більше зацікавилися цим предметом, вони закріплювали свої знання на практиці, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Це і дало змогу покращити рівень знань з навчального предмета «Природознавство».

Провівши спостереження за навчальною діяльністю учнів, ми побачили, що завдяки проведенню уроків природознавства у природному оточенні, шляхом екскурсій, у них підвищився рівень розумового розвитку, зменшилась втомлюваність та дратівливість. Рівень знань учнів на кінець експерименту збагатився частково програмовим матеріалом, позапрограмовим краєзнавчим матеріалом. Значно зросла кількість учнів які навчаються на достатньому та високому рівні, що свідчить про успішність та позитивну результативність застосованої нами методики. Отже, проведене експериментальне дослідження підтвердило ефективність запропонованої методики реалізації принципу екологічного виховання шляхом проведення екскурсій у початковій школі.

Висновки до другого розділу

Базою проведення дослідження стала Шосткинська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 4. Дослідження проводилося у третіх класах. Експериментальна вибірка становила 15 дітей 3-А класу та 15 дітей 3-Б класу (8–9 років).

З метою вивчення дійсного стану проблеми дослідження у практиці роботи сучасної початкової школи нами було проведено констатувальний етап експерименту, який передбачав з'ясування ставлення педагогів щодо цінності проведення екскурсій саме з метою реалізації краєзнавчого принципу вивчення «Я досліджую світ» у початковій школі, щодо можливостей освітніх технологій, в тому числі й здоров'язбережувальних, в еколого-природничій освіті молодших школярів, виявлення методичного інструментарію вчителів, який вони використовують у практичній діяльності. Так, у процесі експерименту нами було проведено бесіди та анкетування педагогів експериментальної школи.

Більшість вчителів експериментальної школи вважають, що екскурсії є особливо доцільними під час вивчення «Я досліджую світ», оскільки природа є вічним джерелом дитячого розуму, фантазії, словесної творчості. Тому яскраві образи рідної землі живлять свідомість дитини, а закони мислення

розкриваються не перед класною дошкою, а серед поля, на лузі, біля річки, в гаю тощо.

Основними завданнями нашого дослідження є вивчення особливостей структури мотивів навчальної діяльності молодших школярів, їх множинності та ієрархії, виявлення особливостей співвідношення внутрішніх і зовнішніх мотивів учіння, їх особистісної значущості для дитини, а також виокремлення різних типів мотивації учіння молодших школярів.

Під час дослідження нами було застосовано наступні методики:

- проєктивна методика «Казкове царство» для старшого дошкільного та молодшого шкільного для вивчення губристичної мотивації К. Фоменко;

- опитувальник «Вивчення мотивації навчання у молодших школярів» М.Р. Гінзбурга.

Для з'ясування мотивів до учіння молодших школярів нами також використовувалася анкета, що складається із чотирьох запитань та варіантів відповідей, які охоплюють різні сторони шкільного життя. Кожний із варіантів відповіді виявляв певний мотив: зовнішній, навчальний, ігровий, мотив оцінки.

Також для дослідження проводились методика «Направленість на одержання знань», (розроблена Є. П. Ільїним та Н. А. Кудряковою), спрямована на виявлення у молодших школярів направленості на здобуття знань. Ця методика проводилася з дітьми у формі тестування. У зміст питань анкетування входили критерії спрямованості на отримання знань та мотивації до навчання. Після анкетування учні розподілилися за трьома рівнями, відносно направленості на одержання знань.

Ми можемо зробити висновок, що у 3-А класі навчається більша кількість дітей з високою мотивацією навчальної діяльності – високий пізнавальний мотив, прагнення найбільш успішно виконувати всі шкільні вимоги, що пред'являються, чітко слідує усім вказівкам учителя, добросовісний і відповідальний, сильно переживає, якщо отримують незадовільні оцінки; переважає направленість на отримання оцінок, а не знань; більш виражена зовнішня мотивація до навчання – заснована на заохоченнях, покараннях та

інших видах стимуляції. Загалом можна зробити висновок, що діти до школи ходять охоче, прагнуть учитися, проте не прагнуть отримувати знання, роблять акцент на гарних оцінках і схваленні вчителем їх.

На основі аналізу матеріалів констатувального експерименту була розроблена методика навчального експерименту. У контрольному класі навчальний процес здійснювався за традиційною методикою. Для здійснення експериментальної методики нами було підібрано краєзнавчий та народознавчий матеріал до тем, що вивчалися. Освітній процес був побудований таким чином, щоб реалізувати запропоновані шляхи використання краєзнавчого матеріалу в початковій школі.

Експерсії з предмету «Я у світі» широко використовуються у початковій школі, оскільки вони надають молодшим школярам самостійність у спостереженні об'єктів природи, стимулюють їхню розмову і творчу пізнавальну діяльність при виконанні навчальних завдань. До того ж експерсії мають не менше значення й для розвитку естетичних почуттів учнів, оскільки експерсії привертають їхню увагу до краси рідної природи, до багатства фарб, звуків, краси форм та ароматів. Цілеспрямоване проведення експерсій з предмету «Я у світі» сприяє формуванню екологічних уявлень та культури молодших школярів і почуття особистої відповідальності за стан природи і підростаючого покоління.

Те, наскільки буде успішна експерсія, багато в чому залежить від вчителя, його майстерності, любові до природи, чуйного відношення до дітей. Необхідно, щоб побачене відбилося на естетичному вихованні дітей, викликало в них живий образ, загостило їхнє око, збагатило думку та мову поетичними образами. Якщо під час експерсії діти втомлюються, то необхідно підвищити інтерес, а тим самим пробудити їх любов, шляхом цікавих питань чи загадок. Саме використовуючи такі методи, заохочуючи дітей, в них буде проявлятися і формуватися любов до природи.

ВИСНОВКИ

У центрі уваги сучасної початкової школи – учень з його обдарованістю, здібностями, потенційними можливостями». Учитель планує кожен урок виходячи із формування ключових компетентностей: вміння вчитися, інформаційно-комунікативної, загальнокультурної, здоров'язбережувальної, громадянської, соціальної. Головна мета вчителя – сприяти створенню ситуації успіху, розвитку творчих здібностей, креативного мислення, ініціативи, розкриттю внутрішнього світу дитини.

Виокремлено п'ять наукових підходів до викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» – інтегрований, компетентнісний, тематичний, діяльнісний, дослідницький. Процес викладання курсу із використанням зазначених підходів має потужні можливості для розширення знань учнів про предмети і явища; побудови та дослідження взаємозв'язків між живою і неживою природою; формування вмінь аналізувати, досліджувати, класифікувати, інтегрувати, систематизувати; розвитку дослідницьких, конструкторських та практико-орієнтованих умінь і навичок; органічного поєднання нового досвіду з попереднім для доцільного використання у практичній повсякденній діяльності.

Для становлення повноцінної мотивації навчання молодших школярів особливо важливо забезпечити такі умови: збагачувати зміст особистісно-орієнтованим цікавим матеріалом; утверджувати справді гуманне ставлення до всіх учнів, бачити в дитині особистість; задовольняти потреби школяра в спілкуванні з учителем та однокласниками під час навчання; збагачувати мислення інтелектуальними почуттями; формувати допитливість і пізнавальний інтерес; формувати адекватну самооцінку своїх можливостей; утверджувати прагнення до саморозвитку, самовдосконалення; використовувати різні способи педагогічної підтримки, прогнозувати ситуації, коли вона особливо потрібна дітям; виховувати відповідальне ставлення до навчальної праці, зміцнювати почуття обов'язку.

Наше дослідження здійснювалося в контексті діяльнісного підходу, де навчальні мотиви розглядалися як внутрішня характеристика структури діяльності, що може в процесі навчання змінюватися й перетворюватися. Отримані результати показують, що більшість дітей мають сформований навчальний мотив.

Як і чим зацікавити учнів молодшого шкільного віку, щоб предмет був для них цікавим, потрібним, таким, коли на урок хочеться йти, а з уроку – ні? Напевно, найважливіше – створювати такі ситуації на уроці, щоб учні були постійно в пошуку і знаходили відповіді на різні питання. Найкраще для цього підходять уроки предмету «Я досліджую світ». Цей предмет спрямований на виховання гуманної, соціально активної особистості, яка розуміє і поділяє цінності демократичного суспільства.

Отже, на уроках «Я досліджую світ» діти отримують важливу для себе інформацію, що сприяє:

- формуванню знань, умінь та навичок, щодо здорового способу життя та позитивного уявлення про себе, через визнання сильних якостей своєї особистості, співчуття та поваги до інших людей, визнання поведінки, яка вважається прийнятною в соціумі, визначення цінностей;

- діти набувають навичок здорової, міжособистісної комунікації, критичного мислення для розв'язання складних проблем, пошуку альтернатив, вчать висловлювати свою думку, відкрито говорити про свої почуття, приймати рішення в ситуаціях, які загрожують здоров'ю.

Впровадження інновацій неможливе без педагога-дослідника, який володіє системним мисленням, розвиненою здатністю до творчості, сформованою й усвідомленою готовністю до інновацій. Педагогів-новаторів такого типу називають педагогами інноваційного спрямування, їм властиві чітка мотивація інноваційної діяльності та викристалізована інноваційна позиція, здатність не лише включатися в інноваційні процеси, але й бути їх ініціатором. Завдяки старанням педагогів-новаторів нових орбіт сягало мистецтво навчання і виховання, їм належать різноманітні відкриття.

Під час виконання магістерської роботи нами було розроблено експериментальну методику проведення екскурсій з метою підвищення мотивації до вивчення навчального предмета «Я досліджую світ» в учнів початкової школи.

В ході дослідження нами було розкрито значення екскурсій як форм організації освітнього процесу з Я досліджую світ в початковій школі, охарактеризовано суть екскурсій як однієї з форм організації освітнього процесу з природознавства в початковій школі.

Саме екскурсії відіграють важливу роль і мають велике навчально-виховне значення. Цінність екскурсій полягає в тому, що учні можуть сприймати природу різними органами чуття, проте як на уроках процес відбувається інакше. Діти бачать об'єкти в природному середовищі, спостерігають взаємозв'язок рослин, тварин і ґрунту. Завдяки проведенню екскурсій кругозір учнів значно розширюється, розвивається спостережливість, уміння бачити те, що раніше відбувалося поза увагою дітей, виробляють практичні навички і вміння. Можна сказати, що під час екскурсій реалізується пізнавальна та розвиваюча мета, існують великі можливості для виховання дітей.

На екскурсіях, як і на предметних уроках, діти навчаються бачити за словом його конкретний зміст, у них збагачується мова і накопичуються конкретні знання про природу. Таким чином, під час екскурсій реалізується не тільки пізнавальна чи розвиваюча мета, а й існують величезні можливості для виховання учнів.

Нами було з'ясовано особливості проведення екскурсій у початковій школі.

Якщо правильно організувати спостереження, то це буде сприяти формуванню таких важливих якостей дитини як спостережливість і увага, які допоможуть збагатити знання на уроках «Я досліджую світ» про довкілля. Під час екскурсій в дітей з'являється інтерес до природи, це сприяє і появі інтересу під час уроків. Діти будуть опиратись на вже побачене, про спостережуване, вивчене. Також велика роль в естетичному вихованні, формуванні естетичного

ставлення до явищ природи. Краса навколишнього світу може викликати і неабиякі переживання.

Наприклад якщо екскурсія проводиться на початку роботи за темою програми, то вона викличе інтерес в учнів до вивчення теми, буде сприяти накопиченню фактичного матеріалу, якій необхідний для наступної роботи по темі. Таким чином, провівши екскурсію в самому початку, у дітей з'явиться чітке уявлення, що вони будуть вивчати на наступних уроках в класі по цій темі. Отже, ми бачимо прямий і дуже тісний зв'язок екскурсії і уроку. Можна зробити з цього висновок, що все, що вивчається на уроках, діти закріплять та наочно побачать під час екскурсії, що справить на них неабияке враження. А те, з чим діти ознайомляться під час екскурсії наприклад на початку теми, дасть їм змогу легко впоратись з наступним матеріалом у класі, швидше освоїти теми та на побудованих вже певних знаннях після екскурсії ширше зрозуміти суть поставлених завдань та проблем.

З метою вивчення дійсного стану проблеми дослідження у практиці роботи сучасної початкової школи нами було проведено констатувальний етап експерименту, який передбачав з'ясування ставлення педагогів щодо цінності проведення екскурсій з метою зацікавлення молодших школярів до вивчення «Я досліджую світ». Так, у процесі експерименту нами було проведено бесіду з педагогами початкових класів і анкетування.

В підсумку обробки даних, отриманих в результаті бесіди й анкетування, виявлено, що майже всі вчителі вважають, що проблема використання екскурсій на уроках природознавства в теорії навчання розроблена недостатньо. Також ми виявили, що найчастіше для формування екологічного виховання та бережливого ставлення до природи вчителі використовують такі форми організації освітнього процесу як нестандартні уроки, екскурсії, подорожі, бесіди. Вчителі вважають, що екскурсії є особливо доцільними під час вивчення курсу «Я досліджую світ».

На основі аналізу матеріалів констатувального експерименту була розроблена методика навчального експерименту. Наша експериментальна

методика реалізації екскурсій в освітньому процесі з «Я досліджую світ» заключалася в: насамперед в проведенні екскурсій; допомозі вчителю в проведенні і підготовці до екскурсій; опрацюванні з дітьми віршів про красу природи; приказок, загадок про природу, про осінь, осінні місяці; цікавинок про природу; чайнвордів, завдань проблемного характеру – як під час екскурсій, уроків, так і під час прогулянок на шкільному майданчику на перерві; застосуванні набутих під час екскурсій краєзнавчих знань учнів на інших уроках, та в повсякденному житті.

Завдяки цьому діти навчалися помічати навколо себе нескінчену кількість цікавих речей, краще усвідомили взаємозв'язок між усіма живими істотами та неживою природою. Перед нами відкрилася прекрасна грань педагогічної майстерності – вміння вчити дітей думати, мислити, допомагати ставати їм маленькими дослідниками.

Порівняльні результати опитування учнів упродовж формувального експерименту свідчать про те, що в експериментальній частині класу, кількість учнів, які давали відповіді на високому та достатньому рівні більша, ніж в контрольному класі, а кількість дітей, що давали відповіді на середньому та низькому рівнях, навпаки, менша. Це свідчить про те, що застосування експериментальної методики реалізації екскурсій з метою підвищення мотивації до вивчення природознавства позитивно вплинуло на освітній процес і забезпечило кращі показники результатів навчання.

В кінці нашого дослідження ми запропонували вчителю дати якісну оцінку нашої експериментальної методики. Загальна кількість отриманих балів яку ми отримали 15. Учитель експериментального класу вважає нашу експериментальну методику проведення екскурсій з метою підвищення мотивації до вивчення «Я досліджую світ» у початковій школі успішною.

Під час проведення дослідження ми також помітили як змінився інтерес учнів до вивчення «Я досліджую світ», до навколишнього середовища та природу в цілому. Зокрема, це яскраво простежувалося під час створення різних оповідань, казок, складання учнями загадок. Аналіз анкетних даних дозволив

зафіксувати зростання рівня інтересу дітей експериментального класу до спілкування з природою. При цьому помітно зменшилася кількість дітей, які не виявляли інтерес до цих уроків. Учні експериментального класу краще відтворювали навчальний матеріал, краще його засвоювали, вміло порівнювали і співставляли явища, події, які відбуваються в природі.

Результати проведеного нами експерименту, оцінки вчителів свідчать про те, що запропонована нами методика використання екскурсій є ефективним засобом підвищення загального інтересу до вивчення «Я досліджую світ» у початкових класах.

Нами були розроблені методичні рекомендації, щодо проведення екскурсій, якими зможуть скористатися вчителі початкової школи з метою ефективної їх організації:

1. Основою екскурсії має стати постійне звернення не лише до інтелектуальної, скільки до емоційно-чуттєвої сфери дитини.

2. Процес милування природою рідного краю, його якість та інтенсивність значною мірою залежить від культури сенсорного сприймання. Потрібно вчасно турбуватися про активізацію чуттєвих аналізаторів школярів, забезпечуючи належну гостроту кольорового зору, слуху, тонку диференціацію запахів, дотикових та смакових відчуттів.

3. Емоційне сприймання природи не вичерпується її сенсорним пізнанням. Потрібно підносити дитяче сприймання на належний емоційнообразний рівень та організовувати оцінну діяльність учнів. У цьому значно допоможуть удалий добір та доречне застосування художніх активізаторів – пейзажної лірики, загадок, казок, пісень.

4. Налагоджуючи безпосередній контакт із природою свого краю, необхідно зважати на те, що школярі за своїми віковими особливостями ще неспроможні споглядати її у повному значенні цього слова. Тому потрібно забезпечити необхідний діапазон видів діяльності та достатній рівень рухливості школярів у природі, пропонуючи їм різноманітні завдання оцінного та творчого характеру,

а також цікаві форми емоційно-естетичного пізнання навколишнього світу (ігри, змагання, конкурси).

5. Потрібно пам'ятати, що перенасичення навчального процесу екскурсіями може перетворити їх у щоденні «чергові» вправління, внаслідок чого дитячі оцінки неминуче втратять свіжість, природність, що призведе врешті-решт до фальші, нудьги та байдужості.

6. Процес милування природою рідного краю, її охорона та бережливе ставлення значною мірою залежить від культури сенсорного сприймання.

7. Потрібно забезпечити необхідний діапазон видів діяльності та достатній рівень рухливості школярів у природі.

Отже, під час екскурсій мають здійснюватись різні види діяльності, які будуть сприяти кращому засвоєнню знань, умінь, принципів екологічного виховання та формування бережливого ставлення до природи. Під час проведення дослідження ми також спостерігали за тим, як змінився інтерес учнів до вивчення «Я досліджую світ». Також варто забезпечити необхідний діапазон різних видів діяльності та достатній рівень рухливості школярів у природі, пропонуючи їм різноманітні завдання оцінного та творчого характеру, а також цікаві форми емоційно-естетичного пізнання навколишнього світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексєєва М. Мотиви навчання учнів. К.: Рад. школа, 1974. 116 с.
2. Андрусенко І. Інтегрований курс «Я досліджую світ» як інноваційна освітня технологія у початковій школі. *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи* : матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Ніжин, 17 жовтня 2019 р. / за заг. ред. Є. Коваленко, упоряд. Т. Гордієнко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 262 с.
3. Андрусенко І. В. Підручник «Я досліджую світ» як засіб формування екологічної грамотності молодших школярів. *Проблеми сучасного підручника*. 2019. Вип. 22. С. 6-15. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2019-22-6-15>
4. Бабанский Ю. К. Педагогика : [учеб. пособие для студентов пед. институтов] / [Бабанский Ю. К. , Слостенин В. А. , Сорокин Н. А. и др. ; под ред. Ю. К. Бабанского]. [2-е изд., доп. и перераб.]. М. : Просвещение, 1988. 479 с.
5. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посіб. К. : Веселка, 1998. 338 с.
6. Баюрко Н. В. Теорія виховання. Вінниця, 2014. 110 с.
7. Бібік, Н. М. «Я у світі»: зміст і методичні підходи реалізації. Методичний коментар до навчальних програм для 1–4 класів : Дайджест / Укл. О. В. Онопрієнко. Донецьк, 2012. С. 84–90.
8. Бібік, Н. М. «Я досліджую світ»: зміст і методичні підходи реалізації. Методичний коментар до навчальних програм для 1–4 класів : Дайджест / Укл. О. В. Онопрієнко. Донецьк, 2014. С. 190.
9. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посібник. К. : Веселка, 2018. 334 с.
10. Боровская Л.А. Экологическая направленность натуралистической экскурсии в условиях города . *Начальная школа*. 1991. № 8. С. 46–48.
11. Бушуєва Н. Шестирічки: формування повноцінної навчальної мотивації. *Дошкільне виховання*. 2007. № 9. С. 11–13.

12. Виноградова Н.Ф. *Окружающий мир*. Методика, обучение. М.: Вентана-Граф, 2005.
13. Волкова Н.П. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. К.: Академія. 2001. 605с.
14. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу». Київ: Видавництво «Алатон», 2019. 128 с.
15. Гарачук Т. В. Наукові підходи до викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 28. С. 139-145. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/28/27.pdf>
16. Гільберг Т. Г. Я досліджую світ: підручник для 3-го класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Генеза, 2020. 160 с.
17. Гільберг Т.Г. Навчально-методичний посібник. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ: Генеза, 2020. 240 с.
18. Гнатюк О. В. Формування в учнів початкових класів мотивації до навчання в інформаційному суспільстві. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722351/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf>
19. Гладир В. Г. Інноваційні підходи до викладання предметів гуманітарного циклу. URL: http://www.mcrrpv.ho.com.ua/docs/st_gladur1.htm
20. Горощенко В.П., Степанов И.А. *Методика преподавания природоведения*. URL: <http://vippp.org.ua/files/pedposhyk/spuslit-1557135224.pdf/>
21. Грабовська Т., Киричук О. Формування позитивної мотивації діяльності особистості. *Рідна школа*. 2002. № 4(867). С. 12-14.
22. Григорьянц А.Г., Малкина Л.Г. Ознакомление с окружающим миром. Книга для учителя. Ташкент, 1987. 20 с.
23. Грущинська І. В. Я досліджую світ: підруч. для 2 кл. закл. заг. серед. освіти : (у 2 ч.) / Ірина Грущинська, Зоя Хитра. Київ : Оріон, 2019. 144 с.

24. Дежникова Н.С., Иванова Л.Ю. Воспитание экологической культуры у детей и подростков: Учебное пособие. М.: Педагогическое общество, 2001. 64 с.
25. Дербеньова А. Г. Усе про мотивацію / Уклад. А.Г.Дербеньова. Х.: Вид. група «Основа», 2012. 207 с.
26. Державний стандарт початкової освіти України від 21 лютого 2018 року № 87. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/
27. Дервянко В.А., Савельева С.С., Бабанский И.Т. Уроки экологического творчества. *Начальная школа*. 2000, № 12, С. 40.
28. Дерим-Оглу Е.Н., Томилина Н.Г. Материалы к проведению экскурсии в смешанный лес. *Начальная школа*. 1990. № 5. С. 28.
29. Дещо про предмет «Я у світі» та новий підручник. *Початкове навчання та виховання*, 2014. № 10-11. С. 77-79.
30. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 302 с.
31. Друзь З.В. Пізнавальні завдання з ознайомлення з навколишнім світом у 1–2 класах, К.: Радянська школа, 1990.
32. Дячук В. Діагностика мотивів навчання у школярів. *Психолог (Шкільний світ)*. 2010. № 15. С. 16–18.
33. Екологічне виховання в початкових класах. Екологія життя: веб-сайт. URL: http://navigator.rv.ua/wp-content/uploads/2018/10/eklogichne_vuhovannya.pdf.
34. Екологічні екскурсії – шлях до екологічної свідомості. Методичний посібник. URL: <https://naurok.com.ua/ekologichni-ekskursi-shlyah-do-ekologichno-svidomosti-87385.html>.
35. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: Науково-методичний посібник / За ред. І.Г. Єрмакова. Запоріжжя : Центуріон, 2015. С. 418-427.
36. Задунова Е.В., Омельченко А.А. Формирование учебной мотивации младших школьников. *Начальная школа*. 2007. № 2. С. 20-21.

37. Зелінська Л. Підвищення знань молодших школярів шляхом мотивації навчальної діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 8. С. 228-232. URL: <https://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/008-36.pdf>.
38. Исаева Е.В. Роль наблюдений за животными и растениями при изучении родной природы младшими школьниками. *Начальная школа*. 1994. № 1. С. 38.
39. Інтерактивні освітні технології в умовах позашкільної освіти: метод. посіб. / Н. В. Щубелка та ін.; Держ. підприємство "Укр. дит. центр "Молода гвардія". Одеса : ВМВ, 2014. 113 с.
40. Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології: Колективна монографія. К.: Атіка, 2015. 223 с.
41. Киричук О.В. Основи психології: підручник. К.: Либідь, 2006. 632 с.
42. Клепинина З.А., Чистова Л.П. Дневник наблюдений за природой и трудовой деятельностью человека. М., 1988.
43. Кодлюк Я. П. Дидактика початкової школи: практичний курс: навч.-метод. посіб. Терноп: Астон, 2013. 159 с.
44. Козаков В. А. Психологія діяльності і навчальний менеджмент : [підруч. у 2-х ч.]. К. :КНЕУ, 1999. Ч. I. Психологія суб'єкта діяльності. 244 с.
45. Козігора М.А. Особливості розвитку та динаміки мотивів навчальної діяльності молодших школярів. *Молодий вчений*. 2018. № 12. С. 36-39. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/12.1/9.pdf>.
46. Колакоглоу К. Проективный сказочный тест: руководство к применению. М.: Когито-Центр, 2003.
47. Концепція Нової української школи URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola_compressed.pdf.
48. Кормишев М. В. Методичне забезпечення дослідження мотивації учіння молодших школярів. *Вісник Харківського національного педагогічного*

університету імені Г. С. Сковороди. *Психологія*. 2012. Вип. 42(1). С. 97-107.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2012_42%281%29__12.

49. Крамаренко А. М. *Методика викладання освітньої галузі "Людина і світ": навчальний посібник*. Бердянський держ. педагогічний ун-т. Донецьк : Юго-Восток, 2014. 347 с.

50. Лала С. *Формування мотиваційного компонента навчальної діяльності як засіб створення ситуації успіху: З досвіду роботи. Сільська школа України*. 2007. № 9. С. 15-18.

51. Ліннік О. Олегівна. *Методика викладання освітньої галузі "Людина і світ": навч. посіб.* К. : Слово, 2010. 248 с.

52. Луцик Д. В. *Дидактика початкової школи*. Дрогобич : Відродження, 2018. 184 с.

53. Маркова А.К., Матис Г.А., Орлов А.Б. *Формирование мотивации учения*. М.: Просвещение, 1990. 192 с.

54. *Методика викладання курсу "Я і Україна. Природознавство": навч.-метод. посіб / Біда О. А., Зорочкіна Т. С., Кучай Т. П., Чичук В. М.; Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 320 с.*

55. Минаева В.М. *Внеклассная работа по природоведению в начальных классах*. 1980.

56. Маркова А.К. *Формування мотивації учіння в шкільному віці*. М.: Просвіта, 1983. 96 с.

57. Монгомена Л.И. *Развитие познавательной активности на уроках природоведения. Начальная школа*. М., 1999, 3. С. 41–43.

58. Морозова Е.Е., Коваленко Л.И. *Методика преподавания природоведения. Метод. пособ.* Саратов, 1999. 22 с.

59. Нарочна Л.К. *Методика викладання природознавства: Навч. посібник для пед. уч-щ, 2-ге вид., перероб. і доп.* К.: Вища шк., 1990. 301 с.

60. Немов Р. С. *Психология : [учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений в 2 кн.]*. М. : Просвещение : Владос, 1994. 576 с.

61. Нова українська школа : poradnik для вчителя / за заг. ред. Н. Бібік. Київ : Літера Лтд., 2018. 160 с.
62. Пакулова В.М., Кузнецова В.И. Методика преподавания природоведения. URL: https://www.bestreferat.ru/referat-188476.html?fbclid=IwAR3hbSxcL9OxLBXhy-IaMXA6UG_V9ESdd5Iy-7jlcumgJsg9y0Y1uH0xGWM/
63. Пасічник О. Діяльнісний підхід – сутність та особливості реалізації у процесі навчання студентів ВНЗ. *Проблеми та інновації у природничо-математичній, технологічній і професійній освіті* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Кропивницький, 10–21 квітня 2017 р. / За заг. ред. М. Садового та ін. Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. 176 с.
64. Пехота О.М., Кіктенко А.З. Освітні технології: Навчально-методичний посібник. К.: Вид. А.С.К., 2012. 252 с.
65. Підласий І, Підласий А. Педагогічні інновації. *Рідна школа*. № 12. 2018. 256 с.
66. Подласый И.П. Педагогика начальной школы: учеб. пособие для студ. пед. колледжей. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. 400 с.
67. Погорелова Н.А. Формирование познавательных интересов младших школьников в процессе изучения природоведения во втором классе. Свердловск: СПИ, 1983. 62 с.
68. Подзоров В.И. Природоведение с методикой преподавания: Практикум: Учеб. пособие. К.: Выща шк., 1990. 85 с.
69. Подмазін С. Психологія особистісно-орієнтованого навчання. *Сучасні шкільні технології*. К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. С. 50-63.
70. Порошук В. Педагогічний калейдоскоп: методичний посібник / За ред. Комар О.А. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015. Вип. 7. 113 с.
71. Постоян Т. Г. Освітні технології: навч. посіб. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2014. 202 с.

72. Прокофьева Л.Б. Уроки-микроисследования при изучении естествознания. Л.Б. Прокофьева. *Начальная школа*. 1996. № 8. С. 37–42.
73. Пророк Н. В., Кондратенко Л. О., Манилова Л. М. Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства : монографія / за ред. Н. В. Пророк. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. 131 с.
74. Прохорова Е.Б., Никишина Е.П. Развитие у учащихся умения наблюдать на экскурсиях в природу. URL: https://www.bestreferat.ru/referat188476.html?fbclid=IwAR3hbSxcL9OxLBXhy-IaMXA6UG_V9ESdd5Iy-7jlcumgJsg9y0Y1uH0xGWM/
75. Реалізація наступності в природничій освіті: реалії та перспективи/ Адамович А. О. та ін.; за ред.. Р.К. Мельниченко. Житомир, 2018. 24 с.
76. Роль екскурсій під час вивчення природознавства в початкових класах. URL: http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/48120/.
77. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., доповн., переробл. К.: Богданова А.М., 2009. 226 с.
78. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
79. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підруч. для студ. пед. фак. К. : Генеза, 2012. 368 с.
80. Савченко О.Я. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти. Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua/news/opublikuvaly-typovi-osvitni-programy-dlya-1-2-klasiv-nush-dokumenty/> (дата звернення: 25.13.2023).
81. Сергеева Н. Мотивація навчальної діяльності учнів на уроках української мови. *Початкова школа*. 2013. № 1. С. 10
82. Сімон О. П., Пасяда М. І., Корф І. В. Ми всі природи рідної частинки: методичний посібник. Полтава, 2009. 42 с.

83. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова і педагогічна психологія: навч. посіб. К.: Каравела, 2008. 400 с.
84. Сосновская Е.Б. Методика преподавания природоведения. Учебник для ССУЗов. М.: Приор, 2005. 208 с.
85. Стрілець С. І. Інноваційні педагогічні технології у вищій школі: посіб. Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 2014. 198 с.
86. Суботюк В. І. Наукові записки РДГУ: Вінниця, 2015. 183 с.
87. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Кишинів: Лумина, 1979. 539 с.
88. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1-2 клас, 3-4 клас. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
89. Трусова Т.М. Воспитание любви к природе. 1999. 63 с.
90. Фоменко К. І. Психодіагностика мотиваційної сфери молодшого школяра. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2017. Випуск 55. С. 280-295.
91. Хафизова Л.М. Как знакомить детей с правилами поведения в природе. *Начальная школа*. 1992. 40 с.
92. Холомкина А.И. Осенняя экскурсия в парк. Начал. школа. 1982. 56 с.
93. Шарапова Л.С. Навчання в 2-3 класах. Природознавство. Київ, 1995.
94. Шаульська Ю. Інноваційні освітні технології. *Початкова освіта*. № 47. 2013. С. 122
95. Ягодковский К.П. Вопросы общей методики естествознания. 2-е изд., дополн. М., 1954.
96. Я досліджую світ: складові успіху: метод. посіб. до інтегр. курсу / уклад.: О. Барна та ін. Київ : Оріон, 2019. 96 с
97. Янкович О., Кузьма І. Освітні технології у початковій школі: навч.-метод. посіб. Тернопіль : ТНПУ ім Володимира Гнатюка, 2018. 265 с.

ДОДАТКИ**ДОДАТОК А****Опитувальник «Вивчення мотивації навчання у молодших школярів»****М.Р. Гінзбурга**

1. *Я вчуся в школі, тому що ...*

- а) так хочуть мої батьки;
- б) мені подобається вчитися;
- в) я відчуваю себе дорослим;
- г) я люблю добрі оцінки;
- д) хочу отримати професію;
- е) у мене хороші друзі.

2. *Найцікавіше на уроці ...*

- а) ігри і фізкультхвилинки;
- б) хороші оцінки і похвала вчителя;
- в) спілкування з друзями;
- г) відповіді у дошки;
- д) пізнання нового і виконання завдання;
- е) готуватися до життя.

3. *Я намагаюся вчитися краще, щоб ...*

- а) отримати хорошу оцінку;
- б) більше знати і вміти;
- в) мені купували красиві речі;
- г) у мене було більше друзів;
- д) мене любила і хвалила вчителька;
- е) приносити користь, коли виросту.

4. *Якщо я отримую хорошу оцінку, то мені подобається, що ...*

- а) я добре все вивчив (ла);
- б) в щоденнику стоїть гарна оцінка;
- в) вчителька буде рада;
- г) вдома мене похвалять;
- д) зможу побільше пограти на вулиці;
- е) я дізнаюся більше нового.

Обробка результатів

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>Перше питання</i>	<i>Друге питання</i>	<i>Третє питання</i>	<i>Четверте питання</i>
а	Зовнішній мотив	Ігровий мотив	Мотив оцінки	Навчальний мотив
б	Навчальний мотив	Мотив оцінки	Навчальний мотив	Мотив оцінки
в	Позиційний мотив	Позиційний мотив	Зовнішній мотив	Позиційний мотив
г	Мотив оцінки	Зовнішній мотив	Ігровий мотив	Зовнішній мотив
д	Соціальний мотив	Навчальний мотив	Позиційний мотив	Ігровий мотив
е	Ігровий мотив	Соціальний мотив	Соціальний мотив	Соціальний мотив

ДОДАТОК Б

Опитувальник для учнів

1. Чи з'явилися у вас протягом навчання у школі нові друзі, знайомства з цікавими людьми?
2. Чи задоволені ви екскурсіями, які у вас були проведені раніше?
3. Вам цікавіше на екскурсіях з класним керівником чи іншим вчителем?
4. Чи вважаєте ви необхідним проведення екскурсій?

ДОДАТОК В

Анкета «Природа навколо нас»

1. Чи любите ви природу? (1 бал)
  - а) так; б) ні.
2. Що таке «екологія»? (1 бал)
  - а) наука, що вивчає походження Землі;
  - б) наука про навколишнє середовище, оселю, людину, її взаємодію з цим середовищем і шляхи забезпечення умов для її життя;
  - в) це оточуючий світ;
  - г) я ще не визначився.
3. Чи існують екологічні проблеми в Україні? (1 бал)
  - а) так; б) ні.
4. Що буде з тим куточком природи, де повністю вирубають ліс? (1 бал)
  - а) там буде поле;
  - б) руйнуватимуться ґрунти;
  - в) погіршиться повітря;
  - г) порушиться природний баланс, що може призвести до негативних наслідків.
5. Чому не можна в річці мити автомобіль? (1 бал)
  - а) гине риба;
  - б) бензинова плівка перешкоджає надходженню кисню;

в) це погано;

г) автомобіль руйнується.

6. Чи хвилює вас доля природи? (1 бал)

а) так; б) ні.

7. Чи всі люди знають правила поведінки на природі? (1 бал)

а) так; б) ні.

8. Як слід учинити з людьми, котрі забруднюють довкілля? (1 бал)

а) проводити роз'яснювальну роботу;

б) примусити прибрати після себе;

в) накласти грошове стягнення;

г) не зачіпати їх, бо однаково не буде результату.

9) Які екологічні проблеми існують на території нашого населеного пункту?
(1 бал)

а) винищення зелених насаджень (вирубання лісів, винищення квітів);

б) нераціональне використання ґрунтів;

в) забруднення повітря (шкідливе виробництво, транспорт, спалювання
листя);

г) забруднення водойм (прання в річці, миття автомобілів, викиди
нечистот);

д) засмічення вулиць, відсутність смітників;

е) нема проблем.

10. Що ви робите для того, щоб покращити стан довкілля? (1 бал)

а) садимо дерева та квіти;

б) проводимо акції з охорони природи;

в) нічого;

г) очищаємо територію населеного пункту;

д) збираємо макулатуру.

Вікторина «Стежками природи»

Мета: звернути увагу учнів на знання про навколишнє середовища, формувати у школярів екологічну культуру, привернути увагу учнів до проблеми сміття, розвивати екологічне мислення, виховувати бережливе ставлення до природи.

Тип: пізнавальний. **Форма:** гра-вікторина.

Етапи гри

Етап «Зелена стежина» (кожна правильна відповідь 1 бал)

1. У її листі містяться вітаміни С і К, провітамін А, корисні мінеральні солі та білки. Навесні з неї варять борщ. Можна добути й зелену фарбу. Що це за рослина (Кропива)

1. Ця рослина – не паразит, але нерідко вбиває могутні дерева. Що це за рослина? (Плющ)

2. Які квіти названі іменами людей? (Роза, Вероніка, Васильки, Лілія)

3. Яку рослину використовують для полоскання горла? (Календула)

Етап «Рожева стежина» (кожна правильна відповідь 1 бал)

1. Яких ви знаєте отруйних змій? (Гадюка, ефа, кобра)

2. Які тварини сплять з відкритими очима? (Раби, змії)

3. Хто з тварин може поїдати гадюк? (Лисиця, їжак)

3. Етап «Синя стежина» (кожна правильна відповідь 1 бал)

1. Пташенята якого птаха не знають рідної матері? (Зозулі)

2. Що страшніше птахам взимку – голод чи холод? (Голод)

3. Чому не можна брати в руки яйця птахів? (Птахи залишають гнізда)

4. Етап «Чорна стежина» (кожна правильна відповідь 1 бал)

1. Які ви знаєте отруйні гриби? (Мухомори, біла поганка, несправжні опеньки)

2. Назвіть 3 види лікарських рослин лісу. (Ковалія, папороть, шипшина)

3. За назвою якого дерева названий місяць року? (Липа – липень)

5. Етап «Червона стежина» (кожна правильна відповідь 1 бал)

1. Який заповідник існує в Україні? (Асканія Нова)

2. Чи потрібно зберігати всі види, чи не буде великої шкоди, якщо частину з них буде втрачено? (Оберігати потрібно всі види)

3. В якій книзі зібрані всі злочини людини проти природи? (В червоній книзі)

За результатами анкети і вікторини:

1. Високий рівень – 20 – 26 балів

2. Достатній рівень – 15 – 20 балів

3. Середній рівень – 10 – 15 балів

4. Низький рівень – 1 – 10 балів

Самостійна робота для учнів

Кожна правильна відповідь 2 бали

1. Червона книга України – це:
  - а) перелік рослин і тварин;
  - б) Закон України;
  - в) перелік рослин і тварин, що зникають.
2. Що призвело до значних змін у природі, вплинуло на екологічну рівновагу?
  - А) бурхливий розвиток промисловості;
  - б) закладення парків;
  - в) будівництво міст, доріг;
  - г) осушення боліт.
3. Як наша держава піклується про охорону природи?
  - А) створено заповідники;
  - б) видано Червону книгу;
  - в) вирубано парки;
  - г) створено заказники.
4. Який заповідник у нашій країні найдавніший?
  - А) Карпатський;   б) Асканія-Нова;   в) Поліський.
5. Які природні умови впливають на різноманітність рослинного світу?
  - А) значна кількість перегною;
  - б) достатня вологість;
  - в) ґрунті;
  - д) посуха;
  - г) теплий клімат.
6. Виберіть те, що нівечить красу рідного краю. Навколо міста чи села є:
  - а) ліси, сади,
  - б) звалища сміття,
  - в) поля,
  - г) старі закинуті кар'єри, де колись добували пісок і глину,
  - г) річка, струмок, джерело,
  - д) луки, вкриті різнотрав'ям.

Тест для учнів «Охорона природи»

1. Порушення стану природного середовища під впливом різних чинників – це (2 бали)
  - а) екологічні проблеми;
  - б) екологічні покращення;
  - в) екологічні чинники;
  - г) екологічна доцільність.
2. Виберіть усі джерела забруднення навколишнього середовища (2 бали)
  - а) насаджування дерев;
  - б) розведення риби у ставках;
  - в) сміттєзвалища;
  - г) викидні гази транспорту.
3. Виберіть усі заповідники України (2 бали)
  - а) Асканія – Нова;
  - б) Горгани;
  - в) Карпатський;
  - г) Синевир
4. Заповідна територія, на якій заборонені будь-які види господарської діяльності людини і туризм (2 бали)
  - а) національний парк;
  - б) заповідник;
  - в) заказник;
  - г) пам'ятка природи.
5. Найбільшою екосистемою Землі є: (2 бали)
  - а) Тайга;
  - б) ліс;
  - в) атмосфера;
  - г) біосфера.
6. Червона книга – це (2 бали)
  - а) список рідкісний і зникаючих видів організмів;
  - б) список найпоширеніших місцевих видів рослин і тварин;
  - в) список небезпечних для людини видів;
  - спісок лікарських видів рослин.

Вікторина «Знай, люби, бережи»

1. Не потрібно підпалювати суху траву на полях або галявинах у лісі (2 бали)
  - а) слухна думка;
  - б) це не так;
  - в) варто подумати.
2. Не потрібно руйнувати мурашники бо вони лісові «санітари» (2 бали)
  - а) слухна думка;
  - б) це не так;
  - в) варто подумати.
3. Як називається книга, в якій подано список рідкісних видів тварин та рослин, що перебувають під загрозою зникнення?
  - а) Червона книга;
  - б) книга рекордів;
  - в) енциклопедія.
4. Чим людина дихає? (2 бали)
  - а) вуглецем;
  - б) киснем;
  - в) азотом.
5. Більшу частину сміття, що забруднює землю становить: (2 бали)
  - а) метал;
  - б) пластмаса;
  - в) скло.
6. Назва території, на якій зберігається в незайманому стані весь її природний комплекс (2 бали)
  - а) заповідник;
  - б) зоопарк;
  - в) цирк.

ДОДАТОК Ж

1. Інформаційна насиченість (1 або 2 бали);
1.   Задоволюються інтереси учнів та навчальні потреби (1 або 2 бали);
2.   Питання, які розглядалися – актуальні (1 або 2 бали);
3.   Доцільність і вчасність проведення екскурсії (1 або 2 бали);
4.   Результативність (1 або 2 бали).

ДОДАТОК З

Опитувальник для учнів

1.   Червона книга – це _____ (2 бали)
2.   Що таке природоохоронні об'єкти? (2 бали)
  - а) зоопарки;
  - б) лунопарки;
  - в) ботанічні сади.
3.   Заказники – це (2 бали)
  - а) місця, де щось заказують;
  - б) території, які повністю охороняються;
  - в) території, на якій охороняються якість природні об'єкти.
4.   Що віднесено до пам'яток природи? (2 бали)
  - а) багаторічні дерева;
  - б) скелі;
  - в) шикарні будинки;
  - г) пам'ятники;
  - д) замки.
5.   Твоя програма збереження природи. (3 бали)
  - 1) _____
  - 2) _____
  - 3) _____

**Методика «Направленість на одержання знань»
(розроблена Є. П. Ільїним та Н. А. Кудряковою)**

Інструкція. «Тобі пропонується перелік тверджень-запитань з парними відповідями. Із двох потрібно вибрати одну відповідь і напроти номера запитання записати відповідну відповідь».

Текст опитувальника

1. Отримавши погану оцінку ти, прийшовши додому:
  - А) відразу сідаєш за уроки, повторюючи і те, що вивчив погано;
  - Б) сідаєш до телевізора чи просто відпочиваєш, оскільки урок з даної дисципліни буде лише через декілька днів.
2. Після того, як отримав гарну оцінку ти:
  - А) продовжуєш ретельно готуватися до наступного уроку.
  - Б) особливо не готуєшся, оскільки сподіваєшся, що тебе не запитають.
3. Чи буває, що ти залишаєшся незадоволений відповіддю, а не оцінкою:
  - А) так; Б) ні.
4. Що для тебе навчання:
  - А) пізнання нового; Б) тяжка, втомлююча справа.
5. Твої оцінки залежать від ретельності підготовки до уроку:
  - А) так; Б) ні.
6. Отримавши низьку оцінку ти аналізуєш, що зробив неправильно:
  - А) так; Б) ні.
7. Чи залежить твоє бажання готувати домашнє завдання від того, чи буде воно оцінюватися:
  - А) так; Б) ні.
8. Чи легко ти розпочинаєш навчання після канікул:
  - А) так; Б) ні.
9. Виникає у тебе бажання, щоб через хворобу вчителя не було уроку:

А) так; Б) ні.

10. Отримавши нові підручники ти цікавишся, про що в них розповідається?

А) так; Б) ні.

11. На твою думку краще вчитися, чи хворіти:

А) навчатися; Б) хворіти.

12. Що для тебе важливіше – оцінки чи знання:

А) оцінки; Б) знання.

Обробка та аналіз результатів.

За кожну відповідь, яка співпадає з ключем нараховується 1 бал.

Про мотивацію на набуття знань свідчать відповіді «А» на запитання 1 - 6;
8 – 11 і відповіді «Б» на запитання 7 і 12.

1 - 4 – низький рівень мотивації на набуття знань;

5 – 8 – середній рівень мотивації на набуття знань;

9 – 12 – високий рівень мотивації на набуття знань.

Узагальнені результати:

–високий рівень мотивації на набуття знань – 1 чол. (5,88%);

–середній рівень мотивації на набуття знань – 14 чол. (82,35%);

–низький рівень мотивації на набуття знань – 2 чол. (11,77%);

Завдання для екскурсій**Вірші**

1. Любий друже! Я благаю -
Природу вмій любити,
Не смій ніколи і нізащо
Їй шкоду спричинити!
Даремно квіточку не рви,
Пташині спокій дай,
Усе, що є навколо тебе,
Люби й оберігай!
2. Люби цей світ, моя дитино,
Свій рідний край, ліси, поля.
Турбуйсь про нього кожна днину,
Бо рідна це твоя земля.
Тут ти живеш і вчишся в школі,
Тут в тебе друзі і сім'я.
Не нищ нічого і ніколи –
Людина ж бо тобі ім'я!
Допоможи малій пташині,
Її ти вчасно погодуй.
Під силу це малій дитині,
Але нічого не марнуй.
Бо світ чарівний, наче казка,
Ти теж частиночка його.
Тож бережи цей світ, будь ласка,
Прийми до серденька свого.

Загадки

1. Ліс гостинно закликає – Нас грибами пригощає. Неба потускніла просинь, У права вступає...(Осінь)

2. Що у світі найбагатше? Всіх годує, напуває, а про неї не всяк дбає (Земля)
3. Влітку жупани вдягають, взимку їх знімають. (Дерева)
4. Восени опадають, а весною виростають. (Листя)

Проблемні ситуації

1. Діти нарвали під час екскурсії великий букет конвалій. Вчителька на них насварилася. Чому?

2. Прибираючи квартиру, ви знайшли свої старі дитячі книжечки з малюнками, які любили розглядати у три роки. Зараз вони вам вже не цікаві. Що з ними варто зробити? Чи можна їх просто викинути на смітник?

3. На прогулянці у літній спекотній день діти гралися біля басейну, оббризкуючи одне одного. Хтось звернув увагу на квітник і запропонував набрати у лійки води та полити рослини, яким теж спекотне. Чи дозволила вчителька це зробити? Чому?

Розробка конспекту уроку-екскурсії для 3 класу

Тема. Урок-екскурсія. Спостереження за осінніми змінами в живій і неживій природі.

Мета: дати учням первинне поняття про явища природи, сезонні явища; провести спостереження за змінами в неживій природі; учити знаходити ознаки відмінності рослин восени порівняно з літом; продовжити формування понять «нежива-природа», «жива природа»; учити спостереження за поведінкою тварин; продовжити формування вміння естетично сприймати природу навколо себе; формувати уявлення про екологічні зв'язки і залежності явищ та об'єктів живої природи; виховувати у дітей дбайливе ставлення до природи.

Форма проведення. Екскурсія.

ХІД ЕКСКУРСІЇ

I. Організаційна частина.

- Сьогодні у нас незвичайний урок. Так, саме урок, хоча і на природі. Озирніться навколо! Яка пишність фарб нас оточує! Хочу висловити свої почуття словами Марії Хоросницької.

Нарядилась осінь в дороге намисто, золоте волосся розплела над містом.

Кольорові фарби вийняла з кишені - і малює осінь жовтим по зеленім.

Здогадатись можна в парку по деревах: є червона фарба в неї і рожева...

Ще й відтінків різних безліч осінь має, а стрункі ялини боком обминає...

Їй не шкода фарби й часу ці хвилини - колються нечемні сосни та ялини.

- Про яку пору пише поетеса?

II. Основна частина

- Що таке явища природи? (Усі зміни, що відбуваються в природі)

- Що називається сезонними явищами?(Природні явища, що пов'язані зі зміною пір року.)

- Назвіть усе те, що належить до природи. (Дерево, кущ, трава, ворона, собака, камінь, небо, сонце тощо)

- Те, що ви назвали, можна розподілити на дві групи. Назвіть їх. (Нежива і жива природа)

- Я загадаю загадки, а ви, не називаючи відгадок, скажіть, про яку природу в них ідеться.

Не звір, а виє. (Вітер) Без возгню горить. (Сонце)

Отже, в цих загадках згадується нежива природа - вітер, сонце.

Підставте свої щічки до сонечка. Що ви відчуваєте? (Тепло) Згадайте, як ми відчували сонечко влітку? (Сонце світило дуже яскраво, тому було спекотно.)

- Яке положення займало сонце на небі влітку? (Воно було високе.)

- Як розташоване сьогодні? (Нижче, тому і гріє слабко.)

Хтось відкрив на небі душ, повно на землі калюж.

І на нас водиця ллється. Як це явище зветься? (Дощ)

- Порівняйте за тривалістю і температурою літній і осінній дощі. (Восени він довгий і не такий теплий, а влітку можна під дощем купатися, радіти прохолоді, яку він дає в спеку.)

- Подивіться на небо. Чому не видно сонця?

З небокраю, з-за діброви, вийшли воли чорноброві:

Принесли водиці дзбан, полили і ліс, і лан. (Хмари)

- Чи часто пливли хмари по літньому небу? (Ні, рідко.)

- Кого вони вам нагадують?

- Про який об'єкт неживої природи ми ще не говорили? Послухайте підказку.

Летить коник, басує. Полям-долям пустує.

Ніхто його не впіймає і ніхто не загнуждає.

- Так, це вітер. Якщо він дме сильно, то дерева згинаються і навіть можуть зламатися. А коли дме на воду в річці, то вона рябить. Тому його називають пустуном. (Під час відгадування загадок вимагаю від дітей наводити ознаки, за якими вони знаходять відповіді.)

- Зробимо висновок. Які зміни відбуваються в неживій природі восени? (Сонце світить і гріє слабше, по небу часто пливуть хмари, посилюється вітер, часто дощить, стає прохолодніше.)

- А зараз пограємо! Я читатиму загадки про природу. Хто здогадається, про кого вони, той повинен бігти до своєї відгадки.

Стоять у полі сестриці, платтячка білі, шапочки зелені. (Береза)

Не з'їсть ту ягідку людина, гірка й несмачна... (Горобина).

Що ж це за дівця? Не шваля, не майстриня, зимою й літом - одним цвітом.

Нічого сама не шиє, а в голках круглий рік. (Ялина)

Дитина відповідає, що це ялина; ознака — голки, які є листям; вони опадають не одразу, а

поступово, тому дерево завжди зелене.

- Молодці, відгадали всі загадки правильно, та й бігаєте прудко! Отже, ви назвали: береза, горобина, ялина. Яким загальним словом можна їх визначити? (Дерева)

Як була молода - була біла, а як постаріла - то почервоніла. (Калина)

Червона кожушинка,- всередині вітамінка. (Шипшина)

- Яким загальним словом назвемо калину, шипшину? (Кущі)

- Зараз збиратимемо листочки, що впали з рослин. Подивіться на їх забарвлення, форму, на виїмки по краях пластинки. Намагайтеся обрати, на вашу думку, найгарніші з-поміж них. На наступних уроках пограємо в гру «З якої рослини ці листочки?». Згодні? Тоді до роботи!

- Під час наступних наших спостережень ми з'ясуємо, яка рослина останньою скине листя. Як називається це явище природи? (Листопад)

Фізультхвилинка

- А зараз пограємо! Уявіть, що ви листочки. Коли я скажу, що дме вітер, ви бігатимете, а коли скажу: «Тихо» — ви зупинитесь.

Малювання на асфальті осінніх дерев

- Чому листя восени опадає? (Відповіді дітей.)

- Діти, справа в тому, що скидаючи листя, дерева готуються до зими. Земля під опалим листям глибоко не промерзне, під тягарем сніга не ущільниться, збереже повітря, що дуже важливо для мешканців ґрунту, які спускають землю і роблять її родючою. Навесні під опалим листям земля тривалий час зберігає вологу снігу, Що розтанув. Опале листя - не сміття: воно дуже потрібно ґрунту і рослинам. Восени рослини, готуючись до зими, не лише скидають листя, а й припиняють ріст і цвітіння. Вони також готуються не лише до зими, але й до майбутньої весни, закладаються бруньки на гілках дерев і кущів, у багатьох трав'янистих рослин утворюються бутони, з яких навесні з'являться листя, квіти.

- А тепер намалюйте кольоровою крейдою на асфальті осінні дерева. Покажіть всю красу осінньої природи. (Малюють у групах, за бажанням дітей. Наприкінці обирають кращий малюнок.)

- Чому ми не чуємо соловейка? Куди він зник? (З похолоданням, птахи поселяються ближче до житла людини, а деякі відлітають у теплі краї.)

- З чим пов'язаний відліт пернатих птахів? (Він пов'язаний із температурою повітря: з похолоданням деякі комахи гинуть, інші забираються під кору, корені

дерев, опале листя, мох. Птахи залишаються без корму, тому вони переселяються в теплі краї.)

- Як пристосовуються інші тварини до несприятливих умов зовнішнього середовища? (З настанням зими одні тварини впадають у сплячку (ведмідь, їжак, жаба, жаба), інші переселяються туди, де знаходять собі харчування (кочівні птахи, лосі, олені), треті запасують корм (гризуни). З настанням зими у зайця, білки змінюється забарвлення, виростає тепла світла шерсть (хутро).)

- Ось і добігає кінця наша подорож з осінню природу. Скільки різних ознак ви побачили в неживій і живій природі! Коли повертатиметеся зі школи додому або підете гуляти з друзями, намагайтеся постежити за омарами, за листям, що падає, за птахами, які відлітають у теплі краї, за останніми комахами, послухайте звуки крапель дощу і шелест листя і багато чого іншого, чим багата рідна природа. На наступних уроках ви розкажете про все, що добачите і почуете в природному оточенні.

III. Заключна частина

- Про які зміни в неживій природі ми сьогодні говорили?

- Які зміни в живій природі відбуваються з настанням осені?

- Що нового дізналися про природу?

Гра «Я — диктор»

- Зараз я буду диктором: розкажу вам про погоду восени, а ви маєте відгадати, коли така погода буває - на початку осені чи в кінці,

- Шановні радіослухачі! Сьогодні сонячна, тепла погода. Легкий вітерець похитує гілки дерев, небо безхмарне. Протягом усього дня на дощ не очікують. Температура повітря - 10-12 градусів тепла..

- Шановні радіослухачі! Сьогодні холодна, дощова погода, поривчастий вітер. Температура 2-3 градуси тепла.

(Перше - про вересень, ранню осінь, друге - про жовтень- листопад і пізню осінь.)

- Отже, ми завершили невелику екскурсію в наш осінній чудовий куточок природи. Що ви дізналися? Що вас уразило? Що ви побачили і почули в природі? Будь ласка, спробуйте вдома все це намалювати. Можливо, хтось придумає невелику розповідь або казку, на наступному уроці ми їх послухаємо.

Конспект уроку-екскурсії з «Я досліджую світ»

Тема: Як людина вивчає природу

Мета:

- сформувати в учнів поняття про довкілля;
- дати поняття методу спостереження при вивченні природи;
- пояснити особливості спостереження за об'єктами неживої природи, рослинами і тваринами;
- розвивати кругозір, спостережливість;
- прищеплювати любов та інтерес до навколишнього світу.

Обладнання: в учнів блокноти, ручки.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Повторення пройденого.

Фронтальний опитування.

- Що таке природа?
- Яка буває природа?
- Яке значення має природа для людини?
- Які правила поведінки треба дотримуватися в природі, щоб не заподіяти їй шкоди.

III. Екскурсія.

- У навколишньому середовищі людина постійно стикається з різними тілами і явищами природи. Щоб правильно розпізнати те чи інше явище, потрібно приділити йому особливу увагу.

Вчитель пропонує дітям розповісти про свої спостереження за природою.

- Як змінилася природа порівняно з літом?
- Осіння погода вплинула на життя рослин і тварин? Як?
- Які рослини ви бачите на території? (Дерева, кущі, трави.)
- Чим відрізняються?
- Скільки стебел у дерева? А скільки у куща, порахуйте.

- Подивіться, цвітуть чи зараз які-небудь рослини? Чому?

- Що відбувається з листям?

- Чому вони опадають?

- Серед опалого листя є зелені. Чому?

- Що ще можна спостерігати восени? (Зміни в житті рослин і тварин.)

Висновок: Зміни відбуваються в живій і неживій природі. Чоловік, спостерігаючи за природою, став багато розуміти, розпізнавати, визначати.

Ситуація: Під час обідньої чаю батько запитав у сина: «Які птахи прилітали сьогодні до нас у двір і що вони робили?»

- Подумайте все, дасть син повну відповідь на це питання?

- Чому? (Повна відповідь дати важко. Можна сказати, що птахи літали навколо дерев. А які птахи були, скільки їх?)

- А чому важко? (Тому що не вели спостереження, тому що не було такої мети.)

Ситуація: Ти багато разів бачив мурах, які тягнуть дрібні травинки або гілочки. Ти замислювався, навіщо і куди вони несуть все це?

- Якщо ти спостерігаєш за об'єктом - це і є метод спостереження.

Як вести спостереження?

1. Вибрати об'єкт спостереження.

2. Визначити мету спостереження. Яку мету спостереження можна поставити для себе, спостерігаючи за мурашками?

3. Скласти план спостереження. (Де, коли і як воно буде вестися.)

- Спробуйте скласти план спостереження за мурашками.

- Що таке метод спостереження? (Об'єкт, мета, план.)

- Тільки при цих умовах метод спостереження допоможе отримати інформацію про природних тілах і явищах.

- Як ви думаєте, а скільки потрібно часу, щоб домогтися результату свого спостереження?

Якщо ми спостерігаємо за рослиною, то простежити розвиток рослини, починаючи від насіння до отримання плодів за 1-2, 30 днів неможливо. Для цього потрібні місяці.

А за тваринами спостерігати неможливо. Звірята не сидять на одному місці. Тварини, крупніше людини, близько його не підпускають. За ними потрібно спостерігати приховано й обережно.

Комаха можна помістити в банку і уважно розглянути.

Якщо ви будете спостерігати за навколишнім середовищем і робити все правильно, використовуючи метод спостереження, не завдаючи шкоди, то у вас сформується і буде розвиватися спостережливість

IV. Підсумок екскурсії.

- Чим займалися?
- Що корисного дізналися?
- Спостерігаючи за природою, необхідно до неї дбайливо відноситися: рослини не можна ламати, виривати з корінням, зривати квіти і т.д.

VI. Домашнє завдання.

Написати результати своїх спостережень у зошити.

№ П/П	Перелік метаданих (додаткових даних про матеріал), які включають:	Особливості заповнення
1.	Прізвище, ім'я та по- батькові	Шеремет Тетяна Сергіївна
2.	Заголовок твору	Екскурсії як засіб мотивації до вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі
3.	Дата публікації	
4.	Видавець	
5.	Бібліографічний опис	
6.	УДК	
7.	Характер або жанр змісту матеріалу	Самостійна навчально-дослідна робота, що виконує кваліфікаційну функцію, тобто готується з метою прилюдного захисту й здобуття академічного звання магістра.
8.	Анотація	Робота присвячена теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці сутності і особливостей методики проведення екскурсій з метою формування мотивації в учнів до вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі.
9.	Ключові слова	Початкова школа, освітній процес, учні початкових класів, екскурсії, засіб, мотивація, вивчення, «Я досліджую світ».